

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І. І. МЕЧНИКОВА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КИСЛЕНКО ГАННА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 903.25-033.5-032.89(4-11)(251)''01/03''(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

СКЛЯНЕ ТА КАМ'ЯНЕ НАМИСТО ПІЗНІХ САРМАТІВ ДУНАЙСЬКО-
ДОНСЬКОГО СТЕПУ

07.00.04 – археологія

Історичні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Г. О. Кисленко

Науковий керівник Дзиговський Олександр Миколайович, доктор історичних
наук, професор

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Кисленко Г. О. Скляне та кам'яне намисто пізніх сарматів Дунайсько-Донського степу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.04 «Археологія». – Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Київ, 2020.

Дисертаційне дослідження має джерелознавчий характер і присвячується систематизації та узагальненню такої категорії поховального інвентарю, як намистини, що походять з жіночих пізньосарматських поховань Дунайсько-Донського степу.

В дисертаційній роботі узагальнено наукові доробки, що присвячені систематизації намистин. Викладається історія вибору дослідниками типоутворюючих ознак для систематизації. Продемонстровано, що дореволюційні систематики базувалися на емпіричних ознаках. В 1930-х рр. А. В. Арциховським започатковується «морфологічний» напрям систематизації. В протипагу йому виникає «технологічна археологія». І вже в 1950 році була запропонована перша «технологічна» класифікація. Не зважаючи на наявний досвід систематизації намистин в 50-60-х рр. ХХ ст. з'являються роботи, які не містять класифікаційних схем. Дотримуючись вектору «технологічної археології» вже наприкінці 50-х рр. ХХ ст. виникають перші досвіди синтезу «технологічної» та «морфологічної» систематик. Паралельно з технікою виробництва починає вивчатись і хімічний склад скляних виробів. На сучасному етапі дослідження намистин співіснують як «морфологічні», так і «техніко – морфологічні» систематизації.

Аналіз досліджень виявив, що в радянській та пострадянській традиції вивчення намистин укорінився примат матеріалу та технології виробництва, як ознак групування та типоутворення. Однак для розробки питань хронології побутування намистин в культурі вони є ледь значущим. Адже в більшості випадків намистини є предметом імпорту і потрапляння їх в культуру-

реципієнт навряд чи корелюється з ознаками технології виробництва. Вірогідним є те, що носія культури при виборі намистин цікавили їх колір та форма. Які, здається, можуть грати головну роль типоутворюючих ознак. Дана теза була покладена в основу запропонованої в роботі систематизації.

В дисертації викладається обґрунтування критеріїв для побудови типологічних рядів намистин, як найчисельніших знахідок у жіночих пізньосарматських похованнях. Кінцеві типологічні ряди мають градаційний характер і вибудовуються в залежності від подібностей та відмінностей форм намистин. Роль типоутворюючої ознаки відіграла форма. Типи позначаються арабськими цифрами та поєднуються в класи (позначаються римськими цифрами), які вибудовувалися на основі кольорів сучасного колірного спектра. Усього виділено 10 класів: I. Безбарвні (Б); II. Білі (Біл); III. Чорні (Чор); IV. Червоні (Чер); V. Помаранчеві (П); VI. Жовті (Ж); VII. Зелені (З); VIII. Блакитні (Блак); IX. Сині (С); X. Фіолетові (Ф). В результаті серед монохромних намистин було виділено 93 типи (п'ять типів безбарвних намистин, шість типів намистин білого кольору, дев'ять типів – чорного, дев'ять типів – червоного, 15 типів – помаранчевого, 12 типів – жовтого, 12 типів – зеленого, дев'ять типів – блакитного, 12 типів – синього, чотири типи – фіолетового), які було датовано спираючись на супутній поховальний інвентар та об'єднано в хронологічні ланцюжки.

Описується процес створення хроноланцюгів, який складався з декількох етапів. На першому етапі дослідження з загальної кількості поховань були відібрані комплекси, в кожному з яких були присутні мінімально два типи намистин. На другому етапі були відібрані ті типи намистин, котрі представлені як мінімум у двох комплексах вибірки. Наступний етап дослідження полягав у порівнянні з відібраних поховань наборів типів намистин у парах поміж собою. Це дозволило виокремити дві групи ланцюжків: ланцюжки другої половини II – першої половини III ст. та ланцюжки другої половини II – IV ст. Що доводить спроможність намистин відігравати роль регіонально-хронологічних маркерів в жіночих пізньосарматських похованнях.

Спираючись на схему розташування намистин щодо скелета були виокремлені три групи поховань, де намистини були знайдені в області грудної клітки, зап'ясть, ніг. Аналіз місць розташування намистин у похованнях виявив, що найпоширенішою схемою є розташування намистин в області грудної клітки. Менш поширеним виявилось місцезнаходження намистин в області ніг. Такими, що зустрічаються рідко, є схеми розташування намистин в області зап'ясть.

Прослідковуються колірні гами композицій намистин у жіночих пізньосарматських похованнях, для чого були підраховані в кількісному та відсотковому співвідношенні намистини кожного кольору сучасного колірного спектра. В результаті підрахунків серед поховань утворились чотири групи, які розрізняються характером колірних композицій намистин: а) монохромія, б) двоколірна, в) триколірна, г) поліхромія.

Хронологічні та географічні закономірності поширення намистин за окремими кольорами виявити не вдалось. Інша ситуація вийшла при аналізі колірних сполучень, які дозволили виокремити регіонально-хронологічні групи колірних композицій намистин у похованнях.

Результати дисертаційного дослідження можна використовувати для підготовки спецкурсів та лекцій, написання спеціальних й узагальнюючих праць з археології, створення тематичних експозицій музеїв та реконструкцій традиційного пізньосарматського костюма. Розроблена типологія та система хронологічних ланцюжків типів намистин допоможе датувати жіночі пізньосарматські поховання та співвідносити їх з хронологічними періодами існування пізньосарматської культури.

Ключові слова: пізньосарматська культура, намистини, особисті прикраси, колір, колірні гами, маркери, датування.

SUMMARY

Kyslenko H. O. Glass and stone beads of the Late Sarmatian of the Danube-Don steppe. – Qualifying scientific work on the manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of historical sciences in speciality 07.00.04 «Archaeology». – Odessa I. I. Mechnikov National University, Kyiv, 2020.

The dissertation research has a source study character and is devoted to the systematization and generalization of such a category of funeral inventory as beads originating from the Late Sarmatian burials of the Danube-Don steppe.

In the dissertation work the scientific achievements devoted to systematization of beads are generalized. The history of choice by researchers of type-forming features for systematization is stated. It has been shown that pre-revolutionary taxonomies were based on empirical features. In the 1930s A. V. Artsykhovskiy began the "morphological" direction of systematization. In contrast, there is a "technological archaeology". And in 1950 the first "technological" classification was proposed. Despite the existing experience of systematization of beads in the 50-60's of the twentieth century works that do not contain classification schemes appear. Adhering to the vector of "technological archaeology" in the late 50s of the twentieth century the first experiments of synthesis of "technological" and "morphological" taxonomies appear. In parallel with the production technique, the chemical composition of glass products is being studied. At the present stage of research of beads coexist both "morphological", and "technical - morphological" systematization.

The analysis of research revealed that in the Soviet and post-Soviet tradition of studying beads, the primacy of material and production technology took root as a sign of grouping and type formation. However, to develop questions of the chronology of the existence of beads in culture, they are hardly significant. After all, in most cases, beads are subject to import and their entry into the recipient culture is unlikely to correlate with the characteristics of production technology. It is probable that the bearer of culture was interested in their colour and shape when choosing beads.

Which, it seems, can play a major role in type-forming features. This thesis was the basis of the proposed systematization.

In the dissertation the substantiation of criteria for construction of typological series of beads as the most numerous finds in female late Sarmatian burials is stated. The final typological series have a gradation character and are built depending on the similarities and differences in the shapes of beads. The role of the type-forming feature was played by the form. Types are denoted by Arabic numerals and combined into classes (denoted by Roman numerals), which were built on the basis of the colours of the modern colour spectrum. There are 10 classes in total: I. Colourless (B); II. White (Bil); III. Black (Chor); IV. Red (Cher); V. Orange (P); VI. Yellow (Zh); VII. Green (Z); VIII. Blue (Blak); IX. Blue (S); X. Purple (F). As a result, among the monochrome beads were identified 93 types (five types of colourless beads, six types of white beads, nine types - black, nine types - red, 15 types - orange, 12 types - yellow, 12 types - green, nine types - blue, 12 types - blue, four types - purple), which were dated based on the accompanying funeral inventory and combined into chronological chains.

The process of creating chronochains, which consisted of several stages, is described. At the first stage of the study, complexes were selected from the total number of burials, in each of which there were at least two types of beads. In the second stage, the types of beads that are represented in at least two sample sets were selected. The next stage of the study was in comparison with the selected burials of sets of types of beads in pairs with each other. This allowed us to distinguish two groups of chains: chains of the second half of the second - first half of the third century and chains of the second half of the II - IV centuries. Which proves the ability of beads to play the role of regional-chronological markers in women's late Sarmatian burials.

Based on the layout of the beads relative to the skeleton, three groups of burials were identified, where the beads were found in the chest, wrist, and legs. Analysis of the location of beads in burials revealed that the most common scheme is the location

of beads in the neck. The location of beads in the area of the feet was less common. Rare are the arrangement of beads in the wrist.

The colour scales of bead compositions in women's late Sarmatian burials are traced, for which beads of each colour of each colour of the modern colour spectrum were calculated in quantitative and percentage ratio. As a result of calculations, four groups were formed among the burials, which differ in the nature of the colour compositions of beads: a) monochrome, b) two-colour, c) tricolour, d) polychrome.

Chronological and geographical patterns of distribution of beads by individual colours could not be found. Another situation emerged in the analysis of colour combinations, which allowed to distinguish regional-chronological groups of colour compositions of beads in burials.

The results of the dissertation research can be used to prepare special courses and lectures, to write special and generalizing works on archaeology, creation of thematic expositions of museums and reconstructions of traditional late Sarmatian costume. The developed typology and system of chronological chains of types of beads will help to date women's late Sarmatian burials and to correlate them with chronological periods of existence of late Sarmatian culture.

Keywords: late Sarmatian culture, beads, personal jewellery, colour, colours, markers, dating.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України та іноземних держав

1. Олійник, Г. О. 2017. Про типологічні ознаки намистин (огляд вітчизняної історіографії). *Інтелігенція і влада. Серія: Історія*, 36, с. 245–255.
2. Олійник, Г. О. 2018. Типологічні ряди скляних та кам'яних прикрас з жіночих пізньосарматських комплексів. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 50, с. 133-137.
3. Олійник, Г. О. 2017. Намиста у жіночому поховальному пізньосарматському костюмі. *Записки історичного факультету*, 28, с. 83-96.
4. Олійник, Г. О. 2017. Хронологічні ланцюжки типів намистин з жіночих пізньосарматських поховань східноєвропейського степу. *Археологія*, 1, с. 45-52.
5. Кисленко, Г. О. 2019. Локальні та міжрегіональні типи намистин з жіночих пізньосарматських поховань східноєвропейського степу. *Археологія і давня історія України*, 3 (32), с. 90-99.
6. Кисленко, А. А. 2020. Предметы импорта в позднесарматских памятниках Буджака. *Revista Arheologică*, 2, с. 108-120.

Статті в інших наукових виданнях та матеріалах конференцій

7. Олійник, Г. О. 2015. Колірна композиція намистин (за матеріалами жіночих поховань пізньосарматських могильників). В: *Матеріали XXXIII-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих вчених, присвяченої 100-річчю з дня народження Героя України, академіка П. Т. Тронька (1915-2011)*, 11 грудня 2015 р. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, с. 23-24.
8. Олійник, Г. О. 2016. Гносеологічний потенціал кольору (на прикладі намистин з жіночих пізньосарматських поховань). В: Єремєєв, П. В. та ін. (ред.). *Матеріали 69-ї Міжнародної конференції молодих учених «Каразінські читання»*, 29 квітня 2016 р. Харків ХНУ ім. В. Н. Каразіна, с. 12.

9. Олійник, Г. О. 2017. Історія вивчення намистин у варварських похованнях (сучасний етап досліджень). В: *Теорія і практика сучасної науки*, 24-25 лютого 2017 р. Херсон: Видавничий дім "Гельветика", с. 204-206.

10. Олійник, Г. О. 2017. Колірні гами композицій намистин в жіночих пізньосарматських похованнях. *Молодий вчений*, 9 (49), с. 171-177.

11. Олійник, Г. О. 2017. Типологія намистин з жіночих пізньосарматських поховань. В: Єремєєв, П. В. та ін. (ред.). *Матеріали 70-ї Міжнародної конференції молодих учених «Каразінські читання»*, 28 квітня 2017 р. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, с. 11-12.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	12
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДИ.....	17
1.1. Типологічні ознаки намистин (огляд історіографії).....	18
1.2. Джерельна база дослідження.....	31
1.3. Методичні засади та методика дослідження.....	33
РОЗДІЛ 2. ТИПОЛОГІЧНІ РЯДИ ТА ПОШИРЕННЯ ТИПІВ СКЛЯНОГО ТА КАМ'ЯНОГО НАМИСТА.....	38
2.1. Типологічні ряди.....	38
2.2. Локальні та міжрегіональні типи.....	52
2.2.1. Локальні типи намистин.....	53
2.2.2. Міжрегіональні типи намистин.....	54
2.3. Намистини як предмет імпорту.....	60
РОЗДІЛ 3. ХРОНОЛОГІЯ ТИПІВ НАМИСТИН.....	69
3.1. Датування комплексів.....	69
3.1.1. Поховання другої половини II – першої половини III ст.....	69
3.1.2. Поховання III ст.....	79
3.1.3. Поховання другої половини III – IV ст.....	82
3.1.4. Поховання IV ст.....	84
3.2. Датування типів намистин.....	87
3.2.1. Поодинокі типи.....	87
3.2.2. Типи з двох та більше комплексів.....	88
3.3. Хронологічні ланцюжки типів намистин.....	95
3.3.1. Ланцюжки другої половини II – першої половини III ст.....	97
3.3.2. Ланцюжки другої половини II – IV ст.....	99
РОЗДІЛ 4. КОМПОЗИЦІЇ НАМИСТИН: МІСЦЕ РОЗТАШУВАННЯ ТА КОЛІРНІ ГАМИ.....	108
4.1. Місце розташування намистин в жіночому костюмі.....	108
4.2. Колірні гами композицій намистин у похованнях.....	126

ВИСНОВКИ.....	141
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	148
ДОДАТКИ.....	165
Додаток А. Перелік пізньосарматських поховань, що відповідають зазначеним методичним вимогам.....	165
Додаток Б. Пізньосарматські поховання з намистинами, залучені до дослідження.....	168
Додаток В. Таблиці.....	169
Додаток Г. Ілюстрації	194

ВСТУП

Актуальність теми. Важливою частиною поховальної обрядовості більшості давніх спільнот, в тому числі й пізньосарматської, є вбрання небіжчиків. При розкопах поховань, які є основним джерелом для вивчення матеріальної культури пізніх сарматів, науковці наражаються на наслідки руйнування органічних матеріалів, внаслідок чого до дослідників давніх костюмів потрапляють здебільшого металеві прикраси та аксесуари, а також намистини. Останні можуть виступати в якості одного з провідних джерел для дослідження давнього костюма.

Зручність опрацювання такого масового матеріалу, як намистини, потребує його попередньої систематизації, яка залежить від поставлених дослідницьких завдань. В рамках таких завдань даній категорії інвентарю можуть ставитись питання, що охоплюють вивчення торговельних зв'язків, розвитку виробництва, ремесла, визначення хронології пам'яток, потенціалу намистин як надійного хроноіндиктора. Від завдань дослідження має залежати вибір ознак систематизації.

В працях, присвячених систематизації намистин, в якості формальних ознак вчені використовують матеріал, форму, пропорції, напрями каналу отвору, орнамент, колір з прозорістю (ознаки перераховані в довільному порядку). Та серед всіх перерахованих властивостей лише колір є єдиною соціонормативною рисою, а його дослідження, окрім інформації щодо хімічного складу скляних виробів, що прямо пов'язано зі скловиробництвом, може надати свідчення естетичних уявлень і норм давніх людей. Історіографічний огляд систематизації намистин демонструє, що в радянській та пострадянській традиції вивчення намистин міцно укорінився примат матеріалу та технології виробництва, як ознак групування та типотворення намистин. Кольору ж дослідниками відводиться другорядна роль.

«Техніко-морфологічні» систематики є придатними для визначення походження намистин, шляхів їх розповсюдження і виявлення зв'язків між

окремими культурами. Про відсутність нормування процесу створення наборів намистин, виходячи з технологічних ознак, свідчить характер збірних комбінацій, які склалися із намистин відмінних матеріалів і технік виготовлення (неоднакового походження). Ймовірно здається те, що носія культури при виборі намистин цікавили їх колір та форма. Вважаємо, що саме вони повинні використовуватися як типологічні ознаки при систематизації намистин в культурі-реципієнті. На нашу думку, колір та форма намистин є проявом естетичних уявлень їхніх власників, а колір або поєднання кольорів – і закодованих сенсів. Серед них: естетичні уявлення, соціальний або майновий статус, сімейний стан, гендерні, вікові, етнічні відмінності тощо.

Перегляд ознак для систематизації, обрання кольору на роль головної типоутворюючої ознаки, дослідження композицій намистин у похованнях та виокремлення на їх основі хронологічних ланцюжків типів надасть змогу більше розкрити потенціал такої категорії знахідок, як намистини.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дисертацію виконано в рамках наукових тем кафедри археології та етнології України: «Дослідження давньої історії Північно-Західного Причорномор'я: міждисциплінарний підхід» 2012–2016 рр. (номер державної реєстрації 0212U005265); «Реконструкція культурно-історичних процесів у палеогеографічному просторі Північно-Західного Причорномор'я (25 тис. р. до н.е. – IV ст. н.е.)» 2017–2021 рр. (номер державної реєстрації 0117U003186).

Метою дослідження є розкриття інформаційного потенціалу такої категорії знахідок, як намистини для визначення їх місця в жіночому пізньосарматському костюмі.

Мета обумовила такі **завдання**:

- проаналізувати дослідження з систематизації намистин, а також виявити тенденції вибору їх авторами групо- та типоутворюючих ознак;
- обрати власні групо- та типоутворюючі ознаки й на їх основі розробити типологічну схему намистин;

- виявити хронологічні та географічні рамки побутування кожного виділеного типу;
- визначити місце намистин серед інших категорій предметів імпорту;
- побудувати з типів намистин ланцюжки, що надаватимуть можливість їх співвіднесення з певними хронологічними періодами існування пізньосарматської культури;
- виявити та проаналізувати колірні гами наборів намистин в похованнях;
- дослідити місце розташування намистин в жіночому пізньосарматському костюмі.

Об'єктом дослідження є намисто з жіночих пізньосарматських поховань Дунайсько-Донського степу.

Предметом – місце намиста в жіночому пізньосарматському костюмі.

Територіальні рамки охоплюють Дунайсько-Донський степ від Нижнього Дону до Дністровсько-Прутського міжріччя, включно з Кримом.

Хронологічні рамки дослідження визначено як друга половина II – IV ст., тобто, час існування пізньосарматської культури.

Джеральну базу складають 5440 намистин, що були отримані під час досліджень 33 пізньосарматських поховань на пам'ятках Абганерово, Бокани, Височино V, Дивізія, Дружне, Мічурінське, Нагавський, Нейзац, Новоолександрівка, Пашкани, Трушень, Чотири брати. Знахідки зберігаються у фондах Одеського археологічного музею НАН України, Наукових фондах Інституту археології НАН України та Національного музею історії Молдови (Молдова, Кишинів).

Вибір методів дослідження, що застосовувалися при розробці дисертації, зумовлений специфікою об'єкта та поставленими перед автором завданнями. Для аналізу досліджень з систематизації намистин було застосовано порівняльно-історичний, хронологічний та ретроспективний методи. При систематизації та розробленні власної типологічної схеми намистин з жіночих пізньосарматських поховань застосовувався типологічний метод та принципи об'єктивності, системності, всебічності. Хронологічні та географічні рамки

побутування кожного виділеного типу намистин визначалися за допомогою хронологічного та картографічного методів. При побудові ланцюжків типів автор базувалася на хронологічному і картографічному методах та методі аналогій. Для виявлення колірних гам наборів намистин було застосовано кількісно-статистичні методи, які також використовувалися при створенні таблиць та діаграм.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше:

- порівняно наукові праці, присвячені вивченню та систематизації намистин з точки зору вибору дослідниками групо- та типуютьорюючих ознак;
- при систематизації намистин колір було обрано на роль групоутворюючої ознаки, на основі якої була розроблена власна типологічна схема намистин з жіночих пізньосарматських поховань;
- виявлені хронологічні та географічні рамки побутування кожного виділеного типу намистин;
- з типів намистин побудовані ланцюжки, що доводять спроможність поєднань типів намистин виступати в ролі регіонально-хронологічного маркера;
- виявлені колірні гами наборів намистин.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання для підготовки спецкурсів та лекцій, написання спеціальних й узагальнюючих праць з археології, створення тематичних експозицій музеїв та реконструкцій традиційного пізньосарматського костюма. Розроблена типологія та система хронологічних ланцюжків типів намистин допоможе датувати жіночі пізньосарматські поховання та співвідносити їх з хронологічними періодами існування пізньосарматської культури.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження були виголошені у вигляді доповідей та повідомлень на засіданнях кафедри археології та етнології України Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, на всеукраїнських та міжнародних конференціях: XXXIII-а Міжнародна краєзнавча конференція

молодих вчених (Харків, 2015 р.), 69-а Міжнародна конференція молодих учених «Каразінські читання» (Харків, 2016 р.), «Теорія і практика сучасної науки» (Дніпро, 2017 р.), 70-а Міжнародна конференція молодих учених «Каразінські читання» (Харків, 2017 р.).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 11 наукових праць, 5 з яких – у фахових виданнях України, 1 – у закордонному, ще 5 – в інших наукових виданнях і матеріалах конференцій.

Обсяг та структура роботи. Дисертація складається зі вступу, анотацій, чотирьох розділів, висновків (147 стор.). Додатки до дисертації розподілено на два блоки: таблиці (25 стор.) та ілюстрації (18 стор.). Список використаної літератури налічує 208 найменувань. Загальний обсяг роботи – 211 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДИ

Розвиток досліджень у сфері сарматської історії та археології в останні десятиліття ХХ – початку ХХІ ст. має свою специфіку. Однією з особливостей сучасного етапу розвитку сарматознавства є поява великої кількості нових спеціалістів, що виростили в 1970-1990-ті рр. як в рамках регіональних наукових шкіл, так і в центрах академічної науки. Так чільне місце в області досліджень сарматських старожитностей:

1. Південного Уралу та Зауралля зайняли Л. Т. Яблонський і С. Ю. Гуцалов;
2. Надволжя – В. М. Клепиков, М. В. Кривошеєв, І. В. Сергацков;
3. Нижнього Дону – Є. І. Беспалий, В. П. Глебов, С. І. Безуглов, Л. С. Ільюков, М. В. Власкін, І. М. Парусімов;
4. Південного Кавказу – Н. Є. Берлізов, Т. А. Габуєв;
5. Північного Причорномор'я – О. В. Симоненко, А. В. Гудкова, М. М. Фокєєв, О. М. Дзиговський.

В останні десятиліття ХХ і на початку ХХІ ст. з'явилася серія узагальнюючих робіт, що присвячені сарматським старожитностям у різних регіонах. Серед них праці А. С. Скрипкина про сарматів Нижнього Надволжя (Скрипкин 1984), О. П. Медведєва – сарматів Верхнього і Середнього Дону (Медведев 1990), В. І. Гросу – сарматські пам'ятки Дністровського-Прутського міжріччя (Гроссу 1990), О. В. Симоненка – сарматів України (Симоненко 1993), І. І. Марченка – сіраків Прикубання (Марченко 1996), Б. Ф. Железчікова – старожитності Уральської області (Железчиков 1998), М. Н. Власкіна й Л. С. Ілюкова, В. Є. Максименка – пізньосарматські старожитності Нижнього Дону (Ільюков, Власкін 1992, Максименко 1998), М. П. Абрамової – Південний Кавказ в сарматську епоху (Абрамова 1993), І. В. Сергацкова – сарматські пам'ятки на Іловлі (Сергацков 2000), О. М. Дзиговського – сарматів Північно-Західного Причорномор'я (Дзиговский 2003), О. С. Дзнеладзе,

А. А. Стоянової та Е. А. Хайрединової – прикраси та намистини сарматів Північного Причорномор'я (Дзনেладзе 2016) та Криму (Стоянова 2006; Хайрединова 1995) відповідно. В цих працях нові археологічні матеріали вводилися в науковий обіг, вирішувались проблеми локальної типології та хронології пам'яток, наводилися описи поховальних пам'яток, а також робились висновки історичного характеру. Таким чином, пізньосарматська проблематика представлена великою кількістю праць узагальнюючого і приватного характеру. Накопичена велика джерельна база.

Носіями пізньосарматської культури протягом II – IV ст. були залишені чисельні поховальні пам'ятки. Поховальний обряд, який включає особливості конструкції поховальних споруд, орієнтацію похованих, є найважливішим культурно – хронологічним маркером в археологічних дослідженнях. Але не менш важливим є й начиння поховальних комплексів. Неподільною частиною матеріальної культури пізніх сарматів є костюм, залишки якого, через дію природної деструкції (знищення органічних матеріалів), потрапляють до дослідників обмежено. Головним чином, це та частина костюма, що представлена прикрасами, серед яких є такий масовий матеріал, як намистини.

1.1. Типологічні ознаки намистин (огляд історіографії)

Опрацювання такого матеріалу, як намистини, потребує його попередньої систематизації, яка має диференціюватися залежно від поставлених дослідницьких завдань. В рамках таких завдань можуть ставитись питання, що охоплюють вивчення торговельних зв'язків, розвитку виробництва, ремесла, визначення хронології пам'яток, а також гносеологічного потенціалу намистин як надійного хроноіндиктора. Від завдань дослідження має залежати вибір ознак систематизації, а також її форми. Відсутність артикульованих завдань часто призводить до невизначеності таксономічних рівнів систематики, що відбивається на кінцевих результатах аналізу. У цьому випадку ревізія

дослідницьких досвідів систематизації намистин актуалізує питання ієрархії ознак.

У працях, що присвячені систематизації намистин, дослідники як формальні ознаки використовують матеріал, форму, пропорції, напрями каналу отвору, орнамент, колір з прозорістю (ознаки перераховані в довільному порядку). Така ознака, як колір, може надати інформацію щодо хімічного складу скляних виробів, що безпосередньо пов'язано зі скловиробництвом, або ж щодо естетичних уявлень, які відбиваються у відмінностях колірних гам намистин.

Перші систематики намистин базувалися виключно на морфологічних ознаках.

Так Н. П. Авенаріус, систематизуючи середньовічні намистини з Дрогочинського городища (Авенариус 1890, с. 11–12), групував їх за матеріалом і виділяв розряди на підставі кольору. Про походження цих намистин автор нічого не зазначав.

Б. В. Фармаковський, описуючи намистини, знайдені при розкопках некрополя Ольвії (Фармаковский 1902, с. 68), робив це у такій послідовності: матеріал, форма та визначав датування намистин за допомогою поховального начиння.

«Для удобства обозрения» середньовічних намистин з гдовських курганів О. А. Спицин (Спицын 1903, с. 21–24) розташовував їх за забарвленням і матеріалом, описуючи всередині груп форму намистин. Питання походження намистин він, як і Н. П. Авенаріус, не розглядав. Щодо хронології намистин автор зазначав, що вони ледве підпорядковуються хронологічному визначенню адже «зберігались в сім'ях довгий час».

У публікаціях кінця XIX – початку XX ст., на етапі первинного накопичення масового матеріалу, при характеристиці намистин перевага віддавалась таким ознакам, як матеріал, колір, форма. Ці праці, спираючись на емпіричні ознаки, тяжіли до індуктивно-аналітичної дослідницької стратегії,

тобто такої, що орієнтує на спостереження, споглядання, сприйняття і лише потім на узагальнення, систематизацію.

Протилежна їй дедуктивно-класифікаційна стратегія орієнтує дослідників на введення наукових понять, законів, принципів, а потім – практичну конкретність. У рамках останньої А. В. Арциховським були закладені основи «морфологічного» напряму систематизації. В 1930 році була опублікована його праця (Арциховський 1930), де він пропонує «типологічну класифікацію» в'ятських намистин за методом О. Монтелиуса – В. О. Городцова, групуєчи намистини за матеріалом, розподіляючи на відділи за поперечним перетином, а на типи – за поздовжнім. А. В. Арциховський, під впливом В. М. Фріче, разом з О. Я. Брюсовим, С. В. Кісельовим та О. П. Смірновим, вирішуючи «побудувати марксистську археологію» у рамках марксистської реконструкції минулого за матеріальними залишками, розроблюють «метод сходження»: від основи (знарядь праці, що виявляються археологією) до надбудов (суспільного устрою тощо). Однак даний метод при систематизації намистин не застосовується А. В. Арциховським. Його досвід скоріше є прикладом того, що В. І. Равдонікас назвав «формальним речезнавством городцовської школи».

Два подальші десятиліття соціально-політичних змін в країні виклали зміни й в науковій сфері. Археологам закидали замкнутість в формально-типологічних студіях. На противагу яким виникає «технологічна археологія». Перша «технологічна» класифікація була запропонована в 1950 році Г. Г. Леммлейном (Леммлейн 1950, с. 157-172), який, вбачаючи вплив властивостей матеріалу на кінцеву форму виробу, віддав першість техніці обробки й виокремив типи намистин за виробничими ознаками та матеріалом. Водночас зважаючи на наявність прикладів для наслідування в 50-60-х рр. ХХ ст. з'являються роботи, що не містять класифікаційних схем.

Такими є описи Ф. Д. Гуревичем намистин Староладожського городища (Гуревич 1950, с. 170-186), І. В. Пташніковою намистин з такирів Хорезма (Пташнікова 1952, с. 105-118), В. Ф. Генінгом намистин з могильника Мидлань-

Шай (Генинг 1962, с. 47-52), а також І. Ахраровим, З. Усмановою середньовічних намистин з Куви (Ахраров 1963, с. 86-98).

Так, Ф. Д. Гуревич, не пропонуючи схему систематизації, описує намистини Староладожського городища, групуючи їх за матеріалом виготовлення. Виокремлюючи види намистин всередині кожної групи, характеризує їх форму, розмір, колір, орнамент. Для «примерной датировки» використовував метод аналогій. Слід зазначити, що описувані намистини були предметами імпорту, за винятком бурштинових та кістяних.

В описі середньовічних намистин з Куви І. Ахраров та З. Усманова групують намистини за матеріалом та характеризують з боку форми, розміру, кольору, орнаменту.

Ставлячи завдання «описать и систематизировать» намистини з такирів Хорезма, І. В. Пташнікова фактично виконує лише першу його частину. При описуванні намистин вона звертала увагу на матеріал, форму, колір, розмір, орнамент. Про примат якоїсь ознаки не йдеться, адже систематизація авторкою запропонована не була.

В. Ф. Генінг, описуючи намистини з могильника Мидлань-Шай, характеризує колір і форму намистин, обходячи матеріал, адже всі намистини скляні.

У зазначений період була опублікована й така робота, що запозичувала запропоновану А. В. Арциховським схему. Такою є класифікація новгородських намистин Ю. Л. Щапової (Щапова 1956, с. 164-179), де дослідниця, керуючись запропонованою А. В. Арциховським схемою, виокремила відділи за поперечним перетином і типи – за поздовжнім. Авторка, ставлячи це за мету, продатувала намистини стратиграфічними ярусами Новгород та аналогіями з давньоруських поховальних пам'яток. Варто підкреслити, що дослідниця, на прикладі одного з типів намистин, називає таку варіантоутворюючу ознаку, як колір, хронологічною (Щапова 1956, с. 168).

Дотримуючись вектору «технологічної археології», вже наприкінці 50-х рр. ХХ ст. з'являються перші досвіди синтезу «технологічної» та

«морфологічної» систематик. Це демонструють напрацювання В. Б. Деопік. У працях про намистини Північного Кавказу IV – V ст. (Деопік 1959, с. 48–65), що в основному завозились з передньоазійського регіону, дослідниця запропонувала їх типологію та хронологічну класифікацію за матеріалом. Скляні намистини згруповані за особливостями технології виробництва, на відділи – за формою поперечного перетину і на типи – за формою поздовжнього, виокремлюючи підтипи на основі кольору та характеру декору. Якщо зупинятися на «хронологічній класифікації», усі описані намистини хронологічно існують у заданих в назві рамках роботи, вужчі рамки авторка не наводить. У роботі, що продовжує класифікацію намистин Північного Кавказу (Деопік 1961, с. 202–232), дослідниця поставила завдання описати й класифікувати намистини Південно-Східної Європи VI – IX ст., виокремлюючи у ролі хроноіндикаторів групи та окремі типи намистин. Посилаючись на схему А. В. Арциховського, дослідниця запропонувала класифікацію, де категорії виокремлені за матеріалом, а групи для скляних намистин за технологічною ознакою, у межах груп виокремлені відділи за формою поперечного перетину, типи – за формою поздовжнього перетину. Для скляних намистин на основі кольору і характеру декору виокремлюються підтипи. Виділяючи два хронологічних періоди, авторка не називала конкретні характерні для першого періоду типи, а для другого періоду виокремила «типовий набір скляних намистин», обґрунтовуючи зміну у наборі намистин виникненням в другому періоді місцевого північнокавказького виробництва.

На запропонованій класифікаційній схемі В. Б. Деопік базувалися В. Ф. Генінг і А. Х. Халіков. Класифікуючи скляні намистини Больше-Тарханського могильника (Генінг 1964), дослідники керувалися недиференційованим критерієм «зовнішнім виглядом», що відноситься до матеріалу, морфологічних, технологічних характеристик і кольором. Ймовірно, під «зовнішнім виглядом» мались на увазі технологічний принцип і форма, бо саме у такій послідовності намистини були згруповані та описані. Кам'яні та бурштинові намистини на могильнику не зустрічалися. Всі намистини Больше-

Тарханського могильника виготовлені зі скла та розподілені на п'ять груп: одноколірні, з металевою прокладкою, вічкові, смугасті, мозаїчні.

Поряд з технікою виробництва у даному напрямку вивчався і хімічний склад скляних виробів.

М. О. Безбородов і Ю. Л. Щапова започаткували хіміко-технологічний напрямок у радянській археології, що передбачав вивчення хімічного складу скла.

М. О. Безбородов у своїй монографії (Безбородов 1969) наголошує, що першочергового вивчення потребують хімічні й фізичні властивості скляних виробів (насамперед хімічний склад), а не типологічні особливості таких виробів (форма, стиль, декор). Автор вважає, що всебічне дослідження скляних предметів і, особливо, аналіз хімічного складу, надають основу для висловлювання здогадок про їх локальні та хронологічні особливості.

Хімічний тип скла, за системою Ю. Л. Щапової (Щапова 1977) – це набір склоутворювальних елементів, що досягають певної нижньої межі концентрації. Базуючись на цьому визначенні, авторка виокремила 68 хімічних типів стародавнього скла. Перевищення межі концентрації при визначенні набору склоутворювальних елементів і неувага до джерела їх появи у склі призводить до того, що хімічним типом оголошується будь-яка теоретично можлива сукупність склоутворювальних елементів. Як справедливо відзначив В. А. Галибін, дана класифікація має абстрактно-теоретичний характер (Галибін 2001, с. 66).

Якщо в працях М. О. Безбородова і Ю. Л. Щапової розглядалися аспекти вивчення хімічного складу скловиробів, то питання техніки виготовлення таких виробів висвітлені у роботах З. А. Львової. Перші праці по даній темі були написані дослідницею ще наприкінці 50-х років ХХ ст. Але особливу увагу треба приділити її статті 1991 р. (Lwowa 1991), яка є своєрідним підсумком виконаної роботи по визначенню і структуруванню принципів технологічної класифікації. Взнявши за мету дослідження з'ясування походження намистин, З. А. Львова встановила, що провідними ознаками, що визначають час і місце

виготовлення речі, є характер матеріалу, що використовується, і техніка виготовлення та надала визначення технологічного типу скляних намистин «які мають однакову конструкцію (виконані зі скла або іншого матеріалу або ж тільки зі скла – з одного шматка скла або ж зі зварених між собою у певній послідовності декількох шматків), складаються з однорідного за хімічним складом та режимом варіння скла і зроблені одним способом та однаковими інструментами» (Львова 1983, с. 90).

У 70-ті рр. ХХ ст., за часів масового захоплення статистико-комбінаторними методами в археології, в контексті «техніко-морфологічних» систематизацій Є. М. Алексєєва створює фундаментальний, за думкою більшості дослідників, корпус намистин (Алексєєва 1975, 1978, 1982). Класифікаційна схема, що була запропонована Є. М. Алексєєвою, базувалась на таких типоутворюючих ознаках: матеріал, форма, пропорції, напрямок каналу отвору, орнамент, колір-прозорість. До другорядних варіантоутворюючих ознак дослідниця віднесла: техніку виготовлення і конкретні поєднання окремих декоративних елементів.

Джерельну базу дослідження склали намистини, що входили до складу поховального інвентарю, екземпляри з культурного шару городища, депаспортизовані намистини, а також такі, котрі не належать до, як їх називає Є. М. Алексєєва, «чистих комплексів» – набори, що походять з пограбованих склепів з перемішаним інвентарем багатьох похованих, з могил з декількома похованнями, де неможливо розчленувати поховальний інвентар, зі старих розкопок, коли ще нечітко фіксувалися знахідки.

Для датування типів і варіантів намистин дослідниця використовувала датування комплексів із публікацій. Якщо ж такі були відсутні, то датування були взяті зі звітів про розкопки пам'яток або ж встановлені при обговоренні з авторами розкопок. У результаті були отримані широкі датування, наприклад намистини з одноколірного скла тип 3 «отмечены в комплексах, начиная с IV в. до н.э., однако они наиболее многочисленны в I – III вв. н. э.» (Алексєєва 1978, с. 63).

На сучасному етапі вивчення намистин, базуючись на вищезгаданих напрацюваннях, співіснують як «морфологічні», так і «техніко–морфологічні» систематизації.

До «морфологічних» належать аналізи М. Д. Полубоярінової кам'яних намистин Болгара та Золотої Орди (Полубояринова 1991, с. 20-52), С. І. Валиуліної – скляних намистин Торецького поселення (Валиуліна 2013, с. 20-29) та С. В. Трифанової – намистин Саяно-Алтаю (Трифанова 2006, с. 86-94).

Так, М. Д. Полубоярінова у другому розділі свого доробку, присвяченому прикрасам з кольорових каменів Болгара та Золотої Орди, наводить дослідження кам'яних намистин, які групує за матеріалом. Опис намистин для кожного каміння ведеться за відділами та типами, які виокремлюються за поздовжнім та поперечним перерізами. Дослідниця датує намистини, використовуючи метод аналогій та пише про ймовірні місця їх надходження.

С. І. Валиуліна, систематизуючи скляні намистини Торецького поселення, які є продукцією середньоазійських майстерень XV ст., робить це «*по прийнятій М. Д. Полубояринової схемі*». Авторка об'єднує намистини у групу за способом виготовлення, виділяючи всередині групи підгрупи за кольором, відділи – за формою поперечного перетину, типи – поздовжнього та характеризує розмір намистин.

В підрозділі дисертації С. В. Трифанової, присвяченому намистинам з пам'яток Саяно-Алтая гуно-сарматського часу, надається розробка класифікації прикрас. У процесі систематизації розподілення намистин за матеріалом не проводилося, оскільки відсутні лабораторні дослідження для більшості виробів, що розглядалися. Намистини поділяються на два розділи за загальною формою виробу: геометричні та фігурні. В першому розділі виділено три відділи, у другому – два. Відділи виділені за формою поперечного перетину намистини, типи у відділах – за поздовжнім перетином. Також виявлені хронологічні рамки знаходження у побуті окремих типів та подано реконструкцію комплектів прикрас.

Прикладами «техніко–морфологічних» систематизацій є аналізи А. А. Стояноюю намистин з могильника Нейзац (Стоянова 2004), Е. А. Хайрединоюю намистин з могильника Дружне (Хайрединова 1995), Е. К. Столяровоюю намистин з могильника Бельбек IV (Столярова 2001), О. С. Дзнеладзе намистин сарматів Північного Причорномор'я (Дзнеладзе 2016), А. С. Скрипкіним намистин Азійської Сарматії (Скрипкин 1990, с. 74-88), Т. Н. Висотською та Л. А. Рижовоюю намистин могильника «Совхоз-10» («Севастопольський») (Висотская 1999), Е. Б. Вадецькоюю намистин з таштиксських могильників (Вадецкая 1992), О. А. Красноперовим намистин Ниргиндинського могильника (Красноперов), О. В. Гопкало черняхівських намистин (Гопкало 2008) та О. С. Румянцевоюю намистин могильника Брут 2 (Румянцева 2009), намистин населення Середньої Оки (Румянцева 2006).

Використовуючи традиційну методику опрацювання колекцій намистин, дослідники систематизують їх (створюючи типології або класифікації) і підбирають виділеним типам аналогії. Так, не дивлячись на всі недоліки корпусу Є. М. Алексєєвої, які дослідники й самі визнають, вони продовжують активно використовувати його у своїх працях, як приклад для побудови систематик і в пошуках датуючих аналогій.

Деякі з вищезгаданих напрацювань присвячені намистинам з могильників, що межують з комплексами врахованими у корпусі Є. М. Алексєєвої. Серед них:

1. Систематизація А. А. Стояноююю намистин і підвісок могильника Нейзац, в основі якої система Є. М. Алексєєвої. Серед моно- і поліхромних намистин виділяються групи, критерієм яких є форма. Типоутворюючою ознакою є колір (деталі орнаменту), варіантоутворюючою – кольорові відтінки та поєднання, прозорість скла, пропорції намистин і візуально відмінні технологічні деталі. У зв'язку з особливою різноманітністю поліхромних намистин вводиться ще один рівень до класифікаційної схеми – вид, ознакою виділення якого є зовнішній вигляд орнаменту. Для виробів з єгипетського фаянсу, матеріалів органічного походження і металу, бурштинових і гагатових

прикрас типоутворюючим критерієм є конкретні геометричні форми. Тип як єдина одиниця класифікації використовується для намистин, що зроблені з каміння, скла з внутрішньою металевою прокладкою у зв'язку з їх невеликою чисельністю.

2. Систематизація А. С. Скрипкіним намистин, що походять із сарматських комплексів Азійської Сарматії. Автор переносить датування типів з корпусу на типи з досліджуваних комплексів. Але при цьому підмічає, що типи можуть по-різному побутувати у сарматів на схід від Дону і в Північному Причорномор'ї.

3. О. С. Дзнеладзе у своїй дисертації пропонує власну класифікацію намистин і підвісок, що походять з поховань сарматів Північного Причорномор'я. В основу класифікації покладено схему Є. М. Алексєєвої, «яку вдосконалено з урахуванням новітніх досліджень, зокрема робіт А. А. Стоянової» (Дзнеладзе 2016, с. 4). Дослідниця пропонує класифікацію за такою схемою: вироби об'єднані в групи за матеріалом, в ролі типоутворючої ознаки виступає форма, варіанти виділяються на основі деталей форм, розмірів, напрямів каналів отворів, пропорцій, орнаменту, кольорових поєднань для підвісок з поліхромного скла. Також в праці подаються порівняльний аналіз типів намистин різних хронологічних періодів (ранньо-, середньо-, пізньосарматського), визначення шляхів надходження намистин і підвісок до сарматів Північного Причорномор'я, а також реконструкція динаміки розвитку цих прикрас в сарматському суспільстві.

4. Систематизація Е. А. Хайрединовою намистин з могильника Дружне. Дослідниця згрупувала намистини за технологічною ознакою та матеріалом і описала форму намистин, яка відіграла типоутворюючу роль. Виокремлені типи були співвіднесені авторкою з типами з корпусу Є. М. Алексєєвої. Також Е. А. Хайрединова наводить аналогії намистинам в пам'ятках римського часу Центральної Європи, Північного Причорномор'я і Північного Кавказу.

5. Описувані Е. К. Столяровою намистини з могильника Бельбек IV були охарактеризовані морфологічно (форма, розмір, декор, колір і прозорість скла)

та технологічно (техніка виготовлення конструктивних елементів і їх поєднання, техніка виготовлення декору, покриттів і прокладок). Дослідниця підбрала аналогії за допомогою корпусу Є. М. Алексеевої. Після порівняння отриманих хронологічних періодів побутування наборів намистин з датами комплексів виявилось, що найчастіше отримані хронологічні рамки ширше, ніж датування комплексів, а у ряді випадків немає збігів між отриманими рамками та хронологією комплексів. Причину розбіжностей авторка вбачає в тому, що метод датування за аналогіями далекий від досконалості. Виходом з цієї ситуації, за думкою Е. К. Столярової, є необхідність поставити хронологію в залежність від походження намистин. Слід зазначити, що переважна більшість намистин з могильника Бельбек IV – предмети імпорту.

6. Систематизація О. С. Румянцевою намистин з могильника Брут 2, що існував з другої половини II до III ст. Дослідження авторки було побудоване на матеріалах колекції намистин і підвісок римського часу з даного могильника і здійснювалось за наступною схемою. Розроблена типологія намистин. У роботі була прийнята традиційна схема розподілення прикрас на групи: 1) намистини з природних матеріалів, 2) скляні намистини – монохромні, поліхромні, з металевою прокладкою, 3) вироби з єгипетського» фаянсу. Виділеним типам підбрані аналогії. Переслідувались дві цілі: оцінити датуючі можливості матеріалу, розглянути зони розповсюдження намистин, що зустрілись в античному горизонті пам'ятки. Результати аналізу хімічного складу скла дозволили визначити два основних регіони виробництва скляних виробів, що надходили до населення, яке залишило могильник Брут. Розглядаючи питання ролі та місця намистин у поховальному обряді даного населення, О. С. Румянцева визначає, що деталі убору, виконані з намистин або прикрашені ними, є типовими для степового населення, а також припускає, що у пізньосарматській культурі деякі з намистин могли виконувати роль маркеру певного соціального статусу їх володаря. Але за умов невеликої кількості розглянутих комплексів, дане припущення залишається лише гіпотезою.

Дослідниці не вдається виділити більш дрібні хронологічні групи, ніж час існування могильника.

7. У своїй дисертації О. С. Румянцева пропонує: 1) систематизацію намистин Середнього Пооччя на основі матеріалу, технології виготовлення, морфології, кольору; 2) розробку для виділених типів намистин хронологічної шкали, що дозволяє визначити час знаходження у побуті різних їх наборів на розглянутій території; 3) аналіз хімічного складу серії зразків скляних намистин з метою визначення регіону вироблення скла; 4) порівняльний аналіз намистин, що походять з території Середнього Пооччя зі знахідками з Північного Причорномор'я, Криму, Кавказу, Центральної, Східної та Західної Європи, з метою уточнення датуваль, що отримані на основі металевого інвентарю з рязано-окських могильників; 5) інтерпретації щодо джерел надходження намистин до Пооччя, базуючись на морфо-технологічних даних і хімічному складі скла.

В цих випадках дослідники запозичують схему Є. М. Алексеєвої.

Е. Б. Вадецька, систематизуючи намистини з таштицьких могильників та О. А. Красноперов – намистини з Ниргиндинського могильника датують отримані типи відповідно до типів з корпусу. Сумнівною здається впевненість дослідників у синхронності пам'яток Південного Сибіру, Удмуртії та Північного Причорномор'я.

В монографії О. В. Гопкало викладено дослідження намистин та підвісок пізньоримського часу і початку епохи Великого переселення народів знайдених на пам'ятках черняхівської культури. Авторкою класифікація надається за такою схемою: 1) виділяються групи за матеріалом (монохромні намистини поділяються на підгрупи за формою, поліхромні – за характером декору); 2) типи прикрас виокремлюються за поєднанням форми, кольору і параметрів (тип прикрас з раковин моллюсків обумовлений їх видовою приналежністю); 3) варіантоутворюючими критеріями стали ознаки, що характеризують техніку виготовлення (для поліхромних намистин – колір декору, для окремих різновидів металевих і бурштинових намистин і підвісок – розміри). Також

праця містить інформацію про хімічний склад виробів, розробки хронології та періодизації прикрас черняхівської культури. Про прагнення дослідження О. В. Гопкало до універсалізму, що бачимо й у корпусі Є. М. Алексєєвої, свідчить вибір джерельної бази, яку склали матеріали могильників, культурного шару поселень, а також депаспортизовані знахідки. Датування типів базується на внутрішніх датах, а не на аналогіях.

Таким чином, у розглянуті періоди, в традиції вивчення намистин міцно укорінився примат матеріалу та технології виробництва, як ознак групування та типотворення намистин. Ймовірно, таку тенденцію можна пояснити наявністю в археології запозичених від історичного матеріалізму «трьох початкових тез» (історизм, закономірність прогресу, примат виробництва). Інерція цього напрямку прослідковується і в пострадянських дослідженнях.

Слід зазначити, що технологічні ознаки, як і вивчення хімічного складу скла, є провідними для визначення походження намистин, шляхів їх розповсюдження та виявлення зв'язків між окремими культурами. Однак для розробки питань хронології, побутування намистин у культурі, технологічні ознаки, як і метод аналогій, виявляються ледь значущими. Адже у більшості випадків намистини є предметом імпорту, а отже, характеризують власників цих намистин як реципієнтів, що навряд чи корелюється з ознаками технології виробництва.

Говорячи про метод аналогій, маємо на увазі не датування супутнього поховального начиння, які отримані методом аналогій. А датування намистин, залучені за допомогою метода аналогій з інших досліджень, присвячених не пізньосарматській культурі. Яскравим прикладом є залучення авторами датувань поданих у зводі Є. М. Алексєєвої. На нашу думку, час побутування одного і того самого типу в пізньосарматському середовищі та, наприклад, серед населення античних міст Північного Причорномор'я буде відрізнятися. Адже певні типи намистин можуть побутувати протягом восьми століть, в той час існування пізньосарматської культури складає два з половиною століття. Тому замість залучення датувань намистин в рамках

інших культур пропонуємо використовувати внутрішні датування. Прикладом такого підходу є систематизація, запропонована в монографії О. В. Гопкало (Гопкало 2008).

Про відсутність нормування суспільством процесу створення наборів намистин, виходячи з технологічних ознак, свідчить характер збірних комбінацій, які склалися із намистин відмінних матеріалів і технік виготовлення (неоднакового походження). Вірогідним здається те, що носіїв культури при виборі намистин цікавили їх колір та форма. Які, як здається, і повинні використовуватися як типологічні ознаки при систематизації намистин у культурі-реципієнті.

Така ознака, як колір, може надавати інформацію не лише про походження і час виготовлення скляних виробів (за допомогою вивчення хімічного складу цих виробів), але й про естетичні уявлення давнього населення, що відбиваються в відмінностях колірних гам намистин. Таким чином, намистини можуть відігравати роль хронологічних маркерів.

1.2. Джерельна база дослідження

Мета дослідження полягає у розкритті інформаційного потенціалу намистин. Питання "чи є костюм похованого повсякденним, святковим або поховальним" не розглядатиметься у даному дослідженні. На нашу думку, воно гідне окремого вивчення.

Для вірогідності картини враховані поховання з повним інвентарним набором, позаяк через пограбування або руйнацію якась частина речей могла зникнути або бути зрушена з місця. Така вибірка дозволить виокремити вірогідні поєднання намистин (ланцюжки), місце розташування намистин у похованнях, колірні гами композицій намистин. Отримані результати зможуть бути надалі покладені в основу досліджень, присвячених пізньосарматському костюму.

Виходячи з цього, були обрані такі критерії для відбору поховань, що були залучені для дослідження: 1) поховання має бути здійснено за пізньосарматським поховальним обрядом та містити характерний для пізньосарматської культури поховальний інвентар; 2) поховання має походити з території Дунайсько-Донського степу від Нижнього Дону до Дністровсько-Прутського міжріччя, включно з Кримом; 3) поховання має бути не пограбованим та не зруйнованим (у результаті дій гризунів, або використання сільськогосподарської техніки тощо); 4) у складі поховального начиння мають бути надійні хроноіндикатори; 5) поховання має бути жіночим з визначенням антрополога. У випадках відсутності антропологічного визначення поховання були віднесені до категорії жіночих через характерний для жіночих поховань набір поховального інвентарю (дзеркала, жіночі металеві прикраси, велика кількість намистин і т. д.); 6) серед поховального інвентарю мають міститися намистини; 7) у похованні має бути зафіксовано місце розташування намистин стосовно скелета похованого.

До джерельної бази були залучені тільки жіночі поховання. Оскільки саме вони є найбільш репрезентативними для вирішення завдань поставлених при написанні даного дисертаційного дослідження. У свою чергу, чоловічі та дитячі пізньосарматські поховання, які серед іншого поховального начиння містять і намистини, не містять надійних хроноіндикаторів або ж достатньої кількості намистин.

Спираючись на наведені вище критерії, здійснено відбір поховань, які теоретично могли бути включені до джерельної бази дослідження.

Так, з величезного масиву відкритих на сьогодні пізньосарматських поховань, що походять з окреслених територіальних меж, зазначеним вище методичним вимогам відповідали 98 (Додаток А).

При опрацюванні даних комплексів виникли певні перепони. На певних матеріалах відбилися бюрократичні процедури. Наприклад, намистини, що походять з поховань могильників Старі Куконешти I та II, на цей момент

зберігаються у Національному музеї історії Молдови (Кишинів). Однак у процесі передачі матеріалів з іншої установи було втрачено частину польової документації, що не дозволяє співвіднести намистини та поховання, в яких вони були знайдені. Ще одним каменем спотикання виявились якість та інформативність певних публікацій, що не завжди дозволяють залучати намистини до опрацювання. І нарешті, кількість намистин у деяких похованнях виявилась мізерною (менше ніж 10 екз.), що на основі таких матеріалів неможливо робити якісь вагомі висновки. Знахідки однієї, двох або трьох намистин є поодинокими знахідками. У дослідженні нас цікавлять не поодинокі знахідки намистин, а їх комплекси.

Таким чином, джерельна база дослідження звузилася до 33 пізньосарматських поховань, що містили загалом понад 5440 намистин (рис. 1, додаток Б).

Невелику, на перший погляд, вибірку поховань для дослідження можна пояснити за допомогою статистичних даних. Для прикладу візьмемо один локальний регіон – Буджак. Тут було відкрито 134 пізньосарматських поховання (табл. 1). Серед них не пограбованими та не зруйнованими виявились 57 поховань (42,5 %) (табл. 2), з них лише 29 поховань містили намистини (21,6 %), дев'ять поховань – хроноіндикатори, а всього сім поховань – і намистини, і хроноіндикатори. Виявити місце зберігання та опрацювати намистини з шести комплексів (Василівський к. 27, п. 1; Криничне, п. 6; Кубей к. 3, п. 1; Городнє к. 4, п. 1; Холмське п. 8 і п. 22) не вдалось можливим, а публікації цих комплексів (Субботин, Дзиговский 1990б, с. 14-15; Федоров 1969, с. 250-252; Субботин, Дзиговский 1990б, с. 16-17; Субботин, Загинайло, Шмаглий 1970, с. 148-149; Гудкова, Фокеев 1984, с. 10-13, 17-19) не дозволяють включити їх до джерельної бази. Дослідити матеріали вдалось можливим лише в одному з семи поховань, що містили й намистини, і хроноіндикатори, (Дивізія к. 2, п. 1), яке й увійшло до джерельної бази.

1.3. Методичні засади та методика дослідження

Вибір **методів дослідження**, що застосовувалися при розробці дисертації, зумовлений специфікою об'єкта та поставленими перед автором завданнями.

Для аналізу попередніх досліджень та систематизації намистин було застосовано порівняльно-історичний, хронологічний, ретроспективний методи, метод періодизації, а також метод перспективного аналізу.

При систематизації намистин та розроблені власної типологічної схеми застосовувався типологічний метод.

Для виявлення хронологічних та територіальних рамок побутування кожного виділеного типу намистин використані хронологічний та картографічний методи, а також метод періодизації.

Побудову ланцюжків з типів намистин, що доводять спроможність поєднань типів намистин виступати в ролі регіонально-хронологічних маркерів, здійснено за допомогою методу періодизації, хронологічного, картографічного методів та методу аналогій.

Для виявлення колірних гам наборів намистин було застосовано кількісно-статистичні методи, які також використовувалися при створенні узагальнювальних таблиць та діаграм.

Методика дослідження. Категорія «намиста» завдяки достатній показності, масовості, а також стандартизованості може використовуватись у розробці хронології пізньосарматської культури. Але для подальшої побудови хронологічної шкали необхідне попереднє впорядкування даної категорії поховального інвентарю.

Зазвичай для систематизації як формальні ознаки дослідники використовують матеріал, форму, пропорції, напрями каналу отвору, орнамент, колір з прозорістю (ознаки перераховані в довільному порядку).

В запропонованій систематизації провідними будуть такі ознаки як колір і форма. Нерозривність та першочерговість саме цієї пари ознак можна пояснити тим, що ми маємо справу з кочівницькою культурою, де намистини є предметом імпорту. Потрапляння їх в культуру-реципієнт навряд чи корелюється з ознаками технології виробництва. Тож ймовірним вбачається, що

носіїв пізньосарматської культури при виборі намистин цікавив насамперед їх колір. На нашу думку, якщо композиції намистин складались їх власниками виходячи з естетичних уявлень, то колір – саме та ознака, яка може їх продемонструвати. Якщо ж набори намистин складались спираючись на закодовані сенси, то колір – та ознака, яка може нести в собі коди. Отже, набори намистин формувались, виходячи з колірних композицій, а тому й групувати намистин необхідно за тими ж принципами.

Другорядною і, в нашому випадку, суто інформативною є така ознака, як матеріал. Якихось закономірностей у створенні комбінацій намистин за матеріалом у комплексах не виявлено (табл. 3). Досліджуваний масив прикрас за матеріалом поділяється на дві групи: скляні та кам'яні.

Для впорядкування досліджуваного масиву створені типологічні ряди намистин, об'єднаних в класи (підрозділ 2.1).

Типологічні ряди матимуть градаційний характер і вибудовуватимуться в залежності від подібностей та відмінностей форм намистин. Відповідно типотворюючою ознакою виступатиме форма. Будуть враховані такі форми: куляста та поперечно здавлена з різною пропорційною характеристикою (деякі екземпляри поєднані в нерозчленовані ланцюжки по дві або більше штуки), куляста з ребристою поверхнею, овальна, бочкоподібна, бочкоподібна поперечно здавлена, бочкоподібна сплюснена, бочкоподібна поздовжньо здавлена з валиками по краях, дископодібна з різною пропорційною характеристикою, у формі лінзи, біконічна, біконічна поздовжньо витягнута, зрізано-біконічна, зрізано-біконічна поперечно здавлена, катушкоподібна, циліндрична з різною пропорційною характеристикою (деякі екземпляри об'єднані в нерозчленовані ланцюжки по дві або більше штуки), коротко циліндрична з торцями, що виступають, циліндрична з ребристою поверхнею, подовжена циліндрична з валиками по краях, прямокутна плоска, у формі паралелепіпеда, призматична, у формі 14-гранника, подовжена горбиста, витягнута клиноподібна, спіралеподібна, конічна, трикутна, ромбоподібна, вісімко подібна, краплеподібна.

Типи позначені арабськими цифрами та об'єднані у класи. Класи, позначені римськими цифрами, вибудовані на основі кольорів. Усього виділене 10 класів.

Попри масовість і стандартизованість намистин та виробів з них, їхній потенціал як надійного маркера у часовому і просторовому розумінні досі повністю не розкрито. Одним з перспективних напрямів є виявлення територіальних зон поширення певних типів намистин, тобто виокремлення локальних і міжрегіональних типів, іншими словами, таких, що є спільними для всього Дунайсько-Донського степового простору чи певних його регіонів.

Виявлення локальних і міжрегіональних типів намистин здійснене в декілька етапів (підрозділ 2.2).

Перший етап аналізу зведений до серіації типів намистин і поховань, де їх знайдено, що уможливить виявлення інформативних й малоінформативних типів намистин. Інформативні типи залежно від місця знахідки розподілені на локальні та міжрегіональні.

Датування типів намистин за методом аналогій не дасть змоги перетворити кожен окремий тип намистин на самостійний хронологічний індикатор. Ймовірним шляхом розв'язання проблеми датування пограбованих, зруйнованих комплексів або таких, що окрім намистин не містять іншого поховального начиння вбачається датування комбінаціями – ланцюжками типів намистин, процес створення яких буде викладено у підрозділі 3.2.

Типи намистин датовані за поховальним начинням. В залежності від кількості комплексів, в яких вони були знайдені, типи розподілені на поодинокі (такі, що знайдені в одному комплексі вибірки) та такі, що зустрічались у двох та більше комплексах.

Процес створення ланцюгів складається з декількох етапів.

На першому етапі дослідження з загальної кількості поховань (всього 33) вибрані комплекси, в кожному з яких присутні мінімально два типи намистин. На другому етапі відібрані ті типи намистин, котрі представлені як мінімум у двох комплексах вибірки.

Наступний етап дослідження полягає у порівнянні з відібраних поховань наборів типів намистин у парах поміж собою таким чином: набір типів кожного поховання порівнюється з набором кожного наступного за ним у переліку поховання. Цей аналіз виявить інформативні та малоінформативні ланцюжки. З інформативних будуть утворені такі ланцюжки, що матимуть найбільшу частоту зустрітості типів. Серед них виокремлено дві хронологічні групи ланцюжків.

Щодо питання жіночого пізньосарматського костюму, то у цілому воно є досить не розробленими. Для розгляду місця намистин в жіночому пізньосарматському костюмі вибрані поховання, що містять поховальний інвентар *in situ* з фіксацією розташування намистин стосовно скелета. Матеріал розглядатиметься відповідно до того, в якій частини скелета його було знайдено. Спираючись на схему розташування намистин стосовно скелета, виокремлено певні групи поховань.

Історіографічний огляд продемонстрував, що питання кольору та колірних гам композицій намистин у похованнях не є висвітленим. На початку дослідження в кожному залученому похованні намистини кожного кольору були підраховані в кількісному та відсотковому співвідношенні. В результаті підрахунків серед поховань утворяться групи, які розрізнятимуться характером колірних композицій намистин.

РОЗДІЛ 2

ТИПОЛОГІЧНІ РЯДИ ТА ПОШИРЕННЯ ТИПІВ СКЛЯНОГО ТА КАМ'ЯНОГО НАМИСТА

Судячи зі знахідок у сарматських похованнях великої кількості різноманітних намистин (в деяких випадках, їх кількість може сягати більш як 1000 екземплярів в одному похованні) – можна говорити про певний сталий звичай ховати сарматських жінок у намистах, браслетах, що складались з намистин, а також одязі та взутті, які оздоблювався намистинами.

Категорія поховального начиння намиста може використовуватись у розробці хронології пізньосарматської культури. Для побудови хронологічної шкали необхідне попереднє впорядкування даної категорії.

2.1. Типологічні ряди

Досліджуваний масив намистин за матеріалом можна розподілити на дві групи:

- скляні (вироблені власне зі скла, а також фаянсу – матеріалу, схожого за складом та властивостями на скло);
- кам'яні (вироблені з бурштину, вапняку, гагату, гірського кришталю, гранату, коралу, сердоліку).

Для впорядкування досліджуваного матеріалу потрібне створення типологічних рядів намистин, що будуть об'єднані в класи.

За М. П. Мальмером (Malmer 1963, с. 255) типологічний ряд – це безліч типів, що розташовані в послідовності, яка відповідає ступеню їх подібності. Таким чином, наші типологічні ряди мають градаційний характер і вибудовуються в залежності від подібностей та відмінностей форм намистин. Відповідно типоутворюючою ознакою виступає форма. Були враховані наступні форми: куляста та поперечно здавлена з різною пропорційною

характеристикою (деякі екземпляри об'єднані в нерозчленовані ланцюжки по дві або більше штуки), куляста з ребристою поверхнею, овальна, бочкоподібна, бочкоподібна поперечно здавлена, бочкоподібна сплющена, бочкоподібна поздовжньо здавлена з валиками по краях, дископодібна з різною пропорційною характеристикою, у формі лінзи, біконічна, біконічна поздовжньо витягнута, зрізано-біконічна, зрізано-біконічна поперечно здавлена, катушкоподібна, циліндрична з різною пропорційною характеристикою (деякі екземпляри об'єднані в нерозчленовані ланцюжки по дві або більше штуки), коротко циліндрична з торцями, що виступають, циліндрична з ребристою поверхнею, подовжена циліндрична з валиками по краях, прямокутна плоска, у формі паралелепіпеда, призматична, у формі 14-гранника, подовжена горбиста, витягнута клиноподібна, спіралеподібна, конічна, трикутна, ромбоподібна, вісімко подібна, краплеподібна.

Типи позначаються арабськими цифрами та об'єднуються в класи, що за В. Тейлором (Taylor 1948, с. 116, 121) являють собою групи схожих типів. Класи, що позначаються римськими цифрами, вибудовувалися на основі кольорів.

Для цього використовується сучасний колірний спектр, як одна з систем класифікації кольору, що існує.

Слід зазначити, що при співвідношенні матеріалів намистин з кольорами сучасного колірної спектра використовувався Pantone – інноваційна система ідентифікації та зіставлення кольорів для розв'язання проблем, що пов'язані з отриманням точних колірних збігів у спільноті графічних художників. Зручність використання Pantone зумовлена його знаходженням у всесвітній мережі інтернет.

Так, наприклад, бурштиновій намистині неправильної форми з комплексу Бокани п. 5 був знайдений відповідник у кольорі Pantone 173 C, який є помаранчевим. Отже, бурштинові намистини потрапили до класу V. Намистини помаранчевого кольору. Таким самим чином, використовуючи колірні

розкладки Pantone, можуть бути знайдені відповідники й для намистин з інших матеріалів.

Усього виділено 10 класів: I. Безбарвні (Б); II. Білі (Біл); III. Чорні (Чор); IV. Червоні (Чер); V. Помаранчеві (П); VI. Жовті (Ж); VII. Зелені (З); VIII. Блакитні (Блак); IX. Сині (С); X. Фіолетові (Ф).

Що стосується поліхромних намистин, то вони є надзвичайно різноманітними. В похованнях не було зустрінуто дві однакові поліхромні намистини. А різнобарв'я їх декору не дає можливості віднести їх до того чи іншого кольору. Виходячи з цього, доцільним видається лише навести їх перелік в окремому класі XI. Поліхромні.

В підсумку типологічні ряди виглядають таким чином:

Клас I. Безбарвні.

Тип 1. Кулясті намистини з різною пропорційною характеристикою. Деякі екземпляри об'єднані в нерозчленовані ланцюжки по дві або більше штуки. Матеріал – скло з внутрішньою металевією прокладкою (рис. 2, I, 1).

Список знахідок: 1) Височино V к. 2, п. 2 (3 екз.); 2) Дружне склеп 18, п. В (1 екз.); 3) Мічурінське склеп 1, п. 1 (47 екз.); 4-6) Нейзац склеп 17, п. 1 (16 екз.), п. 2 (4 екз.), мог. 103 (двоє похованих).

Тип 2. Подовжені циліндричні намистини з валиками по краях. Матеріал – скло з металевією прокладкою (рис. 2, I, 2).

Список знахідок: Нейзац склеп 17, п. 1 (2 екз.).

Тип 3. Кулясті ребристі намистини з прозорого скла (рис. 2, I, 3).

Список знахідок: Нейзац склеп 17, п. 1 (1 екз.).

Тип 4. Подовжені горбисті намистини зі скла з внутрішньою металевією прокладкою (рис. 2, I, 4).

Список знахідок: 1 і 2) Нейзац склеп 17, п. 1 (1 екз.), п. 2 (3 екз.).

Тип 5. Намистини у формі 14-гранника. Матеріал – гірський кришталь (рис. 2, I, 5).

Список знахідок: Новоолександрівка I к. 20, п. 1 (9 екз.).

Клас II. Білі.

Тип 1. Кулясті та поперечно стислі намистини з різною пропорційною характеристикою. Матеріал – скло (рис. 2, II, 1).

Список знахідок: 1) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (20 екз.); 2-5) Нейзац склеп 17, п. 1 (1 екз.), мог. 103 (двоє похованих) (121 екз.), мог. 156 (1 екз.), мог. 208, п. 2 (9 екз.).

Тип 2. Бочкоподібні намистини зі скла (рис. 2, II, 2).

Список знахідок: Трушень п. 1 (20 екз.).

Тип 3. Бочкоподібні поперечно здавлені намистини з вапняку та скла (рис. 2, II, 3).

Список знахідок: 1 і 2) Нейзац мог. 156 (1 екз.), мог. 208, п. 2 (4 екз.).

Тип 4. Біконічні поздовжньо витягнуті намистини зі скла (рис. 2, II, 4).

Список знахідок: Нейзац склеп 17, п. 1 (2 екз.).

Тип 5. Циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою. Матеріал – скло, єгипетський фаянс (рис. 2, II, 5).

Список знахідок: 1) Абганерово II к. 13, п. 1 (2 екз.); 2) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (3 екз.); 3) Мічурінське склеп 1, п. 1 (142 екз.); 4-7) Нейзац склеп 17, п. 1 (10 екз.), п. 2 (11 екз.), мог. 208, п. 1, п. 2 (163 екз.).

Тип 6. Намистини призматичної форми зі скла (рис. 2, II, 6).

Список знахідок: 1) Мічурінське склеп 1, п. 1 (13 екз.); 2) Нейзац склеп 17, п. 1 (1 екз.).

Клас III. Чорні.

Тип 1. Бісер (рис. 2, III, 1).

Список знахідок: 1) Абганерово II к. 13, п. 1 (52 екз.); 2) Височино V к. 2, п. 2 (8 екз.).

Тип 2. Кулясті та поперечно стислі намистини з різною пропорційною характеристикою. Матеріал – гагат і скло (рис. 2, III, 2).

Список знахідок: 1) Бокани п. 6 (1 екз.); 2) Дивізія к. 2, п. 1 (39 екз.); 3) Дружне мог. 24 (1 екз.); 4 і 5) Нейзац, склеп 17, п. 1 (2 екз.), мог. 103 (двоє похованих) (37 екз.).

Тип 3. Циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою. Матеріал – гагат (рис. 2, III, 3).

Список знахідок: 1) Абганерово II к. 13, п. 1 (1 екз.); 2) Бокани п. 5 (11 екз.); 3) Височино V к. 2, п. 2 (138 екз.); 4) Мічурінське склеп 1, п. 1 (11 екз.).

Тип 4. Намистина в формі паралелепіпеда. Матеріал – гагат (рис. 2, III, 4).

Список знахідок: Нейзац мог. 208, п. 2 (1 екз.).

Тип 5. Намистина в формі паралелепіпеда, довгі сторони якого прикрашені врізним орнаментом у вигляді двох кіл з точкою в центрі (рис. 2, III, 5). Матеріал – гагат.

Список знахідок: Нейзац мог. 103 (двоє похованих).

Тип 6. Ромбоподібні намистини з гагату (рис. 2, III, 6).

Список знахідок: 1) Дружне мог. 24 (23 екз.); 2) Мічурінське склеп 1, п. 1 (5 екз.).

Тип 7. Трикутна намистина з гагату (рис. 2, III, 7).

Список знахідок: Дружне мог. 24 (1 екз.).

Тип 8. Витягнуті клиноподібні намистини з гагату (рис. 2, III, 8).

Список знахідок: Абганерово II к. 13, п. 1 (5 екз.).

Тип 9. Спіралеподібна намистина з гагату (рис. 2, III, 9).

Список знахідок: Абганерово II к. 13, п. 1 (1 екз.).

Клас IV. Червоні.

Тип 1. Кулясті та поперечно здавлені намистини зі скла та гранату (рис. 2, IV, 1).

Список знахідок: 1-3) Бокани п. 5 (95 екз.), п. 6 (11 екз.), п. 9 (10 екз.); 4) Нейзац мог. 208, п. 2 (1 екз.); 5) Новоолександрівка I к. 20, п. 1 (21 екз.).

Тип 2. Біконічні намистини з глухого скла (рис. 2, IV, 2).

Список знахідок: Нейзац мог. 103 (двоє похованих) (2 екз.).

Тип 3. Намистини у формі плоского диска зі скла (рис. 2, IV, 3).

Список знахідок: Бокани п. 9 (1 екз.), п. 10 (4 екз.).

Тип 4. Циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою. Деякі екземпляри об'єднані в нерозчленовані ланцюжки по дві штуки. Матеріал – скло та корал (рис. 2, IV, 4).

Список знахідок: 1) Бокани п. 6 (40 екз.); 2) Височино V к. 2, п. 2 (5 екз.); 3) Дивізія к. 2, п. 1 (38 екз.); 4-6) Дружне склеп 58, п. С (1 екз.), склеп 66, п. В (2 екз.), мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (15 екз.); 7) Мічурінське склеп 1, п. 1 (73 екз.); 8 і 9) Нейзац склеп 17, п. 1 (50 екз.), п. 2 (30 екз.); 10) Новоолександрівка I к. 20, п. 1 (15 екз.); 11) Трушень п. 1 (21 екз.).

Тип 5. Намистини у формі паралелепіпеда з глухого скла (рис. 2, IV, 5).

Список знахідок: 1 і 2) Нейзац склеп 17, п. 1 (8 екз.), п. 2 (1 екз.).

Тип 6. Намистини призматичної форми з глухого скла (рис. 2, IV, 6).

Список знахідок: 1) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (2 екз.); 2) Мічурінське склеп 1, п. 1 (1 екз.); 3 і 4) Нейзац склеп 17, п. 1 (13 екз.), п. 2 (2 екз.).

Тип 7. Намистини у формі 14–гранника з сердоліку (рис. 2, IV, 7).

Список знахідок: Височино V к. 2, п. 2 (12 екз.).

Тип 8. Спіралеподібна намистина з глухого скла (рис. 2, IV, 8).

Список знахідок: Нейзац мог. 103 (двоє похованих) (1 екз.).

Тип 9. Просвердлені гілочки корала (рис. 2, IV, 9).

Список знахідок: 1-3) Бокани п. 5 (3 екз.), п. 9 (10 екз.), п. 10 (1 екз.); 4) Височино V к. 2, п. 2 (1 екз.); 5 і 6) Нейзац мог. 103 (двоє похованих) (4 екз.), мог. 208, п. 2 (1 екз.); 7) Новоолександрівка I к. 20, п. 1 (3 екз.).

Клас V. Помаранчеві.

Тип 1. Кулясті та поперечно здавлені намистини з різною пропорційною характеристикою. Матеріал – бурштин, сердолік, скло (рис. 2, V, 1).

Список знахідок: 1) Абганерово II к. 13, п. 1 (1 екз.); 2) Бокани п. 5 (44 екз.); 3) Мічурінське склеп 1, п. 1 (1 екз.); 4-6) Нейзац мог. 103 (двоє похованих) (67 екз.), мог. 208, п. 1 (2 екз.), п. 2 (12 екз.); 7) Новоолександрівка I к. 20, п. 1 (70 екз.); 8) Пашкани п. 1 (24 екз.).

Тип 2. Бочкоподібні намистини зі скла та сердоліку (рис. 2, V, 2).

Список знахідок: 1 і 2) Дружне склеп 21, п. Е (1 екз.), мог. 24 (2 екз.); 3) Мічурінське склеп 1, п. 1 (2 екз.); 4) Трушень п. 1 (15 екз.).

Тип 3. Бочкоподібні поперечно здавлені намистини з бурштину (рис. 2, V, 3).

Список знахідок: Мічурінське склеп 1, п. 1 (13 екз.).

Тип 4. Бочкоподібні сплюснені намистини неправильної форми з бурштину (рис. 2, V, 4).

Список знахідок: 1-3) Нейзац мог. 103 (двоє похованих) (19 екз.), мог. 208, п. 1 (2 екз.), п. 2 (24 екз.).

Тип 5. Дископодібні намистини з різною пропорційною характеристикою з бурштину (рис. 2, V, 5).

Список знахідок: Абганерово II к. 13, п. 1 (10 екз.).

Тип 6. Зрізано-біконічні поперечно стислі намистини з сердоліку (рис. 2, V, 6).

Список знахідок: Нейзац мог. 208, п. 2 (9 екз.).

Тип 7. Конічна намистина з бурштину (рис. 2, V, 7).

Список знахідок: Абганерово II к. 13, п. 1 (1 екз.).

Тип 8. Коротко циліндричні намистини з торцями, що виступають. Матеріал – бурштин (рис. 2, V, 8).

Список знахідок: 1) Мічурінське склеп 1, п. 1 (16 екз.); 2) Нейзац мог. 156 (1 екз.).

Тип 9. Циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою. Матеріал – бурштин (рис. 2, V, 9).

Список знахідок: 1) Абганерово II к. 13, п. 1 (2 екз.); 2) Бокани п. 6 (2 екз.); 3-6) Дружне склеп 21, п. Е (1 екз.), мог. 24 (1 екз.), мог. 67, півн. підбій, п. 2 (8 екз.), склеп 84, п. D (3 екз.); 7) Мічурінське склеп 1, п. 1 (42 екз.).

Тип 10. Прямокутні плоскі намистини з бурштину (рис. 2, V, 10).

Список знахідок: Чотири брати к. 3, п. 7 (9 екз.).

Тип 11. Призматичні намистини з сердоліку (рис. 2, V, 11).

Список знахідок: Новоолександрівка I к. 20, п. 1 (8 екз.).

Тип 12. Намистини у формі 14-гранника з сердоліку (рис. 2, V, 12).

Список знахідок: 1) Дружне склеп 21, п. Е (1 екз.); 2) Новоолександрівка І к. 20, п. 1; 3) Чотири брати к. 3, п. 7 (3 екз.).

Тип 13. Намистини трикутної в перетині форми з бурштину та скла (рис. 2, V, 13).

Список знахідок: 1) Абганерово II к. 13, п. 1 (1 екз.); 2) Дружне склеп 84, п. D (4 екз.); 3) Мічурінське склеп 1, п. 1 (1 екз.); 4) Чотири брати к. 3, п. 7 (2 екз.).

Тип 14. Вісімко подібні намистини з бурштину (рис. 2, V, 14).

Список знахідок: 1) Абганерово II к. 13, п. 1 (6 екз.); 2) Дружне склеп 84, п. D (2 екз.); 3) Нейзац мог. 156 (4 екз.).

Тип 15. Намистини неправильної форми з бурштину (рис. 2, V, 15).

Список знахідок: 1) Бокани п. 5 (1 екз.); 2) Мічурінське склеп 1, п. 1 (6 екз.).

Клас VI. Жовті.

Тип 1. Кулясті намистини. Деякі екземпляри об'єднані в нерозчленовані ланцюжки по дві або більше штуки. Матеріал намистин – прозоре та глухе скло, а також скло з внутрішньою металевою прокладкою (рис. 3, VI, 1).

Список знахідок: 1) Абганерово II к. 13, п. 1 (1 екз.); 2) Бокани п. 10 (8 екз.); 3 і 4) Дружне мог. 73, півн. підбій, п. В (3 екз.), мог. 73, півд. підбій, п. D (1 екз.); 5) Нейзац мог. 208, п. 2 (1 екз.); 6) Пашкани п. 1 (6 екз.).

Тип 2. Куляста намистина з ребристою поверхнею з прозорого скла (рис. 3, VI, 2).

Список знахідок: Дружне мог. 24 (1 екз.).

Тип 3. Бочкоподібні намистини з глухого скла (рис. 3, VI, 3).

Список знахідок: Трушень п. 1 (15 екз.).

Тип 4. Бочкоподібні поздовжньо здавлені намистини з валиками по краях. Матеріал – прозоре скло (рис. 3, VI, 4).

Список знахідок: Бокани п. 10 (3 екз.).

Тип 5. Катушкоподібні намистини з прозорого скла (рис. 3, VI, 5).

Список знахідок: Бокани п. 9 (4 екз.).

Тип 6. Циліндричні намистини. Деякі екземпляри об'єднані в нерозчленовані ланцюжки по дві або більше штуки. Матеріал – скло з внутрішньою металевою прокладкою (рис. 3, VI, 6).

Список знахідок: 1) Дружне мог. 73, півд. підбій, п. D (2 екз.); 2) Нейзац мог. 208, п. 2 (34 екз.).

Тип 7. Подовжена циліндрична намистина з валиками по краях. Матеріал – скло з металевою прокладкою (рис. 3, VI, 7).

Список знахідок: Дружне мог. 73, півн. підбій, п. B (1 екз.).

Тип 8. Подовжена горбиста намистина з прозорого скла (рис. 3, VI, 8).

Список знахідок: Бокани п. 9 (1 екз.).

Тип 9. Намистина у вигляді плоского диска з прозорого скла (рис. 3, VI, 9).

Список знахідок: Бокани п. 9 (1 екз.).

Тип 10. Дискподібні намистини з прозорого скла (рис. 3, VI, 10).

Список знахідок: Абганерово II к. 13, п. 1 (3 екз.).

Тип 11. Зрізано-біконічна намистина з прозорого скла (рис. 3, VI, 11).

Список знахідок: Дружне мог. 67, півн. підбій, п. 2 (1 екз.).

Тип 12. Краплеподібна намистина з глухого скла (рис. 3, VI, 12).

Список знахідок: Абганерово II к. 13, п. 1 (1 екз.).

Клас VII. Зелені.

Тип 1. Бісер (рис. 3, VII, 1).

Список знахідок: 1) Дружне склеп 21, п. E (110 екз.); 2) Нагавський II к. 11, п. 1 (1105 екз.).

Тип 2. Кулясті та поперечно здавлені намистини з різною пропорційною характеристикою. Матеріал – скло (рис. 3, VII, 2).

Список знахідок: 1-3) Бокани п. 5 (50 екз.), п. 6 (120 екз.), п. 9 (158 екз.); 4) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (1 екз.); 5-8) Нейзац склеп 17, п. 1 (12 екз.), п. 2 (1 екз.), мог. 103 (двоє похованих) (148 екз.), м. 156 (1 екз.); 9) Пашкани п. 1 (15 екз.).

Тип 3. Бочкоподібні намистини зі скла (рис. 3, VII, 3).

Список знахідок: 1) Дивізія к. 2, п. 1 (126 екз.); 2) Нейзац склеп 17, п. 1 (5 екз.); 3) Трушень п. 1 (17 екз.).

Тип 4. Намистини у вигляді плоского диска зі скла (рис. 3, VII, 4).

Список знахідок: 1 і 2) Бокани п. 9 (1 екз.), п. 10 (6 екз.).

Тип 5. Біконічні намистини зі скла (рис. 3, VII, 5).

Список знахідок: 1) Бокани п. 6 (2 екз.); 2) Дружне склеп 66, п. В (8 екз.).

Тип 6. Намистини конічної форми зі скла (рис. 3, VII, 6).

Список знахідок: Нейзац м. 156 (4 екз.).

Тип 7. Краплеподібна намистина зі скла (рис. 3, VII, 7).

Список знахідок: Абганерово II к. 13, п. 1 (1 екз.).

Тип 8. Циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою. Матеріал – скло (рис. 3, VII, 8).

Список знахідок: 1 і 2) Дружне мог. 73, півн. підбій, п. В (59 екз.), склеп 78, п. D (1 екз.); 3) Нейзац склеп 17, п. 1 (1 екз.).

Тип 9. Циліндричні намистини з ребристою поверхнею зі скла (рис. 3, VII, 9).

Список знахідок: Абганерово II к. 13, п. 1 (6 екз.).

Тип 10. Призматичні намистини зі скла (рис. 3, VII, 10).

Список знахідок: 1) Бокани п. 9 (3 екз.); 2-5) Нейзац склеп 17, п. 1 (8 екз.), п. 2 (3 екз.), мог. 103 (двоє похованих) (1 екз.), мог. 156 (1 екз.).

Тип 11. Намистини у формі 14–гранника зі скла (рис. 3, VII, 11).

Список знахідок: 1) Бокани п. 6 (2 екз.); 2) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (2 екз.); 3) Мічурінське склеп 1, п. 1 (8 екз.); 4) Нейзац мог. 208, п. 2 (1 екз.).

Тип 12. Подовжена горбиста намистина зі скла (рис. 3, VII, 12).

Список знахідок: Бокани п. 9 (1 екз.).

Клас VIII. Блакитні.

Тип 1. Бісер (рис. 3, VIII, 1).

Список знахідок: Дивізія к. 2, п. 1 (7 екз.).

Тип 2. Кулясті поперечно здавлені намистини з різною пропорційною характеристикою. Матеріал – прозоре, глухе скло та халцедон (рис. 3, VIII, 2).

Список знахідок: 1-3) Дружне мог. 24 (1 екз.), склеп 58, п. С (1 екз.), мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (1 екз.); 4) Мічурінське склеп 1, п. 1 (1 екз.); 5-7) Нейзац склеп 17, п. 1 (1 екз.), п. 2 (2 екз.), мог. 103 (двоє похованих) (1 екз.).

Тип 3. Бочкоподібні намистини з прозорого скла (рис. 3, VIII, 3).

Список знахідок: 1) Дивізія к. 2, п. 1 (88 екз.); 2) Трушень п. 1 (4 екз.).

Тип 4. Кулясті намистини з ребристою поверхнею з глухого скла та фаянсу (рис. 3, VIII, 4).

Список знахідок: 1-3) Бокани п. 5 (1 екз.), п. 6 (2 екз.), п. 9 (1 екз.); 4) Дружне мог. 24 (3 екз.).

Тип 5. Коротко циліндричні намистини з прозорого, глухого скла та фаянсу (рис. 3, VIII, 5).

Список знахідок: 1) Бокани п. 17 (18 екз.); 2) Височино V к. 2, п. 2 (9 екз.); 3-4) Дружне склеп 66, п. В (4 екз.), мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (64 екз.); 5-7) Нейзац мог. 103 (двоє похованих) (274 екз.), мог. 208, п. 1 (14 екз.), п. 2 (164 екз.).

Тип 6. Намистини у вигляді плоского диска з прозорого скла (рис. 3, VIII, 6).

Список знахідок: 1) Дивізія к. 2, п. 1 (8 екз.); 2) Мічурінське склеп 1, п. 1 (5 екз.); 3) Нейзац склеп 17, п. 1 (7 екз.).

Тип 7. Намистини у формі 6-гранника з прозорого скла (рис. 3, VIII, 7).

Список знахідок: Нейзац склеп 17, п. 1 (2 екз.).

Тип 8. Намистини у формі 14-гранника з прозорого скла (рис. 3, VIII, 8).

Список знахідок: Бокани п. 9 (8 екз.), п. 10 (5 екз.).

Тип 9. Підвіска у вигляді стилізованого топірця з глухого скла (рис. 3, VIII, 9).

Список знахідок: Дружне склеп 58, п. С (1 екз.).

Клас IX. Сині.

Тип 1. Бісер зі скла (рис. 3, IX, 1).

Список знахідок: Дружнє м. 58, п. С.

Тип 2. Кулясті та поперечно здавлені намистини зі скла (рис. 3, IX, 2).

Список знахідок: 1-9) Дружнє склеп 18, п. В (1 екз.), склеп 58, п. С (4 екз.), склеп 66, п. А (20 екз.), склеп 66, п. В (2 екз.), мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус), мог. 73, півн. підбій, п. В (19 екз.), мог. 73, півд. підбій, п. D (19 екз.), склеп 78, п. D (5 екз.), склеп 84, п. D; 10 і 11) Нейзац мог. 103 (двоє похованих) (8 екз.), мог. 208, п. 2 (2 екз.); 12) Новоолександрівка І к. 20, п. 1 (7 екз.).

Тип 3. Бочкоподібна намистина зі скла (рис. 3, IX, 3).

Список знахідок: Дружнє склеп 66, п. В (1 екз.).

Тип 4. Бочкоподібні поперечно здавлені намистини зі скла (рис. 3, IX, 4).

Список знахідок: 1 і 2) Нейзац мог. 103 (двоє похованих) (1 екз.), мог. 156 (4 екз.).

Тип 5. Біконічні намистини зі скла (рис. 3, IX, 5).

Список знахідок: 1 і 2) Бокани п. 17 (11 екз.); Нейзац склеп 17, п. 1 (1 екз.).

Тип 6. Усічено біконічні намистини зі скла (рис. 3, IX, 6).

Список знахідок: 1-6) Дружнє склеп 18, п. В (40 екз.), мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (1 екз.), мог. 67, півн. підбій, п. 2 (3 екз.), мог. 73, півд. підбій, п. D (30 екз.), склеп 78, п. D (26 екз.), склеп 84, п. D (5 екз.).

Тип 7. Намистини у формі плоского диска зі скла (рис. 3, IX, 7).

Список знахідок: 1) Пашкани п. 1 (21 екз.); 2) Трушень п. 1 (35 екз.).

Тип 8. Циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою. Матеріал – скло (рис. 3, IX, 8).

Список знахідок: 1) Дивізія к. 2, п. 1 (192 екз.); 2-4) Дружнє склеп 58, п. С (20 екз.), мог. 73, півд. підбій, п. D (2 екз.), склеп 84, п. А (80 екз.); 5) Трушень п. 1 (1 екз.).

Тип 9. Призматичні намистини зі скла (рис. 3, IX, 9).

Список знахідок: Нейзац склеп 17, п. 1 (11 екз.).

Тип 10. Намистини у формі 14–гранника зі скла (рис. 3, IX, 10).

Список знахідок: 1) Дружне склеп 66, п. В (3 екз.); 2) Нейзац мог. 103 (двоє похованих) (1 екз.).

Тип 11. Подовжені намистини спіралеподібної форми. Матеріал – скло (рис. 3, IX, 11).

Список знахідок: 1 і 2) Дружне склеп 58, п. С (1 екз.), склеп 66, п. В (1 екз.).

Тип 12. Подовжена горбиста намистина зі скла (рис. 3, IX, 12).

Список знахідок: Нейзац мог. 103 (двоє похованих) (1 екз.).

Клас X. Фіолетові.

Тип 1. Намистини у формі лінзи з прозорого скла (рис. 3, X, 1).

Список знахідок: 1) Дивізія к. 2, п. 1 (43 екз.); 2) Трушень п. 1 (5 екз.).

Тип 2. Намистини у вигляді плоского диска з прозорого скла (рис. 3, X, 2).

Список знахідок: 1 і 2) Бокани п. 9 (1 екз.), п. 10 (2 екз.); 3) Мічурінське склеп 1, п. 1 (4 екз.); 4) Нейзац склеп 17, п. 1 (6 екз.).

Тип 3. Циліндричні намистини з прозорого скла (рис. 3, X, 3).

Список знахідок: 1) Бокани п. 5 (4 екз.); 2) Дивізія к. 2, п. 1 (67 екз.); 3) Нейзац склеп 17, п. 1 (5 екз.); 4) Трушень п. 1 (22 екз.).

Тип 4. Намистини у формі 14-гранника з прозорого скла (рис. 3, X, 4).

Список знахідок: 1 і 2) Бокани п. 6 (2 екз.), п. 10 (2 екз.); 3) Дружне склеп 58, п. С (1 екз.).

В результаті серед монохромних намистин було виділено 93 типи, серед них: п'ять типів безбарвних намистин, шість типів намистин білого кольору, дев'ять типів – чорного, дев'ять типів – червоного, 15 типів – помаранчевого, 12 типів – жовтого, 12 типів – зеленого, дев'ять типів – блакитного, 12 типів – синього, чотири типи – фіолетового.

Клас XI. Поліхромні.

1. Куляста. В публікації зазначено «*многоцветная голубовато-белая пастовая бусина*» (Федоров 1956, с. 53), але через патинізованість – декор та його кольори виявити неможливо.

Список знахідок: Бокани п. 5 (1 екз.).

2. Куляста поперечно здавлена з глухого чорного скла, прикрашена різнокольоровими цятками.

Список знахідок: Дружне мог. 24 (1 екз.).

3. Куляста поперечно здавлена з глухого чорного скла, прикрашена трьома білими цятками.

Список знахідок: Дружне склеп 58, п. С (1 екз.).

4. Бочкоподібна з глухого чорного скла, прикрашена поперечним витком спіралі з глухого білого скла.

Список знахідок: Дружне склеп 58, п. С (1 екз.).

5. Куляста з глухого чорного скла, прикрашена жовтим зигзагом та двома рівними червоними смугами.

Список знахідок: Дружне склеп 58, п. С (1 екз.).

6. Куляста поперечно здавлена з глухого чорного скла, прикрашена трьома жовтими цятками.

Список знахідок: Дружне склеп 84, п. А (1 екз.).

7. Куляста намистина з прозорого темно-зеленого скла, прикрашена трьома жовто-червоними квітками.

Список знахідок: Мічурінське п. 1 (4 екз.).

8. Циліндричні з глухого брудно-білого скла, прикрашені двома поперечними рядами буро-синьо-білих вічок.

Список знахідок: Мічурінське п. 1 (2 екз.).

9. Бочкоподібна намистина з глухого чорного скла, прикрашена фестонами з білої та зеленої ниток.

Список знахідок: Нейзац склеп 17, п. 1 (1 екз.).

10. Намистина у формі м'якого циліндрика з глухого блакитного скла. Смуга біла, вічка синьо-жовті.

Список знахідок: Нейзац склеп 17, п. 2 (1 екз.).

11. Куляста поперечно здавлена з напівпрозорого синього скла, прикрашена безліччю вічок, які є відрізками шаруватих прутиків. У вічках диск з напівпрозорого синього скла оточений кільцем з глухого білого скла.

Список знахідок: Нейзац мог. 103 (двоє похованих) (1 екз.).

12. Бочкоподібна поперечно здавлена з орнаментом зі смуг глухого жовтого скла та прозорого зеленого скла, що чергуються та розташовуються похило щодо каналу отвору. Деякі екземпляри об'єднані у стовпчики.

Список знахідок: Нейзац мог. 103 (двоє похованих) (73 екз.).

13. Циліндрична намистина зі спаяним орнаментом зі смуг глухого білого, червоного та прозорого безбарвного скла, що чергуються та розташовуються похило щодо каналу отвору.

Список знахідок: Нейзац мог. 103 (двоє похованих) (4 екз.).

14. Куляста поперечно здавлена намистина з напівпрозорого зеленого скла, прикрашена трьома вічками, в яких центральний диск кольору ядра оточений кільцем з глухого жовтого скла.

Список знахідок: Нейзац мог. 208, п. 2 (1 екз.).

15. Куляста намистина з напівпрозорого скла, прикрашена трьома вічками. Усі вічки втрачені.

Список знахідок: Нейзац мог. 208, п. 2 (1 екз.).

16. Куляста поперечно здавлена намистина з напівпрозорого брудно-синього скла, прикрашена безліччю вічок.

Список знахідок: Нейзац мог. 156 (1 екз.).

2.2. Локальні та міжрегіональні типи

Попри масовість і стандартизованість намистин, їхній потенціал як надійного маркера у часовому і просторовому розумінні досі повністю не розкрито. Одним з перспективних напрямів є виявлення територіальних зон поширення намистин певних типів, тобто виокремлення локальних і

міжрегіональних типів, іншими словами, таких, що є спільними для всього Дунайського-Донського степового простору чи певних його регіонів.

Виявлення локальних і міжрегіональних (спільних для всіх чи кількох регіонів) типів намистин здійснено в декілька етапів.

Перший етап аналізу зводився до серіації типів намистин і поховань, де їх знайдено (табл. 4), що уможливило виявити інформативні й малоінформативні типи намистин. До малоінформативних (таких, що знайдені лише в одному похованні) відносяться 40 типів, з-поміж яких: три типи безбарвних намистин – Б 2, Б 3 і Б 5; два типи білих намистин – Біл 2 і Біл 4; п'ять типів чорних – Чор 4, Чор 5, Чор 7, Чор 8 і Чор 9; три типи червоних – Чер 2, Чер 7 і Чер 8; шість помаранчевих – П 3, П 5, П 6, П 7, П 10 і П 11; 10 типів жовтих – Ж 2, Ж 3, Ж 4, Ж 5, Ж 7, Ж 8, Ж 9, Ж 10, Ж 11 і Ж 12; чотири типи зелених – З 6, З 7, З 9 і З 12; три типи блакитних – Блак 1, Блак 7 і Блак 9; чотири типи синіх – С 1, С 3, С 9 і С 12.

Інші 53 типи визнані інформативними, позаяк їх виявлено у двох і більше похованнях. Залежно від місця знахідки ці типи розподілено на локальні та міжрегіональні.

2.2.1. Локальні типи намистин

З-поміж 53 інформативних типів виокремлено локальні – такі, що були знайдені у двох і більше похованнях одного географічного регіону. Їх виявилось 21 (табл. 5). Виділені типи датовані згідно з хронологією поховань, з яких вони походять (табл. 6).

Чотири типи знайдено тільки на території *Дністровсько-Прутського міжріччя*, а саме: **Чер 3**, **З 4** і **Блак 8** походять з двох поховань – Бокани п. 9 і п. 10, **С 7** – з поховань Пашкани п. 1 і Трушень п. 1.

У похованнях *Криму* виявлено 16 типів намистин, що не трапилися в інших регіонах, а саме: **Б 4**: 1 і 2) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2, **Біл 3**: 1 і 2) Нейзац мог. 156 і мог. 208, п. 2, **Біл 6**: 1) Мічурінське склеп 1, п. 1; 2) Нейзац

склеп 17, п. 1, **Чер 5**: 1 і 2) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2, **Чор 6**: 1) Дружне мог. 24; 2) Мічурінське склеп 1, п. 1, **П 8**: 1) Мічурінське склеп 1, п. 1; 2) Нейзац мог. 156, **Ж 6**: 1) Дружне мог. 73, півд. підбій, п. D; 2) Нейзац мог. 208, п. 2, **С 4**: 1 і 2) Нейзац мог. 103 (двоє похованих) і мог. 156, **С 10**: 1) Дружне склеп 66, п. B; 2) Нейзац мог. 103 (двоє похованих), **С 11**: 1 і 2) Дружне склеп 58, п. C, склеп 66, п. B, **П 4**: 1-3) Нейзац мог. 103 (двоє похованих) та мог. 208, п. 1 і п. 2, **З 8**: 1 і 2) Дружне мог. 73, півн. підбій, п. B, склеп 78, п. D; 3) Нейзац склеп 17, п. 1, **Чер 6**: 1) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3, нижній ярус; 2) Мічурінське склеп 1, п. 1; 3 і 4) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2, **Біл 1**: 1) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3, нижній ярус; 2-5) Нейзац склеп 17, п. 1, мог. 103 (двоє похованих), мог. 156, мог. 208, п. 2, **С 6**: 1-6) Дружне склеп 18, п. B, мог. 67, півд. підбій, п. 3, нижній ярус, мог. 67, півн. підбій, п. 2, мог. 73, півд. підбій, п. D, склеп 78, п. D, склеп 84, п. D, **Блак 2**: 1-3) Дружне мог. 24, склеп 58, п. C, мог. 67, півд. підбій, п. 3, нижній ярус; 4) Мічурінське склеп 1, п. 1; 5-7) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2, мог. 103 (двоє похованих).

У двох похованнях з *Нижнього Дону* виявлено тип **Чор 1**: Абганерово II к. 13, п. 1 і Височино V к. 2, п. 2.

2.2.2. Міжрегіональні типи намистин

З-поміж інформативних типів 32 становлять міжрегіональні – такі, що знайдені у двох і більше похованнях з двох чи більше регіонів ареалу пізньосарматської культури (табл. 7). Їх також було датовано згідно з хронологією поховань (табл. 6).

На всій території – *Дністровсько-Прутському міжріччі, Буджаку, Криму* і на *Нижньому Дону* зустрінуто тип **Чер 4** у 11 похованнях: 1) Бокани п. 6; 2) Височино V к. 2, п. 2; 3) Дивізія к. 2, п. 1; 4-6) Дружне склеп 58, п. C, склеп 66, п. B, мог. 67, півд. підбій, п. 3, нижній ярус; 7) Мічурінське склеп 1, п. 1; 8 і 9) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2; 10) Новоолександрівка I к. 20, п. 1; 11) Трушень п. 1.

Територію *Дністровсько-Прутського міжріччя, Буджаку і Криму* поєднують п'ять поховань з намистинами типу **Чор 2**: 1) Бокани п. 6; 2) Дивізія к. 2, п. 1; 3) Дружне мог. 24; 4 і 5) Нейзац склеп 17, п. 1 і мог. 103 (двоє похованих), п'ять поховань, що містили тип **С 8**: 1) Дивізія к. 2, п. 1; 2-4) Дружне склеп 58, п. С, мог. 73, півд. підбій, п. D, склеп 84, п. А; 5) Трушень п. 1, чотири поховання з намистинами типу **Ф 3**: 1) Бокани п. 5; 2) Дивізія к. 2, п. 1; 3) Нейзац склеп 17, п. 1; 4) Трушень п. 1 і три поховання з типом **З 3**: 1) Дивізія к. 2, п. 1; 2) Нейзац склеп 17, п. 1; 3) Трушень п. 1.

У *Дністровсько-Прутському міжріччі, Криму й на Нижньому Подонні* відомо вісім поховань, які містили тип **П 1**: 1) Абганерово П к. 13, п. 1; 2) Бокани п. 5; 3) Мічурінське склеп 1, п. 1; 4-6) Нейзац мог. 103 (двоє похованих), мог. 208, п. 1 і п. 2; 7) Новоолександрівка І к. 20, п. 1; 8) Пашкани п. 1. По сім поховань містили намистини типів **Чер 9**: 1-3) Бокани п. 5, п. 9, п. 10; 4) Височино V к. 2, п. 2; 5 і 6) Нейзац мог. 103 (двоє похованих), мог. 208, п. 2; 7) Новоолександрівка І к. 20, п. 1, **П 9**: 1) Абганерово П к. 13, п. 1; 2) Бокани п. 6; 3-6) Дружне склеп 21, п. Е, мог. 24, мог. 67, півн. підбій, п. 2, склеп 84, п. D; 7) Мічурінське склеп 1, п. 1 і **Блак 5**: 1) Бокани п. 17; 2) Височино V к. 2, п. 2; 3 і 4) Дружне склеп 66, п. В, мог. 67, півд. підбій, п. 3, нижній ярус; 5-7) Нейзац, мог. 103 (двоє похованих), мог. 208, п. 1 і п. 2. Шість поховань мали намистини типу **Ж 1**: 1) Абганерово П к. 13, п. 1; 2) Бокани п. 10; 3 і 4) Дружне мог. 73, півн. підбій, п. В і півд. підбій, п. D; 5) Нейзац мог. 208, п. 2; 6) Пашкани п. 1. П'ять поховань, де серед намистин були типу **Чер 1**: 1-3) Бокани п. 5, п. 6, п. 9; 4) Нейзац мог. 208, п. 2; 5) Новоолександрівка І к. 20, п. 1 та чотири поховання, де були намистини типу **Чор 3**: 1) Абганерово П к. 13, п. 1; 2) Бокани п. 5; 3) Височино V к. 2, п. 2; 4) Мічурінське склеп 1, п. 1.

У *Дністровсько-Прутському міжріччі та Буджаку* відомо два поховання: Дивізія к. 2, п. 1 та Трушень п. 1, де трапилися типи **Блак 3** і **Ф 1**.

З території *Дністровсько-Прутського міжріччя та Криму* походять 10 типів. Відомо дев'ять поховань, де були намистини типу **З 2**: 1-3) Бокани п. 5, п. 6, п. 9; 4) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3, нижній ярус; 5-8) Нейзац склеп 17,

п. 1 і п. 2, мог. 103 (двоє похованих), мог. 156; 9) Пашкани п. 1, п'ять поховань з типом **З 10**: 1) Бокани п. 9; 2-5) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2, мог. 103 (двоє похованих), мог. 156, чотири поховання з типами **П 2**: 1 і 2) Дружне мог. 21, п. Е, мог. 24; 3) Мічурінське склеп 1, п. 1; 4) Трушень п. 1, **З 11**: 1) Бокани п. 6; 2) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3, нижній ярус; 3) Мічурінське склеп 1, п. 1; 4) Нейзац мог. 208, п. 2, **Блак 4**: 1-3) Бокани п. 5, п. 6 і п. 9; 4) Дружне мог. 24 і **Ф 2**: 1 і 2) Бокани п. 9 і п. 10; 3) Мічурінське склеп 1, п. 1; 4) Нейзац склеп 17, п. 1, три поховання з типом **Ф 4**: 1 і 2) Бокани п. 6, п. 10; 3) Дружне склеп 58, п. С, два поховання з типами **П 15**: 1) Бокани п. 5; 2) Мічурінське склеп 1, п. 1, **З 5**: 1) Бокани п. 6; 2) Дружне склеп 66, п. В і С **5**: 1) Бокани п. 17; 2) Нейзац склеп 17, п. 1.

У трьох похованнях у *Буджаку* й *Криму*: 1) Дивізія к. 2, п. 1; 2) Мічурінське склеп 1, п. 1; 3) Нейзац склеп 17, п. 1 знайдено тип **Блак 6**.

В *Криму* і на *Нижньому Дону* у 12 похованнях зафіксовано тип **С 2**: 1-9) Дружне склеп 18, п. В, склеп 58, п. С, склеп 66, п. А і п. В, мог. 67, півд. підбій, п. 3, нижній ярус, мог. 73, півн. підбій, п. В, мог. 73, півн. підбій, п. D, склеп 78, п. D, склеп 84, п. D; 10 і 11) Нейзац мог. 103 (двоє похованих), мог. 208, п. 2; 12) Новоолександрівка I к. 20, п. 1. У семи похованнях були намистини типу **Біл 5**: 1) Абганерово II к. 13, п. 1; 2) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3, нижній ярус; 3) Мічурінське склеп 1, п. 1; 4-7) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2, мог. 208, п. 1 і п. 2, у шести – **Б 1**: 1) Височино V к. 2, п. 2; 2) Дружне склеп 18, п. В; 3) Мічурінське склеп 1, п. 1; 4-6) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2, мог. 103 (двоє похованих), у чотирьох – **П 13**: 1) Абганерово II к. 13, п. 1; 2) Дружне склеп 84, п. D; 3) Мічурінське склеп 1, п. 1; 4) Чотири брати к. 3, п. 7, у трьох – **П 12**: 1) Дружне склеп 21, п. Е; 2) Новоолександрівка I к. 20, п. 1; 3) Чотири брати к. 3, п. 7 і **П 14**: 1) Абганерово II к. 13, п. 1; 2) Дружне склеп 84, п. D; 3) Нейзац мог. 156, у двох – **З 1**: 1) Дружне склеп 21, п. Е; 2) Нагавський II к. 11, п. 1.

Загальна таблиця локальних типів (табл. 6) демонструє, що переважна більшість їх (16 з 21 типу) пов'язується з Кримом. Імовірно, це можна пояснити певною географічною відокремленістю цього регіону. Проте не виключено, що

це спричинено добіркою комплексів для дослідження, в якій переважають кримські поховання – 20 з 33.

Назагал локальними маркерами жіночих пізньосарматських поховань на території Дунайсько-Донського степу є такі.

1. Для Дністровського-Прутського міжріччя другої половини II – першої половини III ст. – червоні намистини у формі плоского диска зі скла (Чер 3), зелені скляні намистини у формі плоского диска (З 4), блакитні намистини у формі 14-гранника з прозорого скла (Блак 8), а також сині намистини у формі плоского диска зі скла (С 7).

2. Для поховань Криму намічається хронологічно диференційована картина. Локальними ознаками для поховань другої половини II – першої половини III ст. є безбарвні подовжені горбкуваті скляні намистини з внутрішньою металевою прокладкою (Б 4), білі скляні намистини призматичної форми (Біл 6), червоні намистини у формі паралелепіпеда з глухого скла (Чер 5), помаранчеві бочкоподібні сплюснені намистини неправильної форми з бурштину (П 4), червоні намистини призматичної форми з глухого скла (Чер 6).

Для другої половини II – першої половини III та IV ст. такими постають циліндричні жовті намистини, деякі екземпляри – у вигляді нерозчленованих ланцюжків з двох і більше намистин, матеріал – скло з внутрішньою металевою прокладкою (Ж 6), сині скляні намистини у формі 14-гранника (С 10), а також зелені циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою зі скла (З 8).

Для другої половини II – початку IV ст. локальні риси позначають поперечно здавлені білі намистини з вапняку і скла (Біл 3) і такі самі сині скляні намистини (С 4).

У другій половині II – IV ст. – білі кулясті й поперечно стиснені намистини з різною пропорційною характеристикою, матеріал – вапняк і скло (Біл 1) та кулясті поперечно здавлені блакитні намистини з різною пропорційною характеристикою, матеріал – прозоре і глухе скло, халцедон (Блак 2).

У III ст. такими є чорні геширові ромбоподібні намистини (Чор 6), в III – на початку IV ст. – бурштинові коротко циліндричні помаранчеві намистини з торцями, що виступають (П 8), у другій чверті III – IV ст. – зрізано-біконічні намистини з синього скла (С 6), нарешті в IV ст. – видовжені скляні сині намистини спіралеподібної форми (С 11).

3. Для поховань другої половини II – IV ст. з Нижнього Дону локальною прикметою є чорний бісер (Чор 1).

Ймовірно, з розширенням території дослідження та джерельної бази певні локальні типи намистин зможуть бути віднесені до міжрегіональних типів.

Міжрегіональними маркерами поховань є типи, що хронологічно розподіляються так.

1. Для всіх регіонів, залучених до дослідження, упродовж другої половини II – 270-х рр. та IV ст. прикметними є червоні циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою, деякі екземпляри нерозчленовані (з 2 од.), матеріал – скло і корал (Чер 4).

2. Для Дністровсько-Прутського міжріччя, Буджаку та Криму в другій половині II ст. – 270-х рр. – чорні кулясті й поперечно стиснені намистини з різною пропорційною характеристикою з гагату і скла (Чор 2), фіолетові циліндричні намистини з прозорого скла (Ф 3), зелені бочкоподібні скляні намистини (З 3), у другій половині II – 270-х рр. та IV ст. – сині циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою зі скла (С 8).

3. Для поховань Дністровсько-Прутського міжріччя, Криму та Нижнього Дону в другій половині II – першій половині III ст. прикметними є просвердлені гілочки корала червоного кольору (Чер 9) та червоні кулясті й поперечно стиснені намистини зі скла і гранату (Чер 1).

Для другої половини II – першої половини III та IV ст. такими постають блакитні коротко циліндричні намистини з прозорого, глухого скла та фаянсу (Блак 5).

Для другої половини II – IV ст. – помаранчеві кулясті й поперечно стиснені намистини з різною пропорційною характеристикою, матеріал –

бурштин, сердолік, скло (П 1), помаранчеві циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою з бурштину (П 9), жовті кулясті намистини, деякі екземпляри нерозчленовані (по 2 од. і більше), матеріал – прозоре і глухе скло, а також скло з внутрішньою металевою прокладкою (Ж 1) та чорні циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою, матеріал – гагат (Чор 3).

4. Для Дністровсько-Прутського міжріччя та Буджаку у другій половині II ст. – 270-х рр. – блакитні бочкоподібні намистини з прозорого скла (Блак 3), а також фіолетові намистини у формі лінзи з прозорого скла (Ф 1).

5. Для Дністровського-Прутського міжріччя і Криму в другій половині II – першій половині III ст. – зелені намистини у формі 14-гранника зі скла (З 11), фіолетові намистини у вигляді плоского диска з прозорого скла (Ф 2), помаранчеві намистини неправильної форми з бурштину (П 15) та сині біконічні скляні намистини (С 5).

Для другої половини II – III ст. – блакитні кулясті намистини з ребристою поверхнею з глухого скла і фаянсу (Блак 4), для другої половини II – першої половини III та IV ст. – фіолетові у формі 14-гранника з прозорого скла (Ф 4) та зелені скляні біконічні намистини (З 5), для другої половини II – початку IV ст. – зелені скляні призматичні намистини (З 10), для другої половини II – IV ст. – зелені кулясті та поперечно стиснені намистини з різними пропорційними характеристиками зі скла (З 2) та помаранчеві бочкоподібні намистини зі скла та сердоліку (П 2).

6. Для Буджаку й Криму в другій половині II – 270-х рр. – блакитні намистини у формі плоского диска з прозорого скла (Блак 6).

7. Для поховань другої половини II – першої половини III та IV ст. з території Криму та Нижнього Дону характерними є сині кулясті й поперечно стиснені скляні намистини (С 2) та кулясті безбарвні намистини з різною пропорційною характеристикою, деякі екземпляри нерозчленовані (по 2 од. і більше), матеріал – скло з внутрішньою металевою прокладкою (Б 1).

Для поховань другої половини II – IV ст. маркерами є такі типи: білі циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою з вапняку, скла, єгипетського фаянсу (Біл 5), помаранчеві намистини у формі 14-гранника з сердоліку (П 12), бісер зеленого кольору (З 1).

Для кінця II – IV ст. – помаранчеві намистини трикутної в перетині форми з бурштину й скла (П 13), а для другої половини III – IV ст. – помаранчеві вісімко подібні намистини з бурштину (П 14).

2.3. Намистини як предмет імпорту

До категорій імпорту відносяться: глиняний, металевий, скляний посуд, фібули, прикраси, культові предмети, будівельні матеріали, зброя, кінська зброя, медичні інструменти, інші імпорتنі вироби (наприклад, тканини).

В пізньосарматських похованнях предмети імпорту представлені наступними категоріями: глиняний, металевий, скляний посуд, фібули, прикраси.

Метою є не каталогізація категорій предметів імпорту, а простежування їх відсоткового співвідношення. Тому у дослідженні буде враховуватися не весь масив поховальних пам'яток, а лише не пограбовані й не зруйновані комплекси. Через те, що в результаті руйнування і пограбування частина поховального начиння могла б зникнути з комплексу.

Серед 134 пізньосарматських комплексів, що походять з території Буджаку не пограбованими виявились 57 (42,5 %) і пограбованими 77 (57,5 %) поховань.

Не пограбовані комплекси були проаналізовані відносно наявності предметів імпорту серед поховального начиння. Аналіз виявив, що 36 (63,2 %) поховання мають предмети імпорту, а 21 (36,8 %) поховання є таким, що не мають.

Предмети імпорту представлені наступними категоріями:

1. Глиняний посуд:

1.1. Амфори:

Світлоглиняна амфора з комплексу Градешка к. 9, п. 1 (Гудкова, Редина 1999, с. 180). Висота – 38 см, діаметр вінця – 6 см. На посудині є два діпінті, що розташовані протилежно.

Амфора танаїського типу висотою 32 см, верхня частина відбита у давнину – Градешка к. 26, п. 1 (Гудкова, Редина 1999, с. 184).

Фрагменти стінок пізньоримських і вузькогорлих світлоглиняних амфор із комплексів могильника Семенівка к. 2, п. 4 і к. 19, п. 1 (Дзиговский 1981, с. 120), відповідно.

1.2. Червонолакові посудини:

1.2.1. Миски:

Червонолакова миска з комплексу Алкалія к. 28, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990, с. 15) з плавно зігнутими всередину вінцями, конічним тулубом, що звужується до низу і кільцевим піддоном. Висота – 8 см, діаметр вінця 16,5 см, денця – 6,5 см, піддона – 1 см.

Велика гончарна червоноглиняна конічна миска на кільцевому піддоні з зігнутими всередину вінцями з комплексу Василівський к. 24, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990в, с. 13). Висота – 16 см, діаметр вінця – 22,4 см, денця – 9 см.

Гончарна напівсферична червоноглиняна миска на низькому кільцевому піддоні, з широкими рельєфними вінцями зігнутими всередину і частково відтягнутими назовні з комплексу Дивізія к. 2, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990б, с. 3). Висота – 13,5 см, діаметр вінця – 32 см, денця – 9,5 см.

Гончарна червоноглиняна миска усічено-конічної форми з циліндричним виокремленим і злегка увігнутим денцем з комплексу Дивізія к. 7, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990б, с. 7). Вінця потовщені і різко відігнуті всередину, утворюючи з тулубом посудини ззовні гостре ребро. Висота миски – 10 см, діаметр вінця – 20 см, ребра – 24 см, денця – 9 см.

Гончарна червоноглиняна миска на кільцевому піддоні з комплексу Кубей к. 3, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990в, с. 16). Висота – 5,7 см, діаметр вінця – 21,5 см, піддона – 11 см.

Гончарна червоноглиняна миска з комплексу Кубей к. 8, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990в, с. 17). Висота – 8,7 см, діаметр вінця – 2,3 см, денця – 9,2 см.

1.2.2. Глечики:

Одноручний червоноглиняний глечик з відігнутими вінцями, біконічним тулубом з округленими боками і кільцевим піддоном з комплексу Алкалія к. 28, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990, с. 15-16). Горло по периметру прикрашено валиком. Висота посудини – 18,6 см, діаметр вінця – 10 см, денця – 6,9 см.

Гончарна червоноглиняна одноручна посудина з кулястим тулубом на низькому кільцевому піддоні і з відігнутими вінцями з комплексу Василівський к. 14, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990в, с. 6). Висота посудини – 9,4 см, діаметр вінця – 6,4 см, тулуба – 8,9 см, піддона – 3 см.

Гончарний червоноглиняний одноручний глечик на кільцевому піддоні, з високим горлом і відігнутими вінцями з комплексу Дивізія к. 2, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990б, с. 3). Поверхня ручки розділена посередині вертикальним жолобком. Висота глечика – 20 см, діаметр вінця – 9,5 см, опуклих боків – 15 см, денця – 6,7 см.

Гончарний одноручний глечик на кільцевому піддоні з комплексу Дивізія к. 6, п. 3 (Субботин, Дзиговский 1990б, с. 5). Висота посудини – 15 см, діаметр вінця – 10 см, боків – 14,5 см, денця – 7 см.

Гончарний червонолаковий одноручний глечик з округлим тулубом з комплексу Холмське п. 22 (Гудкова, Фокеев 1984, с. 19). Округлі вінця різко відігнуті назовні. Висота посудини – 8 см, діаметр вінця – 6 см. Денце не збереглося.

2. Категорія металевого посуду представлена бронзовою сітулою з залізними дужкою й обідком, який утворює петлі для кріплення ручки, з комплексу Градешка к. 9, п. 1 (Гудкова, Редина 1999, с. 180). Сітула має такий самий, як у типа Еггерс 42, залізний обруч навколо шийки для кріплення залізної дужки, але інший корпус (Симоненко 2011, с. 49).

3. Скляний посуд:

3.1. Бальзамарії:

Бальзамарій (тип Isings 6), зі світло-зеленого скла з кулястим корпусом і циліндричним горлом (діаметр – 1 см), знайдений в комплексі Маяки к. 3, п. 6 (Патакова, Дзиговський, Зіньковський 1982, с. 132, 134).

Бальзамарій з високою вузькою шийкою циліндричної форми й конусоподібним тулубом зі скла з блакитним відтінком, знайдений в комплексі Приморське к. 1, п. 53 (Дзиговський 1980, с. 91). Денце з округлими краями, злегка піднято в центральній частині. Висота - 13,8 см, діаметр вінця - 2,6 см, діаметр денця - 4,6 см. З одного боку тулуб було деформовано при виготовленні.

2.2. Кубки:

Скляний кубок (тип Еггерс 213), з прозорого білуватого скла округлої форми зі злегка відігнутими назовні вінцями, виявлений в комплексі Градешка к. 26, п. 1 (Гудкова, Редіна 1999, с. 184). У верхній частині дві гравійовані лінії. Висота - 6 см, діаметр вінця - 7,5 см, діаметр денця - 4,5 см.

4. Категорія фібул представлена одиничним екземпляром - це бронзова одночленна сильно профільована фібула західного типу (Кропотов 10-I-1) (Кропотов 2010 року, з. 227), яка була знайдена в комплексі Семенівка к. 11, п. 1 (Дзиговський 1981, с. 117) і може бути віднесена до римського імпорту.

5. Прикраси:

5.1. Намистини і пронизки:

1. 18 різних намистин: п'ять чорних призматичних шестигранних зі скла й агату, довжиною 1,2-1,4 см, шириною 1 см; три білі (з крейди?): 12-гранні, довжиною 1 см, таблетко подібна, діаметром 0,7 см, і округло-трохи сплющена, діаметром 0,8 см; одна призматична 6-гранна з сердоліку, довжиною 1,2 см; три трубчастих з червоного корала, довжиною 0,9 см, діаметром 0,35 см; дві кулясті бурштинові; три 12-гранні з блакитного скла, довжиною 1 см; одна трохи сплющена з зеленого скла, орнаментованого білими кільцями; 40 скляних бісерінок - Василівський к. 1, п. 1 (Субботин, Дзиговський 1990в, с. 3-4).

2. 30 скляних намистин коротко циліндричних форм, діаметром 0,3 см, й, переважно, у вигляді неправильних паралелепіпедів з обкатаними краями,

довжиною 0,5-0,7 см - Василівський к. 11, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990в, с. 6).

3. 38 скляних намистин: кулястих, розміром 0,6х0,5 см; 27 коротко циліндричних і кулястих, діаметром 0,3-0,5 см; шість чотиригранних призматичних - Василівський к. 14, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990в, с. 6-7).

4. 16 круглих й коротко циліндричних намистин з різнокольорового скла - Василівський к. 14, п. 4 (Субботин, Дзиговский 1990в, с. 7).

5. 22 намистини: дев'ять таблеток подібних з синього скла; дві трубчасті з корала; одна біла (крейда ?) куляста; 10 скляних округлих - Василівський к. 14, п. 6 (Субботин, Дзиговский 1990в, с. 8-9).

6. Округла халцедонова намистина (діаметр – 2,8 см) й 9 скляних намистинок різних форм - Василівський к. 23, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990в, с. 12).

7. Скляні намистинки: дев'ять округлих і одна таблетко подібна синя; призматична й 14-гранна намистинки з сердоліку; дві 14-гранні намистинки з гірського кришталю - Василівський к. 24, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990в, с. 13).

8. Скляна синя таблетко подібна намистина і 700 скляних циліндричних й паралелепіпедних намистин з обкатаними краями й гранями - Василівський к. 27, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990в, с. 15).

9. Бісер з різнокольорового скла - Дивізія к. 2, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990б, с. 4).

10. Скляна округла намистина (діаметр – 1,5 см) - Дивізія к. 6, п. 3 (Субботин, Дзиговский 1990б, с. 6).

11. Скляні намистини різних кольорів (зеленого, жовтого, білого, синього) і форм (секційні, катушкоподібні, дископодібні, кулясті, плоскі, прямокутні), сердолікові (плитчасті, зі зрізаними краями, 14-гранні й плитчасті 6-гранні) і кілька краплеподібних перламутрових намистин - Криничне п. 6 (Федоров 1969, с. 252).

12. Скляні намистини (прозора і чорна), орнаментовані пересіченими жовтими дугами й бісеринки блакитного кольору - Кубей к. 3, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990в, с. 17).

13. Скляні намистини (подвійна і дві 14-гранні) - Кубей к. 8, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990в, с. 17).

14. 14 бурштинових намистин (одна - довжиною 1,7 см, решта – коротко циліндричні) й дві скляні намистини (синя біконічна і прозора овальна - Кубей к. 9, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990в, с. 20).

15. Скляна чорна бісеринка (діаметр – 0,25 см) - Кубей к. 15, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990в, с. 22).

16. Халцедонова намистина округлої форми (діаметр – 2 см) - Маяки к. 2, п. 3 (Патакова, Дзиговський, Зіньковський 1982, с. 132).

17. Кілька скляних намистин різного кольору і форми. А також пронизка скарабей з єгипетського фаянсу на п'єдесталі овальної форми - Маяки к. 3, п. 6 (Патакова, Дзиговський, Зіньковський 1982, 134).

18. Кілька синіх скляних намистин - Маяки к. 5, п. 3 (Патакова, Дзиговський, Зіньковський 1982, с. 134).

19. Різні за формою, матеріалу і розмірами намистини - Городнє к. 4, п. 1 (Субботин, Загинайло, Шмаглий 1970, с. 149).

20. Сердолікові кулясті намистини, діаметр – 0,6-1,5 см - Приморське к. 1, п. 15 а (Дзиговский 1980, с. 89).

21. Білі пастові кільцеподібної форми намиста, діаметр – 0,3 см - Приморське к. 1, п. 51 (Дзиговский 1980, с. 90).

22. Дві плоскі скляні намистини діаметром 2 см, прикрашені білим спіралеподібним орнаментом на синьому тлі; чотири скляні намистини, одна з них діаметром 1,2 см синього кольору, опукла, прикрашена білими точками, дві циліндричної форми, бурого кольору, діаметром 0,8 і 0,7 см і одна кільцеподібна синього кольору, діаметром 0,9 см - Приморське к. 1, п. 52 (Дзиговский 1980, с. 91).

23. Скляна намистина бурого кольору, циліндричної форми, діаметром 1 см - Приморське к. 1, п. 53 (Дзиговский 1980, с. 91).

24. Скляні намистини - Семенівка к. 14, п. 13 (Дзиговский 1981, с. 117).

25. Округло-ребриста намистина (висота – 1,5 см, діаметр – 1,7 см) й пронизка скарабей на плоскому овальному п'єдесталі - Семенівка к. 14, п. 20 (Дзиговский 1981, с. 117).

26. Скляні намистини кулястої й довгастої форми, сплющені циліндричні блакитні й світло-зелені бісеринки - Семенівка к. 19, п. 7 (Дзиговский 1981, с. 120).

27. Дрібні різнокольорові (зелені, жовті та ін.) намистини й одна синя скляна в формі паралелепіпеда з округленими кутами, а також гілочка корала - Холмське п. 3 (Гудкова, Фокеев 1984, с. 8).

28. Скляні: сині таблетко подібні; велика сегментоподібна світла; з перламутрової мушлі – чотири таблетко подібні; 12 плоских прямокутних з виїмками по краях і кулясті; три бурштинові кільцеподібні; 10 коралових; дві сердолікові – таблетко подібна й плоска шестигранна - Холмське п. 8 (Гудкова, Фокеев 1984, с. 13).

29. Різноманітні за формою та кольором скляні: чотири багаточастинні; шість горбистих з металевою прокладкою; кільчасті; сегментоподібні; бочонкоподібні; бісер. Також чотири сердолікові намистини у формі 14-гранників; дві кришталеві такої ж форми; п'ять бурштинових неправильно округлої сплющеної форми; шість гілочок рожевого корала і три коралові циліндричні намистини, три кубічні - з кристалів піриту - Холмське п. 22 (Гудкова, Фокеев 1984, с. 19).

5.2. Персні:

Бронзовий пластинчастий римський перстень, діаметр – 1,8 см, з комплексу Криничне п. 6 (Федоров 1969, с. 252). На його широкі незамкнуті кінці, які утворюють рівну площадку, була напаяна бронзова прямокутна пластинка (1,2x1,7 см) з рельєфним обідком і зображенням жіночої голови в профіль з волоссям, зібраним на потилиці у вузол.

5.3. Намиста:

Золоте намисто з ланцюжка з 11 пелюстковими підвісками з сердоліковими вставками з комплексу Кубей к. 3, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990в, с. 16).

Звертає на себе увагу непропорційність співвідношення категорій предметів імпорту в похованнях (рис. 4), розташованих в області безпосереднього контакту з римськими провінціями й містами Північного Причорномор'я. Так, амфори були знайдені в чотирьох похованнях (11% від загальної кількості досліджуваних комплексів), червонолакові посудини - в дев'яти (25 %), металевий посуд - в одному (2,8 %), скляний посуд - в трьох (8,3 %), фібули - в одному (2,8 %), прикраси (перстень і намисто) - у двох (5,6 %). Окремо варто виділити таку категорію прикрас, як намиста. Оскільки вони були знайдені у 29 комплексах, які складають 80,6 % від загальної кількості.

За такою схемою були проаналізовані комплекси з території Дністровсько-Прутського міжріччя, Криму та Нижнього Дону. Непропорційність співвідношення категорій предметів імпорту прослідковується й серед поховального начиння в комплексах з цих територій (рис. 4).

Так, з території Дністровсько-Прутського міжріччя походить 61 не пограбований пізньосарматський комплекс, де містяться намистини та інші предмети імпорту. Серед них: червонолакові посудини були знайдені в 15 (24,6 % від загальної кількості досліджуваних комплексів), металевий посуд - в одному (1,6 %), скляний посуд - в одному (1,6 %), фібули - в одному (1,6 %), намистини – у 58 (95 %) похованнях.

На території Криму було відкрито 68 не пограбованих комплексів, де містяться намистини та інші предмети імпорту. Амфори були знайдені в семи (10,3 % від загальної кількості досліджуваних комплексів), червонолакові посудини - в 37 (54,4 %), скляний посуд - в 21 (30,9 %), намистини – у 42 (61,8%) комплексах.

З території Нижнього Дону походять 56 не пограбованих поховань, де містяться намистини та інші предмети імпорту. Амфори були знайдені в двох (3,6 % від загальної кількості досліджуваних комплексів), червонолакові посудини - в дев'яти (16,1 %), металевий посуд - в 10 (17,9 %), скляний посуд - в 7 (12,5 %), фібули - в 7 (12,5 %), прикраси – в 6 (10,7 %), намистини – у 24 (42,9 %) похованнях.

Таким чином, твердження про масовість такої категорії предметів імпорту і поховального інвентарю, як намистини, знаходить своє підтвердження і в матеріалах пізньосарматських поховань.

РОЗДІЛ 3

ХРОНОЛОГІЯ ТИПІВ НАМИСТИН

Вперше намистини до розробки хронології сарматської культури залучив А. С. Скрипкін (Скрипкин 1990, с. 74–88, 112–117), а згодом це зробили А. А. Стоянова (Стоянова 2004) й О. С. Дзнеладзе (Дзнеладзе 2016). Дослідники запозичили схему Є. М. Алексєєвої та датування типів, які авторка запропонувала у своєму корпусі (Алексєєва 1975, 1978, 1982). Є. М. Алексєєва продатувала типи широкими датами, які виходять за рамки побутування, в нашому випадку, пізньосарматської культури. Датування потребують перегляду та уточнення. Створення ланцюжків (– поєднань типів намистин) надасть змогу намистинам відігравати роль більш надійних регіонально-хронологічних маркерів, аніж поодиноким типам.

3.1. Датування комплексів (табл. 6)

3.1.1. Поховання другої половини II – першої половини III ст.

Бокани п. 5 (Федоров 1956, с. 53) – друга половина II – перша половина III ст. З комплексу походять фрагментоване дзеркало з опуклим геометричним орнаментом на зворотному боці (Хазанов IX) (Хазанов 1963, с. 68-69) та бронзова фібула з високим приймачем, антеною і довгою пружинкою (Кропотов 10-I-2) (Кропотов 2010, с. 226).

Дзеркала типу Хазанов IX були широко розповсюдженні в сарматському середовищі й зустрічаються в усьому ареалі проживання сарматських племен, від Волги до Нижнього Дунаю (Дзиговський 2000, с. 80).

Сильно профільовані фібули типу Кропотов 10-I-2 датуються не раніше рубежу I – II ст., період їх найбільшої популярності припадає на II ст. (Кропотов 2010, с. 227).

Бокани п. 6 (Федоров 1956, с. 53) – друга половина II – перша половина III ст. Поховання датує фрагментоване бронзове дзеркало (Хазанов IX).

Бокани п. 9 (Федоров 1956) – друга половина II – перша половина III ст. Комплекс містив фібулу з високим приймачем і короткою пружиною (Кропотов 8-II-1) (Кропотов 2010, с. 201) та бронзове округле дзеркало з геометричним орнаментом на зворотному боці (Хазанов IX).

Фібули типу Кропотов 8-II-1 були датовані А. К. Амброзом другою половиною II – III ст. (Амброз 1966, с. 46). Згодом запропоновані А. К. Амброзом датування уточнив А. С. Скрипкін – запропонувавши III ст. (Скрипкін 1977, с. 114-116).

Бокани п. 10 (Федоров 1956, с. 55) – друга половина II – перша половина III ст. З комплексу походять ціле бронзове дзеркало з випуклим хрестоподібним орнаментом (Хазанов IX) та бронзова фібула з високим приймачем, короткою пружинкою й орнаментованою дужкою ольвійського типу (Кропотов 12-5) (Кропотов 2010, с. 260).

Фібули ольвійського типу за класифікацією О. Альмгрена належать типові 84 (Almgren 1923, fig. 84). Відносно часу їх побутування єдиної думки немає, але знайдені разом з ними речі є типовими для періоду існування пізньосарматської культури (Кропотов 2010, с. 260).

Бокани п. 17 (Федоров 1956, с. 57) – друга половина II – перша половина III ст. Поховання датується на підставі гончарного одноручного сіро глиняного глечика та датування могильника в цілому.

Височино V к. 2, п. 2 (Беспалый, Лукьяшко 2008, с. 63–64) – друга половина II – перша половина III ст. З комплексу походить бронзове дзеркало з петелькою на зворотному боці (Хазанов IX).

Нагавський II к. 11, п. 1 (Мыськов, Сергацков 1994, с. 186–187) – друга половина II – перша половина III ст. Поховання датується: лучковою одночленною фібулою (Амброз 15-I-4) [Амброз 1966, с. 50], бронзовим ковшем (Еггерс тип 140) (Eggers 1951, tafel 12, 140) та казанком, скляним глечиком (Isings 126) (Isings 1957, p. 156) та ритонном (Isings 113) (Isings 1957, p. 142), сіроглиняними гончарними горщиком і мискою, а також бронзовим дзеркалом-підвіскою з відламаним вушком (Абрамова варіант 2 чи Скрипкін тип 2).

А. С. Скрипкін та М. П. Абрамова датують такі дзеркала II – III ст. (Скрипкін 1984, с. 46; Абрамова 1971, с. 129).

Бронзовий ківш є італійським за походженням. Х. Еггерс датує такі ковші періодом В1 – I ст. На території Нижнього Дону і Поволжя їх можна знайти в похованнях сарматів як середньосарматського, так і пізньосарматського часу. Серед знахідок ковші з комплексу біля с. Велика Дмитрівка, який датується I – початком II ст. (Шилов 1975, с. 155) та поховання поблизу с. Стариця, яке датується першою половиною II ст. (Шилов 1968, с. 320). Ідентичний ківш, знайденому в комплексі Нагавський II к. 11, п. 1, походить з поховання другої половини II – початку III ст. з Ростова-на-Дону (Volkov, Guguev 1986, plate 54, 2).

Бронзовий литий казанок за типологією М. А. Боковенко належить до третього типу та датується II – III ст. (Боковенко 1977, с. 233-234). Казанки такої форми є традиційними для пізньосарматської культури. Вони відомі й в Поволжі (Синицин 1947, с. 54; Rau 1927, р. 40), і на Нижньому Доні (Гугуєв, Безуглов 1990, с. 169).

Скляний глечик, ймовірно, є продукцією західноримських майстерень (Сорокина 1965, с. 222-228). Такі глечики добре відомі в містах Північного Причорномор'я. Видуті в форму глечики типу Isings 126 були розповсюджені як в західних, так і в східних провінціях Римської імперії й датуються в межах кінця II / початку III – початку V ст., при цьому відмічається їх широке розповсюдження з кінця III до другої половини IV ст. (Трейстер 2019, с. 35). Особливість глечика з комплексу Нагавський II к. 11, п. 1 – валикоподібний край горла, який знаходить близьку аналогію в посудині зі склепу II/1975 некрополя Горгіппії (Алексеева, Сорокина 2007, с. 74), дає підстави для датувати його не пізніше першої третини III ст. (Трейстер 2019, с. 36).

Скляний ритон є однією з унікальних знахідок. Ймовірно, він був виготовлений в одній з майстерень східних провінцій Римської імперії (Мыськов, Сергацков 1994, с. 185). Серед знахідок з античних пам'яток Північного Причорномор'я вони зустрічаються в невеликій кількості. Ритон з

комплексу Нагаський к. 11, п. 1 за способом орнаментації є близьким до ритона, що походить з могильника «Совхоз 10» поблизу Херсонеса, і посудині з Західної Європи (Сорокіна 1979, 9, с. 61). Обидві аналогії відносяться до більш пізнього часу, ніж нагавський ритон. З колекції скляних посудин з Танаїсу походить уламок, ймовірно, кубку з орнаментом, який є близьким за характером орнаменту ритона. Н. П. Сорокіна датувала його III ст. (Сорокіна 1965, с. 224).

Сіроглиняна гончарна миска є традиційним типом посуду для пізньосарматської культури. Хронологічні рамки побутування такого типу посуду – майже весь пізньосарматський період (Мыськов, Сергацков 1994, с. 185).

Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2 (Храпунов, Мульд 2004) – друга половина II – перша половина III ст. Комплекс, в цілому, датується набором деталей кінської зброї, амforoю, червонолаковими мисками.

Набір деталей кінської зброї в ногах похованого 3 морфологічно і стилістично відповідає знахідкам з пізньосарматських поховань вершників (Храпунов, Мульд 2004, с. 301). До складу кінської зброї входили:

1. Чотири великих прямокутних наконечники ременів з загостреними нижніми краями. Їх найближчою аналогією є наконечники, що були знайдені в комплексі Мічуринське склеп 1, п. 1 (Мульд 2001, с. 54). Схожі, але відмінні за розмірами та деталями, вироби походять з комплексу Нагірне к. 2, п. 1 (Гудкова, Фокеев 1984, с. 44).

2. Дві прямокутні накладки фасетовані по довгих сторонах, на кінцях і в центрі є прямокутні ділянки, які прикрашені різними лініями і крапками. Пара схожих накладок походить з комплексу Нагірне к. 9, п. 1 (Гудкова, Фокеев 1984, с. 45).

3. Чотири пряжки, які складаються з овальних, потовщених в передній частині рамок, прогнутих язичків і щитків із зігнутих прямокутних пластин. Подібні пряжки є характерними для сарматських поховань другої половини II –

першої половини III ст. (Мошкова 1978, с. 76; Безуглов 1988, с. 107; Мульд 2001, с. 53).

4. Округлі в перетині кільця, кінці яких розплющені й з'єднані за допомогою заклепок. Такі кільця є стандартним елементом кінської вузди пізньосарматського часу. Вони були знайдені в таких комплексах як поховання з боспорською монетою Рескупорида IV (233/4 р.) Суворовського могильника (Зайцев 1997, с. 102) та на могильнику Височино VII (Безуглов 1997, с. 134).

Амфора відноситься за класифікацією Д. Б. Шелова до типу «D» вузькогорлих світлоглиняних посудин (Шелов 1978, с. 19). Виготовляли такі амфори протягом III ст. (Храпунов, Мاسякин 1997, с. 167, 168).

Червонолакові миски з вертикальними бортиками були широко розповсюджені серед поховального начиння могильників Криму. Вони належать до типу III-Д-3 за класифікацією О. А. Труфанова і датуються в межах другої половини II – першої половини III ст. (Труфанов 1997, с. 189).

Нейзац м. 103 (двоє похованих) (Храпунов 2007) – друга половина II – перша половина III ст. З комплексу походять чотири фібули, золота дворога лунниця, бронзова лита ажурна підвіска, дзеркало (Хазанов IX), срібна ложка, скринька, чотири перстені, курильниця, ліпна кружка, червонолакова миска.

Фібули:

1. Бронзова лучкова одночленна підв'язна фібула «інкерманської» серії (Амброз 15-II) (Амброз 1966, с. 52). Такі фібули були розповсюджені в Центральному та Південно-Західному Криму (Храпунов, Масякин 1998, с. 143) та датуються вони переважно першою половиною III ст.

2. Три «смичкові» фібули (Амброз 14), які А. К. Амброз датував II – III ст. (Амброз 1966, с. 47). В могильнику Нейзац такі фібули були знайдені у поховання першої половини III ст. (Храпунов 1998, с. 234, 235; Храпунов 2005, с. 176).

Золота дворога лунниця у вигляді пластини, яка вирізана з тонкого листа, по краю якої з лицьової сторони напаяний бортик з поставленої на ребро вузької стрічки. Схожі, але не аналогічні підвіски були знайдені в комплексах

Чорноріченський мог. 37 (87) (Бабенчиков 1963, с. 111), Усть-Альмінський склеп, 54 і 120 (Высотская 1994, табл. 15, 37, табл. 38, 10). Золоті лунниці зі скляними вставками виготовлялись античними майстрами протягом I – III ст. Судячи з ареалу їх розповсюдження, до варварів вони потрапляли, ймовірно з Херсонеса (Храпунов 2007, с. 40).

Бронзова лита ажурна підвіска у вигляді шару з петелькою для підвішування, складена з трьох кілець. Такі самі підвіски були знайдені в комплексах з могильників Неаполя склеп 35 (Сымонович 1983, с. 41) та Усть-Альмінського (Высотская 1994, с. 128).

Дзеркало з прямокутною бічною петлею і рельєфним орнаментом на зворотному боці. Такі дзеркала широко використовувалися в Криму в II – III ст. В більш пізніх комплексах вони зустрічаються рідко (Храпунов 2002, с. 41). Орнамент на дзеркалі зберігся погано, але можна зрозуміти, що в ньому використовувалися концентричні кола і так звані гамовані знаки – популярні мотиви на дзеркалах з сарматських поховань Прикубання, Північного Причорномор'я, Криму (Драчук 1975, с. 76, 78; Храпунов, Стоянова, Мульд 2001, с. 138).

Срібна ложка з круглою в перетині ручкою, яка звужується в кінці та напівсферичною чашечкою. В поховальному обряді сарматів використання ложок є традиційним (Храпунов 2007, с. 40). В ранньосарматських похованнях часто знаходять кістяні ложки. Таких знахідок в середньосарматський час стає дедалі менше і розташовуються вони в Нижньому Поволжі (Мошкова 1989, с. 188). В той самий час, в багатших похованнях, з'являються срібні ложки. Їх знахідки були зроблені в таких комплексах як Соколова могила (Ковпаненко 1986, с. 84-86) та Ногайчинський курган (Зайцев, Мордвинцева 2003, с. 68, 84). Кістяні ложки припиняють використовуватися в пізньосарматський час, а срібні продовжують зрідка зустрічатись. Наприклад, вони були знайдені в комплексі поблизу Танаіса (Безуглов, Захаров 1989, с. 52, 53) і на Лебедівському могильнику (Мошкова 1989, с. 200).

У комплексі були знайдені деталі скриньки: а) бронзовий ригель замка у вигляді герми на профільованій підставці, яка закінчується головою у шоломі зі схематичними рисами обличчя; б) залізний пластинчатий ригель замка; в) залізний пластинчатий ключ від замка, який завершується кільцем; г) бронзові двочасні петлі від кришки; г) фрагменти залізної двочасної петлі; д) фрагменти залізного предмета у вигляді вигнутого дугоподібно стрижня прямокутного в перетині. Деталі скринь, подібні знайденим в комплексі Нейзац мог. 103 (двоє похованих), неодноразово знаходили у похованнях могильника Нейзац (Храпунов 1999, с. 4). Скрині зі схожими деталями, ймовірно, були у вжитку до IV ст. включно (Юрочкин, Труфанов 2003, с. рис. 1, 4; 4, 50, 51; Веймарн 1963, рис. 21, 10). Скрині з деталями, подібні до знайденої в комплексі Нейзац мог. 103 (двоє похованих), виготовлялись в великій кількості в античних містах Північного Причорномор'я (Сокольский 1971, с. 129-132). Зазвичай зберігаються тільки металеві деталі, але іноді й дерев'яні, які дають змогу реконструювати виріб в цілому (Храпунов 2002, с. 55, 56).

Персні:

1. Срібний перстень з круглою в перетині спинкою, овальним щитком, на який була приклеєна кругла жиковина з напівсферичною вставкою з лілового напівпрозорого скла.
2. Бронзовий перстень з овальним щитком зі вставкою з безбарвного прозорого скла.
3. Бронзовий перстень зі сплющеною шинкою й овальним щитком.
4. Бронзовий перстень зі сплющеною шинкою й овальною жиковиною зі вставкою з безбарвного прозорого скла.

Срібні й бронзові персні зі скляними вставками широко розповсюдженні в могильниках пізньоримського часу з передгірського Криму (Бабенчиков 1963, табл. II, 8-10; Юрочкин, Труфанов 2003, рис. 5, 73; Зайцев 1997, рис. 58).

Ліпна курильниця слабо обпалена у вигляді чашки на квадратній в перетині ніжці. Чисельні й різноманітні курильниці на високій ніжці були у вжитку пізніх скіфів на Боспорі (Власов 1997, с. 273-276). Також курильниці на

високій ніжці, які були виліплені з необпаленої глини, знайдені на могильнику біля с. Курське (Труфанов, Колтухов 2001-2002, с. 286, 288, 294). Такі курильниці не могли використовуватися в утилітарних цілях і, ймовірно, виготовлялись як поховальне начиння (Храпунов 2007, с. 43).

Ліпна кружка з еліпсоїдним тулубом, зрізано-конічним горлом і вертикальною ручкою. Така сама посудина була знайдена на могильнику Неаполя (Высотская 1979, с. 112). Такі кружки є відображенням припливу в Крим сарматів з Північного Кавказу (Власов 2003, с. 104-105).

Червонолакова миска з напівсферичним тулубом, вертикальними краями й низьким кільцевим піддоном. Внутрішня поверхня денця орнаментована косими насічками, які утворюють окружність. Можливо, ця миска була виготовлена в майстерні Чандарлі (Журавлев 1998, с. 35). Напівсферичні миски – найрозповсюдженіший тип червонолакового посуду в похованнях I – першої половини III ст. з могильників Неаполя (Сымонович 1983, с. 81), Завітне (Богданова 1989, табл. IV, 11, 24), Усть-Альмінського (Высотская 1994, табл. 12, 19; 22, 1; 23, 32; 30, 39; 36, 22; 47, 11), Скалисте III (Богданова, Гущина, Лобода 1976, рис. 8, 88) і в Херсонесі (Кадеев, Сорочан 1989, рис. 29, 4).

Нейзац мог. 208, п. 1 (Храпунов 2007, с. 52–53) – друга половина II – перша половина III ст. Поховання датується двома бронзовими фібулами, а також уламком металевого дзеркала.

Фібули:

1. Бронзова одночленна сильно профільована з круглою в перетині спинкою, з двома біконічними намистинами. Відноситься така фібула до типу Амброз 11-I-2 (Амброз 1966, с. 40-41). А. К. Амброз датував їх II ст. За класифікацією А. С. Скрипкіна такі фібули належать до типу Скрипкін II-I-2 і вони також датуються II ст. (Скрипкин 1984, с. 45, 47).

2. Бронзова лучкова одночленна підв'язна з дротяною спинкою, плоскою ніжкою і верхньою тятивою. Відноситься така фібула до типу Амброз 15-I-4 (Амброз 1966, с. 50-51). Такі фібули є розповсюдженим типом серед

поховального начиння могильника Нейзац (Храпунов 1998, с. 32; Храпунов 2005, с. 175).

Фрагмент металевого дзеркала з конусоподібним виступом у центрі на зворотній стороні й валикоподібним потовщенням по краю. Серед сарматів такі дзеркала були розповсюджені в I – початку II ст. (Скрипкин 1990, с. 95, 153; Абрамова 1993, с. 155). Їх знахідки були зроблені й на території Криму (Журавлев, Фирсов 2001, с. 224, 226). Ціле дзеркало такого типу було знайдено в комплексі Нейзац мог. 178 (Храпунов 2003, с. 49). Уламок дзеркала у поховання – це традиція, яка зафіксована у сарматів протягом всієї їх історії (Хазанов 1964; Кузнецова 1988).

Нейзац мог. 208, п. 2 (Храпунов 2007) – друга половина II – перша половина III ст. З комплексу походять червонолакова тарілка, бронзовий дзвіночок, «смичкова» фібула (Амброз 14) (Амброз 1966, с. 47), металеве дзеркало з бічним «вушком» (Хазанов IX).

Червонолакова тарілка на кільцевому піддоні зі стінками, що розширюються догори, вертикальним профільованим бортиком і клеймом на денці у вигляді ступні в сандалі – *planta pedis*. Такі тарілки були знайдені в комплексах кінця I – першої половини II ст. на території Криму (Труфанов 1997, с. 186). Частина таких тарілок вироблялась в Причорномор'ї (Храпунов 2007, с. 49). *Planta pedis* – це клейма, які є характерними для «Понтійської сигілланти» (Журавлев 1998, с. 35).

Знахідки бронзових дзвіночків є звичними для сарматських поховань (Богданова 1989, с. 52).

Знахідки фібули та дзеркала є аналогічними знахідкам з комплексу Нейзац мог. 103 (двоє похованих).

Новоолександрівка I к. 20, п. 1 (Беспалый 1990) – друга половина II – перша половина III ст. Поховання датується на підставі бронзового таза, золотими шумливими підвісками, інкрустованими сердоліковими та пастовими вставками та орнаментованими на зворотному боці, фібулою (Амброз 15-I-5).

Прямих аналогій бронзового таза немає. Близький за формою таз походить з комплексу зі ст. Некрасовської (Кропоткин 1970, с. 24-25), але він має рельєфний медальйон на денці.

Близькі за стилем золотим шумливим підвіскам є підвіски, що походять з комплексу III ст. у с. Нова Норка (Берхин 1961, с. 149).

Пашкани п. 1 (Гросу 1983, с. 32, 34) – друга половина II – перша половина III ст. Поховання датується дзеркалом з бічною ручкою з отвором (Хазанов IX), фрагментами ще двох дзеркал (Хазанов IX) та підвіскою-застібкою.

Підвіска-застібка виготовлена з двох бронзових пластинок, які були згорнуті в трубочки. Пластинки були з'єднані між собою шарнірним способом. На протилежних кінцях пластинок було по одному бронзовому кільцю. Зовнішня сторона підвіски була вкрита орнаментальною зерню. Такі застібки є специфічними для пізньосарматської культури Північно-Західного Причорномор'я, їх датування визначаються в межах початкової фази (Симоненко 2004, с. 155).

Трушень п. 1 (Vornic, Tabuncic 2008) – друга половина II – перша половина III ст. З комплексу походить дзеркало з отвором для підвішування й орнаментом на зворотному боці (Хазанов IX).

Чотири брати к. 3, п. 7 (Мошкова 1978, с. 74) – кінець II – перша половина III ст. Хроноіндикаторами поховання є кельт-тесло та бронзова лучкова фібула, що має двох виткову пружину з верхньою тятивою (Амброз 15-I-5) (Амброз 1966, с. 51).

Кельт-тесло – це рідкісна знахідка в сарматських похованнях. Сліди роботи ними на стінках могильних ям та певне їх розташування в могилі свідчать про використання таких кельтів як землерийних знарядь (Мошкова 1978, с. 73). І. С. Каменецький виявив в одному з курганів поблизу Танаїсу на стінках вхідної ями сарматського поховання III ст. сліди від подібного знаряддя. Можна припускати, що в III ст. на Нижньому Доні такі кельти-тесла були у вжитку в сарматському середовищі (Мошкова 1978, с. 73).

3.1.2. Поховання III ст.

Мічурінське склеп 1, п. 1 (Мульд 2001) – перша половина III ст. З комплексу походять вузькогорла світло глиняна амфора (Шелов тип «D» або Абрамов тип «D-2») (Абрамов 1993, с. 8, 17, 46), срібна лучкова підв'язна одночленна фібула (Амброз 15-5) (Амброз 1966, с. 51), курильниця, браслет та срібна пряжка з рухомим язичком.

Д. Б. Шелов датує такі амфори першою половиною III ст. (Шелов 1978, с. 18-19), А. П. Абрамов – кінцем II – першою половиною III ст. Вони відомі в Ольвії в похованнях, які датуються кінцем III ст. (Крапивина 1993, с. 94). Цей тип світлоглиняних вузькогорлих амфор є найбільш розповсюдженим у Північному Причорномор'ї. Але вони зрідка зустрічаються в комплексах з території Криму, серед яких поховання з могильників: Бельбек I (Гущина 1974, с. 35), Бельбек II, де в похованні також була знайдена монета Гордіана II (238-244 pp.) (Мосберг 1946, с. 115), Бельбек IV (Гущина, Журавлев 1999, с. 160), Дружне – в похованні з монетою Галлієна (253-268 pp.) (Храпунов, Масякин 1997, с. 167), Скалисте III (Богданова, Гущина, Лобода 1976, с. 135).

Ліпна курильниця з зрізано-конічним тулубом на суцільній підставці (Власов тип 6.2/С) (Мульд 2001, с. 52). Аналогічні за формою курильниці були знайдені на пізньоскіфських городищах: Південо-Донузлівському (рубіж ер) (Дашевская 1991, с. 18), Непольському (II – III вв.) (Дашевская 1991, с. 17).

Бронзовий браслет з круглого в перетині дроту знаходить свої аналогії в похованнях, що датуються I – III ст. (Высотская 1994, с. 111; Гущина 1974, с. 42; Сымонович 1983, с. 93; Гайдукевич 1959, с. 216; Абрамова 1974, с. 12).

Аналогічні пряжки срібній пряжці з рухомим язичком з комплексу Мічурінське склеп 1, п. 1 входили до складу кінської зброї, знайденої у пізньосарматських похованнях з території Нижнього Дону, Криму та Буджаку (Мульд 2001, с. 53, 61).

Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (Храпунов 2002, с. 70) – друга чверть III ст. Комплекс датується поєднанням в ярусі трьох фібул:

1. Бронзової лучкової підв'язної одночленної (Храпунов тип I) (Храпунов 2002, с. 52) з нижньою тятивою, дротяною спинкою і плоскою ніжкою, яка розширена в нижній частині. Спинка прикрашена ззовні накладеною дротяною «змійкою», яка утворилася від зав'язки приймача. Вільний кінець дроту обмотаний навколо шийки фібули.

2. Бронзової лучкової підв'язної (Храпунов тип II/1) (Храпунов 2002, с. 52). Пластинчата прямокутна в перетині спинка поступово розширюється к кінцю ніжки. Верхній круглий в перетині кінець корпусу загнутий вгору й утворює вузьке спіральне кільце в півтора оберта. В кільце одним кінцем вставлена вісь. На частину осі, що виступає, навита одностороння двовиткова пружина, яка закінчується голкою. Вільний кінець пружини пропущений під шийкою фібули й зігнутий догори. Спинка декорована накладеною зверху короткою дротяною «змійкою», яка утворилася від зав'язки приймача. Верхній кінець «змійки» обмотаний навколо спинки.

3. Бронзової лучкової підв'язної (Храпунов тип II/2) (Храпунов 2002, с. 52). Дротяна спинка прикрашена дротяною спіральною обмоткою з 16 витків. Плоска ніжка, яка розширюється в нижній частині. Верхній кінець корпусу зігнутий догори й утворює спіральне кільце в півтора оберта.

Всі три фібули належать до «інкерманської» серії (Амброз 15-II) (Амброз 1966, с. 52). А. К. Амброз датує їх другою половиною II – III ст. В свою чергу, І. М. Храпунов зазначає, що такі фібули широко застосовувалися в другій чверті – середині III ст. (Храпунов 2002, с. 52).

Дивізія к. 2, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990а, с. 2-4) – 240–270-ті рр. (Васильев, Савельев 2008, с. 35). З комплексу походять червонолакова миска, бронзове дзеркало (Хазанов IX), підв'язна лучкова двочленна фібула (Амброз 15-III) (Амброз 1966, с. 52-54), фібула-сюльгама.

За класифікацією Л. Ф. Силантьєвої червонолакова миска належить до категорії глибоких тарілок і датується III ст. (Силантьєва 1958, с. 309). Подібна миска була знайдена в похованні на території Криму разом з фібулою, яка

датується першою половиною III ст. (Скрипкин 1977, с. 107) та бронзовою монетою, яка датується початком III ст. (Гущина 1974, с. 54).

Сюльгами були знайдені в комплексах: Холмське п. 8 (Гудкова, Фокеев 1984, с. 13), Старі Бедражі п. 5 (Kurciatov, Vubulici 1997, р. 224), Танаїс п. 1/1985 г. (Арсеньєва, Безуглов, Толочко 2001, с. 8).

Дружне мог. 24 (Храпунов 2002, с. 69) – друга половина III ст. У комплексі були знайдені розламане на дві частини дзеркало з білого металу (Храпунов тип I), бронзова каблучка (Храпунов тип I/2), срібна підвіска (Храпунов тип V), які датуються III ст.; срібні браслети (Храпунов тип II) та фібула (Храпунов тип III), дві золоті сережки, прикрашені сердоліками (Храпунов тип III), які датуються другою половиною III ст., а також срібні монети Гордіана III (238-244 pp.), Філіппа II (247-249 pp.), Траяна Деція (249-251 pp.).

Дзеркало (Храпунов тип I) (Храпунов 2002, с. 41) відповідає типу Хазанов IX.

Пластинчата бронзова каблучка з незамкнутими кінцями. Схожі каблучки походять з комплексів могильників: Неаполя мог. 84 (Сымонович 1983, с. 72), Бельбек I мог. 45 (Гущина 1974, с. 47), Скалисте III (Богданова, Гущина, Лобода 1976, рис. 6, 39).

Срібна підвіска виготовлена з двох срібних пластин, які були зігнуті напівколом і вставлені одна в одну. Кінці зовнішньої пластини були зігнуті в кільце, верхня частина внутрішньої пластини також була зігнута. Скрізь зігнуті кінці пластин проходило кругле в перетині кільце, яке слугувало для підвішування. Нижні частини пластин були зігнуті у різні сторони й до них кріпились дротяні підвіски. Схожі бронзові вироби без підвісок знайдені в комплексах II – III ст. з могильника Холмське (Гудкова, Фокеев 1984, с. 13, 17, 19, 27). Бронзова і срібна підвіски були знайдені в комплексах Бельбек II мог. 5 і 10. Серед поховального начиння комплексу Бельбек II мог. 10 також була знайдені херсонеська монета 240-250 pp. (Гущина 1974, с. 43, 52-53). В

комплексі Танкове мог. 6 бронзова підвіска датується III ст. (Вдовиченко, Колтухов 1994, с. 85).

Срібний пластинчатий браслет зі щитками на шарнірах. Щитки плаковані золотою фольгою, яка прикрашена рельєфним орнаментом. В центрі щитків кріпився сердолік. Браслет такого ж типу був знайдений в комплексі Чорноріченський мог. 9 (35) разом з монетами Каракали (211-217 рр.) і Гордіана III (238-244 рр.) (Бабенчиков 1963, с. 99). Аналогічний за формою браслет походить з Суворово мог. 9 (перша половина III ст.) (Зайцев 1997, с. 108). Його щиток не був прикрашений фольгою, а замість сердоліка вставлено синє скло.

Фібула (Храпунов тип III) відповідає типу Амброз 15-III-1 (Амброз 1966, с. 52). В сарматських похованнях такі фібули з'являються в комплексах другої половини III – IV ст. (Скрипкин 1984, с. 52-53, 105-107; Дзиговский, Субботин 1986, с. 150-157; Фокеев 1986, с. 56-64; Безуглов, Копілов 1989, с. 176-177; Абрамова 1997, с. 118). Фібули даного типу були знайдені в комплексах другої половини III ст.: Чорноріченський мог. 35 і 45 (Бабенчиков 1963, с. 97-100).

Золоті сережки складаються з дротяної дужки й овального щитка. Замок зроблений у вигляді гачка. Щиток прикрашений трьома напаяними дротами й фольгою з рельєфним орнаментом. В центрі щитка знаходиться овальний сердолік, який був вставлений у високе гніздо. Найбільш близькою аналогією є знахідка пари сережок у комплексі Градешка к. 26 (Гудкова, Редина 1999, с. 180, 188). Ці сережки відрізняються від знайдених у комплексі Дружне мог. 24 дрібними деталями: орнаментованою петелькою, гладенькою дужкою, вставкою топаза. Дуже схожими на сережки типу Храпунов III є знайдені в похованні другої половини III – IV ст. поблизу Танаіса золоті прикраси (Безуглов, Захаров 1989, с. 44, 55-56). В комплексі Бельбек III мог. 2 золоті сережки були знайдені з фібулою «інкерманської» серії, ймовірно, першої половини III ст. (Гущина 1970, с. 44).

3.1.3. Поховання другої половини III – IV ст.

Дружне мог. 67, півн. підбій, п. 2 (Храпунов 2002, с. 70) – друга чверть – кінець III – початок IV ст. З комплексу походить пряжка з трохи зігнутим за потовщеним в передній частині овальну рамку язичком (Храпунов тип I/26).

Пряжка належить до групи виробів, які відрізняються овальними, потовщеними в передній частині рамками, що мають східчастий зріз і прямокутну площадку в тильній частині, як правило мають щитки характерної форми (Храпунов 2002, с. 48). Знахідки таких пряжок походять з Північного Причорномор'я (Дзиговский, Субботин 1986, рис. 2, 5), Північного Кавказу (Абрамова 1989, табл. III/7), Абхазії (Воронов, Юшин 1979, с. 192-193). На території Криму знахідки таких пряжок були зроблені в комплексах могильників: Ай-Тодорського мог. 35 і 17 (Орлов 1987, с. 119), Совхоз № 10 мог. 209 (Айбабин 1990, рис. 22, 6), Озерне III склеп 2 (Лобода 1977, с. 245-256). А. К. Амброз зазначав, що такі пряжки з'являються в III ст., але переважають в IV ст. (Амброз 1971, с. 100; 1989, с. 27; 1992, с. 10, 13; 1994, с. 33). М. М. Казанський запропонував датувати їх IV ст. (Казанский 1994, с. 238-244). Своєю чергою, Є. Л. Гороховський датував такі пряжки 330-380 рр. (Гороховский 1998, с. 42, 44).

Нейзац мог. 156 (Храпунов 2003, с. 344–345) – друга половина III – початок IV ст. З поховання походять червонолакова тарілка та гребінь з напівкруглою спинкою (Thomas тип I) (Thomas 1960, р. 77-94).

Червонолакова тарілка з вертикальним бортиком і орнаментом на внутрішній поверхні денця. Такі тарілки є масовою категорією виробів. Т. М. Книпович датувала їх II – III ст. (Книпович 1952, с. 301, 302, 314).

Гребні виготовлялись з другої половини II до кінця IV ст., а пік їх поширення припадає на другу половину III – першу половину IV ст. (Гей, Бажан 1997, с. 47). Кістяні гребні, в тому числі й типу Thomas I, потрапляли до Криму рідко (Кропоткин 1978, с. 153; Казанский 1977, с. 49, 50; Казанский 1999, с. 277).

Для датування комплексу важливим є також те, що вхідна яма була засипана шаром, який надійно датується IV ст. (Храпунов 2003, с. 345).

Абганерово II к. 13, п. 1 (Дьяченко, Блохин, Шинкарь 1995, с. 118) – середина III – IV ст. Комплект пряжок-сюльгам разом з іншим інвентарем дають дату комплексу.

Дружне склеп 21, п. Е (Храпунов 2002, с. 68) – друга половина III – IV ст. Комплекс датується завдяки знайденим у склепі: амфорі (Храпунов тип I), наконечнику ремня (Храпунов тип VI), підвіскам (Храпунов тип IV) (2 екз.), пряжкам (Храпунов типи I/1, I/5) (4 екз.), сережкам (Храпунов тип 2) (4 екз.), фібулам (Храпунов типи IV/1, IV/2, V) (5 екз.), скляним склянкам (Храпунов типи I/1, II) (3 екз.), червонолаковим мискам (Храпунов тип VI/1) (2 екз.), червонолаковому кубку (Храпунов тип XXII).

3.1.4. Поховання IV ст.

Дружне склеп 18, п. В (Храпунов 2002, с. 68) – IV ст. Комплекс датований на підставі знайдених у склепі: браслету (Храпунов тип II), скляної посудини (Храпунов тип IV), червонолакових блюд (Храпунов типи I, II/2), а також червонолакових глечиків (Храпунов типи XVI/1, XVII).

Срібний пластинчатий браслет зі щитками на шарнірах. Аналогічний було знайдено в комплексі Дружне мог. 24.

Скляний бутель або колбоподібна посудина. Такі вироби в великій кількості знайдені на території Боспора, Паннонії і східногерманських провінцій. Датуються вони IV – VI ст. (Сорокина 1976, с. 206). На території Криму такі посудини були знайдені в комплексах, що датуються IV ст. (Лобода 1977, с. 246; Зубарь, Сорочан 1986, с. 120; Зайцев 1997, с. 110).

О. І. Айбабин датував блюда типу Храпунов I першою половиною IV – першою половиною VI ст. (Айбабин 1990, с. 16). Знахідки таких блюд походять з Ольвії (Крапивина 1993, с. 110), Фанагорії (Атавін 1993, с. 151), могильників Червоний Мак (Лобода 1992, с. 214), Суворово (Зайцев 1997, рис. 64), Совхоз № 10 (Высотская 1998, рис. 2, 1).

Блюда типу Храпунов II/2 співвідносяться з посудинами типу 23 з Тірітаки (Книпович 1952, с. 318-319), а також мисками типу 14 б з Ольвії

(Крапивина 1993, с. 110). Комплекси з території Криму, де були відкриті блюда цього типу датуються IV – V вв. (Айбабин 1990, с. 16).

Червонолаковий глечик типу Храпунов XVII відповідають посудинам типу 9, які походять з Херсонесу та датуються III – IV ст. (Зубарь 1982, с. 73). Такі самі глечики були знайдені на могильнику Пантикапея (Сорокина 1971, с. 94).

Дружне склеп 58, п. С (Храпунов 2002, с. 69) – IV ст. Хроноіндикаторами склепу є пряжки (Храпунов тип I/1) (4 екз.), пряжка (Храпунов тип I/7a), червонолакові блюда (Храпунов типи I, II/2), червонолакові миски (Храпунов типи VI/1, VI/2, IX/4, IX/6) (6 екз.), червонолакові глечики (Храпунов типи XIV/1, XIV/2).

Тип пряжок Храпунов I/1 була широко розповсюджена у всьому європейському Барбарікумі, в тому числі й в Криму, в IV ст. (Храпунов 2002, с. 48). Найбільш ранні зразки таких пряжок з'явилися, ймовірно, в кінці III ст. (Бажан, Гей, 1992, с. 153-154), а найбільш пізні зрідка зустрічаються в першій половині V ст. (Дмитриев 1982, с. 99; Веймарн, Айбабин 1993, с. 186, 197; Засецкая 1994, с. 79).

Аналогічні пряжки пряжці типу Храпунов I/7a були знайдені в комплексі з могильника Совхоз № 10 (Высотская 1998, с. 267).

Такі самі блюда типів Храпунов I, II/2 походять з комплексу Дружне склеп 18, п. В.

Червонолакові миски типу Храпунов VI/1, мабуть, відповідають найрозповсюдженішому типу мисок, які були знайдені в похованнях Інкерманського могильника (Веймарн 1963, с. 19). Аналогічні миски походять з комплексів могильника Скалисте III (Богданова, Гущина, Лобода 1976, с. 135), Совхоз № 10 склеп 8 (Высотская 1998, с. 259).

Аналогічні миски мискама типу Храпунов VI/2 були знайдені в комплексах: Озерне III (Лобода 1977, с. 243-245), Суворово мог. 24 (Зайцев 1997, с. 110).

Миски типу Храпунов IX/4 відповідають посудинам типу 19 з Тірітаки та датуються II ст. (Книпович 1952, с. 317). Також така миска була знайдена в комплексі Інкерман склеп 3 (25), що датується IV ст. (Веймарн 1963, с. 36).

Миски типу Храпунов IX/6, ймовірно, виготовлялись в малоазійських майстернях (Кадеев, Сорочан 1989, с. 40-41). Знахідки таких мисок походять з комплексів, що датуються IV ст.: Інкерман склеп 3 (25) і 7 (Веймарн 1963, с. 36, 39), Суворово мог. 20 (Зайцев 1997, с. 108).

Ймовірно, глечики типу Храпунов XIV/1 вироблялись в Херсонесі (Кадеев 1970, с. 93-94). Один з глечиків походить зі склепу 1 західного некрополя Херсонеса, разом з ним було відкрито поховальне начиння II – V ст. (Зубарь, Сорочан 1986, с. 109). Знахідки таких глечиків були зроблені також в комплексах Танкове мог. 1 і 3 (перша половина III ст.) (Вдовиченко, Колтухов 1994, с. 83-84), поховання могильника Скалисте III з начинням, що датується III ст. (Богданова, Гущина, Лобода 1976, с. 125), Бельбек III п. 14 і 19 разом з поховальним інвентарем першої половини III ст. (Гущина 1974, рис. VI/1, VII/1), в п. 8 на схилі Чатир-Дагу (Мыц 1987, с. 158).

Глечик типу Храпунов XIV/2 був відкритий в комплексі Танкове мог. 5. В цьому похованні не знайдено хроноіндикаторів, але могильник в цілому датується III ст. (Вдовиченко, Колтухов 1994, с. 84). Близький за формою глечик походить з комплексу Інкерман м. 9 (Веймарн 1963, с. 21).

Дружне склеп 66, п. А і В (Храпунов 2002, с. 29-30) – IV ст. Комплекс датується на підставі знайдених у склепі: дзеркала (Храпунов тип II), пряжок (Храпунов тип I/1) (3 екз.), скляних склянок (Храпунов тип I/1) (3 екз.), червонолакових мисок (Храпунов типи VI/1, VII, IX/4, IX/5, IX/6) (8 екз.).

Дзеркало типу Храпунов II відповідає типу Хазанов X (Хазанов 1963, с. 68).

Пряжки типу Храпунов I/1 аналогічні знайденим в комплексах: Дружне склеп 58, п. С, мог. 73, півн. підбій, п. В, мог. 73, півд. підбій, п. D, склеп 78, п. D, склеп 84, п. А і D.

Дружне мог. 73, півн. підбій, п. В і мог. 73, півд. підбій, п. D (Храпунов 2002, с. 70) – IV ст. З комплексу походять пряжка (Храпунов тип I/1), червонолакова миска (Храпунов тип IX/4), глечик (Храпунов тип XIV).

Дружне склеп 78, п. D (Храпунов 2002, с. 34) – IV ст. Комплекс датується на підставі знайдених у склепі: вістер стріл (3 екз.), пряжок (Храпунов типи I/1, I/7a) (4 екз.), фібули (Храпунов тип V) (2 екз.), скляного кубка (Храпунов тип III), червонолакових блюд (Храпунов типи I, II/1) (2 екз.), червонолакових мисок (Храпунов тип VI/1) (2 екз.).

Дружне склеп 84, п. А і D (Храпунов 2002, с. 71) – IV ст. Комплекс датується знайденими у склепі: амforoю (Храпунов тип II), наконечниками ременів (Храпунов тип I) (2 екз.), пряжкою (Храпунов тип I/1), скляною склянкою (Храпунов тип I/1), червонолаковими мисками (Храпунов типи VI/1, VI/2, XI/4) (8 екз.), червонолаковими глечиками (Храпунов типи XVII/2, XIX/2) (2 екз.).

3.2. Датування типів намистин

Типи намистин були датовані, спираючись на супутнє поховальне начиння. В залежності від кількості комплексів, в яких вони були знайдені, типи можуть бути розподілені на поодинокі (такі, що знайдені в одному комплексі вибірки) та такі, що зустрічались у двох та більше комплексах.

3.2.1. Поодинокі типи (табл. 8).

а) Типи другої половини II – першої половини III ст.

Типи намистин **Біл 2** та **Ж 3** походять з комплексу Трушень п. 1 та датуються *другою половиною II – першою половиною III ст.* Аналогічно датуються типи **Ж 4** з комплексу Бокани п. 10 та **Ж 5, Ж 8, Ж 9, З 12**, знайдені в комплексі Бокани п. 9.

Типи **Б 2, Б 3, Біл 4, Блак 7, С 9** були знайдені в комплексі Нейзац склеп 17, п. 1 та датуються *другою половиною II – першою половиною III ст.*

З комплексу Нейзац мог. 208, п. 2 походять типи **Чор 4, П 6**, які датуються *другою половиною II – першою половиною III ст.*

З комплексу *другої половини II – першої половини III ст.* Нейзац мог. 103 (двоє похованих) походять типи намистин **Чор 5, Чер 2, Чер 8, С 12**.

Типи **Б 5, П 11** датуються *другою половиною II – першою половиною III ст.*, бо були знайдені в комплексі Новоолександрівка I к. 20, п. 1.

Тип намистин **Чер 7**, який походить з комплексу Височино V к. 2, також датується *другою половиною II – першою половиною III ст.*

Тип **П 10** датується *кінцем II – першою половиною III ст.*, бо був знайдений в комплексі Чотири брати к. 3, п. 7.

б) Типи III ст.

З комплексу Мічурінське склеп 1, п. 1 походить тип **П 3**, який може бути датований *першою половиною III ст.*

З комплексу 240–270 рр. Дивізія к. 2, п. 1 походить тип **Блак 1**.

У комплексі Дружне мог. 24 були знайдені типи **Чор 7** та **Ж 2**, які датуються *другою половиною III ст.*

в) Типи середини III – IV ст.

З комплексу Дружне мог. 67, півн. підбій, п. 2, що датується *другою чвертю – кінцем III – початком IV ст.*, походить тип **Ж 11**.

Тип **З 6** датується *другою половиною III – початком IV ст.*, бо був знайдений в комплексі Нейзац мог. 156.

З комплексу Абганерово II к. 13, п. 1 походять типи **Чор 8, Чор 9, П 5, П 7, Ж 10, Ж 12, З 7, З 9**, які датуються *серединою III – IV ст.*

г) Типи IV ст.

З комплексу *IV ст.* Дружне мог. 73, півн. підбій, п. В походить тип **Ж 7**.

Типи **Блак 9, С 1** знайдені в комплексі Дружне склеп 58, п. С та датуються *IV ст.*

Тип **С 3**, як і комплекс Дружне склеп 66, п. В (Храпунов 2002, с. 70), з якого він походить, датується *IV ст.*

3.2.2. Типи з двох та більше комплексів (табл. 9).

Такі намистини було виокремлено в три хронологічні групи: другої половини II – III ст., другої половини II – IV ст., III – IV ст.

а) Типи другої половини II – III ст.

Другою половиною II – першою половиною III ст. можуть бути датовані типи:

Б 4, Чер 5, які походять з комплексів: Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2 (друга половина II – перша половина III ст.).

Тип **Біл 6** з комплексів: 1) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.); 2) Нейзац склеп 17, п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.).

Тип **П 15**, що походить з комплексів: 1) Бокани п. 5 (друга половина II – перша половина III ст.); 2) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.).

Тип **С 7** з комплексів: 1) Пашкани п. 1 та 2) Трушень п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.).

Типи **З 4, Блак 8 та Чер 3** знайдені в комплексах: Бокани п. 9 і п. 10 (друга половина II – перша половина III ст.).

Намистини типу **Ф 2** знайдені в похованнях: 1 і 2) Бокани п. 9 і п. 10; 3) Нейзац склеп 17, п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.); 4) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.).

Тип **Чер 6** з комплексів: 1) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (друга чверть III ст.); 2) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.); 3 і 4) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2 (друга половина II – перша половина III ст.).

Тип намистин **Чер 7**, який походить з комплексу: Височино V к. 2 (друга половина II – перша половина III ст.).

Намистини типу **З 11**, які були відкриті в похованнях: 1) Бокани п. 6; 2) Нейзац мог. 208, п. 2 (друга половина II – перша половина III ст.); 3) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (друга чверть III ст.); 4) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.).

Тип **Чер 1** з комплексів: 1-3) Бокани п. 5, п. 6, п. 9; 4) Нейзац мог. 208, п. 2; 5) Новоолександрівка I к. 20, п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.).

Тип намистин **Чер 9**, що походить з поховань: 1-3) Бокани п. 5, п. 9, п. 10; 4) Височино V к. 2, п. 2; 5 і 6) Нейзац мог. 103 (двоє похованих) і мог. 208, п. 2; 7) Новоолександрівка I к. 20, п. 1.

Тип **С 5** з комплексів: 1) Бокани п. 17 та 2) Нейзац склеп 17, п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.).

Намистини типу **П 4** знайдені в комплексах: 1-3) Нейзац мог. 103 (двоє похованих), мог. 208, п. 1 і п. 2 (друга половина II – перша половина III ст.).

Хронологічні рамки побутування типів Чор 2, З 3, Блак 3, Блак 6, Ф 1, Ф 3 охоплюють *другу половину II ст. – 270 рр.*, адже:

Намистини типу **З 3** було знайдено серед іншого поховального інвентарю в комплексах: 1) Дивізія к. 2, п. 1 (240–270 рр.); 2) Нейзац склеп 17, п. 1; 3) Трушень п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.).

Намистини типу **Блак 6** походять з комплексів: 1) Дивізія к. 2, п. 1 (240–270 рр.); 2) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.); 3) Нейзац склеп 17, п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.).

Типи **Блак 3**, **Ф 1** знайдені в похованнях: 1) Дивізія к. 2, п. 1 (240–270 рр.); 2) Трушень п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.).

Тип **Ф 3** походить з поховань: 1) Бокани п. 5; 2) Нейзац склеп 17, п. 1; 3) Трушень п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.); 4) Дивізія к. 2, п. 1 (240–270 рр.).

Намистини типу **Чор 2** були відкриті в комплексах: 1) Бокани п. 6; 2 і 3) Нейзац склеп 17, п. 1 і мог. 103 (двоє похованих) (друга половина II – перша половина III ст.); 4) Дивізія к. 2, п. 1 (240 – 270 рр.); 5) Дружне мог. 24 (друга половина III ст.).

Намистини типу **Блак 4** можуть бути датовані в рамках *другої половини II – III ст.* бо були знайдені в комплексах: 1-3) Бокани п. 5, п. 6, п. 9 (друга половина II – перша половина III ст.); 4) Дружне мог. 24 (друга половина III ст.).

б) Типи другої половини II – IV ст.

Другою половиною II – початком IV ст. датуються типи:

Біл 3 з комплексів: 1 і 2) Нейзац мог. 156 (друга половина III – початок IV ст.) і мог. 208, п. 2 (друга половина II – перша половина III ст.).

З 10: 1) Бокани п. 9; 2-5) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2, мог. 103 (двоє похованих) (друга половина II – перша половина III ст.), мог. 156 (друга половина III – початок IV ст.).

С 4: 1 і 2) Нейзац мог. 103 (двоє похованих) (друга половина II – перша половина III ст.) і мог. 156 (друга половина III – початок IV ст.).

Другою половиною II – першою половиною III, IV ст. можуть бути продатовані типи:

Намистини типу **Б 1** з поховань: 1) Височино V к. 2, п. 2; 2-4) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2, мог. 103 (двоє похованих) (друга половина II – перша половина III ст.); 5) Дружне склеп 18, п. В (IV ст.); 6) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.).

Тип **Ж 6**, який було знайдено в похованнях: 1) Дружне м. 73, пд. підбій, п. D (IV ст.); 2) Нейзац м. 208, п. 2 (друга половина II – перша половина III ст.).

З 5 з комплексів: 1) Бокани п. 6 (друга половина II – перша половина III ст.); 2) Дружне склеп. 66, п. В (IV ст.).

Тип **З 8**, який походить з комплексів: 1 і 2) Дружне мог. 73, півн. підбій, п. В, м. 78, п. D (IV ст.); 3) Нейзац склеп 17, п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.).

Тип **Блак 5** з поховань: 1) Бокани п. 17; 2) Височино V к. 2, п. 2; 3-5) Нейзац мог. 103, мог. 208, п. 1 і п. 2 (друга половина II – перша половина III ст.); 6 і 7) Дружне склеп 66, п. В (IV ст.) і мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (друга чверть III ст.).

Тип **С 2** з комплексів: 1-9) Дружне склеп 18, п. В, склеп 58, п. С, склеп 66, п. А і В, мог. 73, півн. підбій, п. В, мог. 73, півд. підбій, п. D, склеп 78, п. D, склеп 84, п. D (IV ст.), мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (друга чверть III ст.); 10 і 11) Нейзац мог. 103 (двоє похованих), мог. 208, п. 2; 12) Новоолександрівка I к. 20, п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.).

Намистини типу **С 10** знайдені в похованнях: 1) Дружне склеп 66, п. В (IV ст.); 2) Нейзац мог. 103 (двоє похованих) (друга половина II – перша половина III ст.).

Тип **Ф 4** з комплексів: 1 і 2) Бокани п. 6 і п. 10 (друга половина II – перша половина III ст.); 3) Дружне склеп 58, п. С (IV ст.).

Другою половиною II – 270-тими рр., IV ст. датуються типи:

Чер 4, який було знайдено в комплексах: 1) Бокани п. 6; 2) Височино V к. 2, п. 2; 3 і 4) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2; 5) Новоолександрівка I к. 20, п. 1; 6) Трушень п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.); 7) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.); 8) Дружне мог. 67, пд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (друга чверть III ст.); 9) Дивізія к. 2, п. 1 (240 – 270 рр.); 10) Дружне склеп 58, п. С та склеп 66, п. В (IV ст.).

С 8, намистини якого були знайдені серед іншого поховального начиння в комплексах: 1) Дивізія к. 2, п. 1 (240 – 270 рр.); 2-4) Дружне склеп 58, п. С, мог. 73, півд. підбій, п. D, склеп 84, п. А (IV ст.); 5) Трушень п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.).

Другою половиною II – IV ст. датуються типи:

Тип **Біл 1** з комплексів: 1-4) Нейзац склеп 17, п. 1, м. 103 (двоє похованих), м. 208, п. 2 (друга половина II – перша половина III ст.), м. 156 (друга половина III – початок IV ст.); 5) Дружне м. 67, пд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (друга чверть III ст.).

Тип намистин **Біл 5** знайдений в комплексах: 1) Абганерово II к. 13, п. 1 (середина III – IV ст.); 2) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (друга чверть III ст.); 3) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.); 4-7) Нейзац склеп 17, п. 1, п. 2, мог. 208, п. 1, п. 2 (друга половина II – перша половина III ст.).

Чор 1 з комплексів: 1) Абганерово II к. 13, п. 1 (середина III – IV ст.); 2) Височино V к. 2, п. 2 (друга половина II – перша половина III ст.).

Тип **Чор 3**, який походить з поховань: 1) Абганерово II к. 13, п. 1 (середина III – IV ст.); 2) Бокани п. 5; 3) Височино V к. 2, п. 2 (друга половина II – перша половина III ст.); 4) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.).

Тип **П 1**, намистини якого були знайдені в похованнях: 1) Бокани п. 5; 2-4) Нейзац мог. 103 (двоє похованих), мог. 208, п. 1 і п. 2; 5) Новолександрівка I к. 20, п. 1; 6) Пашкани п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.); 7) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.); 8) Абганерово II к. 13, п. 1 (середина III – IV ст.).

П 2 з поховань: 1 і 2) Дружне склеп 21, п. Е (друга половина III – IV ст.), мог. 24 (друга половина III ст.); 3) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.); 4) Трушень п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.).

П 9 з комплексів: 1) Абганерово II к. 13, п. 1 (середина III – IV ст.); 2) Бокани п. 6 (друга половина II – перша половина III ст.); 3-6) Дружне склеп 21, п. Е (друга половина III – IV ст.), мог. 24 (друга половина III ст.), мог. 67, півн. підбій, п. 2 (друга чверть – кінець III – початок IV ст.), склеп 84, п. D (IV ст.); 7) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.).

Намистини типу **П 12** з поховань: 1) Дружне склеп 21, п. Е (друга половина III – IV ст.); 2) Новолександрівка I к. 20, п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.); 3) Чотири брати к. 3, п. 7 (кінець II – перша половина III ст.).

Ж 1 з комплексів: 1) Абганерово II к. 13, п. 1 (середина III – IV ст.); 2) Бокани п. 10; 3) Нейзац мог. 208, п. 2; 4) Пашкани п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.); 5 і 6) Дружне мог. 73, півн. підбій, п. В та мог. 73, півд. підбій, п. D (IV ст.).

Намистини типу **З 1** з поховань: 1) Дружне склеп 21, п. Е (друга половина III – IV ст.); 2) Нагавський II к. 11, п. 1 (друга половина II – перша половина III ст.).

Тип **З 2** з комплексів: 1-3) Бокани п. 5, п. 6, п. 9; 4-6) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2, мог. 103 (двоє похованих); 7) Пашкани п. 1 (друга половина II – перша

половина III ст.); 8) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (друга чверть III ст.); 9) Нейзац мог. 156 (друга половина III – початок IV ст.).

Блак 2 знайдений в комплексах: 1-3) Дружне мог. 24 (друга половина III ст.), склеп 58, п. С (IV ст.), мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (друга чверть III ст.); 4) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.); 5-7) Нейзац склеп 17, п. 1, п. 2, мог. 103 (двоє похованих) (друга половина II – перша половина III ст.).

Тип **II 13** датується *кінцем II – IV ст.*, бо походить з комплексів: 1) Абганерово II к. 13, п. 1 (середина III – IV ст.); 2) Дружне склеп 84, п. D (IV ст.); 3) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.); 4) Чотири брати к. 3, п. 7 (кінець II – перша половина III ст.).

в) Типи III – IV ст.

З комплексів: 1) Дружне мог. 24 (друга половина III ст.); 2) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.) походить тип **Чор 6** та датується *III ст.*

Тип **II 8** було знайдено в похованнях: 1) Мічурінське склеп 1, п. 1 (перша половина III ст.); 2) Нейзац мог. 156 (друга половина III – початок IV ст.), що дає змогу датувати його в рамках *III – початку IV ст.*

З комплексів: 1-6) Дружне склеп 18, п. В (IV ст.), мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (друга чверть III ст.), мог. 67, півн. підбій, п. 2 (друга чверть – кінець III – початок IV ст.), мог. 73, півд. підбій, п. D, склеп 78, п. D, склеп 84, п. D (IV ст.) походить тип **С 6** та датується в рамках *другої чверті III – IV ст.*

Тип **II 14** було знайдено в похованнях: 1) Абганерово II к. 13, п. 1 (середина III – IV ст.); 2) Дружне склеп 84, п. D (IV ст.); 3) Нейзац м. 156 (друга половина III – початок IV ст.), що дозволяє датувати його *другою половиною III – IV ст.*

У комплексах: Дружне склеп 58, п. С та склеп 66, п. В (IV ст.) було знайдено тип **С 11** – єдиний тип, який датується *IV ст.*

3.3. Хронологічні ланцюжки типів намистин.

Процес створення ланцюжків складався з декількох етапів.

На першому етапі дослідження з загальної кількості поховань (всього 33) були відібрані комплекси, в кожному з яких були присутні мінімально два типи намистин. Це показало, що вказаним методичним вимогам відповідають 30 комплексів (табл. 4), а саме: Абганерово II к. 13 п. 1, Бокани п. 5, 6, 9, 10, 17, Височино V к. 2 п. 2, Дивізія к. 2 п. 1, Дружне склеп 18 п. В, склеп 21 п. Е, мог. 24, склеп 58 п. С, склеп 66 п. В, мог. 67 півн. підбій п. 2, мог. 67 півд. підбій п. 3 (нижній ярус), мог. 73 півн. підбій п. В, мог. 73 півд. підбій п. D, склеп 78 п. D, склеп 84 п. D, Мічурінське склеп 1 п. 1, Нейзац склеп 17 п. 1 і п. 2, мог. 103 (двоє похованих), мог. 156, мог. 208, п. 1 і п. 2, Новоолександрівка I к. 20, п. 1, Пашкани п. 1, Трушень п. 1, Чотири брати к. 3 п. 7.

Серед таких, що не ввійшли до вибірки, 3 комплекси: Дружне склеп 66, п. А, склеп 84, п. А, Нагавський II к. 11, п. 1.

На другому етапі були відібрані ті типи намистин, котрі представлені як мінімум у двох комплексах вибірки. Вказаним методичним вимогам відповідають 53 типи намистин, що походять з 33 поховань (табл. 4). Серед них: два типи безбарвних намистин: Б 1, Б 4; чотири типи білих намистин: Біл 1, Біл 3, Біл 5, Біл 6; чотири типи чорних: Чор 1, Чор 2, Чор 3, Чор 6; шість типів червоних: Чер 1, Чер 3, Чер 4, Чер 5, Чер 6, Чер 9; дев'ять типів помаранчевих: П 1, П 2, П 4, П 8, П 9, П 12, П 13, П 14, П 15; два типи жовтих: Ж 1, Ж 6; сім типів зелених: З 2, З 3, З 4, З 5, З 8, З 10, З 11; шість типів блакитних: Блак 2, Блак 3, Блак 4, Блак 5, Блак 6, Блак 8; дев'ять типів синіх: С 2, С 4, С 5, С 6, С 7, С 8, С 9, С 10, С 11; чотири типи фіолетових: Ф 1, Ф 2, Ф 3, Ф 4.

Таким чином усі інші типи є малоінформативними (бо зустрічаються лише в одному похованні) типами (усього 40). Серед них: три типи безбарвних намистин – Б 2, Б 3 і Б 5; два типи білих намистин – Біл 2 і Біл 4; п'ять типів чорних – Чор 4, Чор 5, Чор 7, Чор 8 і Чор 9; три типи червоних – Чер 2, Чер 7 і Чер 8; шість помаранчевих – П 3, П 5, П 6, П 7, П 10 і П 11; 10 типів жовтих – Ж 2, Ж 3, Ж 4, Ж 5, Ж 7, Ж 8, Ж 9, Ж 10, Ж 11 і Ж 12; чотири типи зелених – З

6, 3 7, 3 9 і 3 12; три типи блакитних – Блак 1, Блак 7 і Блак 9; чотири типи синіх – С 1, С 3, С 9 і С 12.

Наступний етап дослідження полягав у порівнянні з відібраних поховань наборів типів намистин (табл. 10) у парах поміж собою наступним чином: набір типів кожного поховання був порівняний з набором кожного наступного за ним у переліку поховання. Цей аналіз виявив 88 ланцюжків, серед яких: 29 ланцюжків, які складаються з двох типів та походять з двох поховань (Чор 3–П 1, Чор 1–Чор 3, 3 2–Ф 3, П 1 – 3 2, Чор 2–Блак 4, Чер 4–Ф 4, Чер 4–3 5, Чер 4–3 2, Чер 1–3 11, Чер 1–Чер 4, Чер 9–Ж 1, Чер 4–Блак 6, Б 1–С 2, С 2–С 8, Блак 2–С 2, Чер 4–3 3, Блак 5–С 2, Біл 5–Блак 5, П 9–С 6, Ж 1–С 2, П 9–П 13, Біл 5–3 2, Біл 5–П 1, Чер 4–П 1, Чер 4–П 2, Біл 1–Біл 5, Чер 4–Ф 3, П 1 – 3 2, Біл 1–Біл 3); дев'ять ланцюжків, що складаються з двох типів намистин та походять з трьох поховань (П 1–Ж 1, Чер 1–Чер 9, Чер 4–Блак 5, Б 1–Чер 4, П 2–П 9, Чор 2–Блак 2, Ж 1–С 2, Чер 4–С 8, Чер 9–Блак 5); п'ять ланцюжків, що складаються з двох типів намистин та походять з чотирьох поховань (Чер 4–С 2, Чер 4–Блак 2, Чер 4–Чер 6, Біл 1–3 2, Біл 5 – П 1); два ланцюжки, що складаються з двох типів та походять з п'яти поховань (3 2–3 10, С 2–С 6); 20 ланцюжків, що складаються з трьох типів намистин та походять з двох поховань (П 9–П 13–П 14, Біл 5–П 1–Ж 1, Чор 3–П 1–П 15, Чер 9–П 1–3 2, Чер 1–3 2–Блак 4, Чер 4–3 2–3 11, Чер 4–П 9–3 11, Чор 2–Чер 4–3 2, 3 2–3 10–Ф 2, Чер 9–3 2–3 10, Б 1–Чор 3–Чер 4, Б 1–Чер 9–Блак 5, Чер 4–С 2–С 11, Чер 4–Блак 2–С 2, Блак 5–С 2–С 10, Біл 1–3 2–С 2, Біл 5–3 2–3 10, Б 1–П 1–Блак 2, Біл 5–П 1–3 11, П 1–П 4–Блак 5); один ланцюжок, що складається з трьох типів намистин та походить з трьох поховань (Чер 9–П 1–С 2); сім ланцюжків, що складаються з чотирьох типів намистин та походять з двох поховань (Чер 1–Чер 9–3 2–Блак 4, Чор 2–Чер 4–Блак 6–Ф 3, Чор 6–П 2–П 9–Блак 2, Б 1–3 2–3 10–Блак 2, Біл 1–3 2–3 10–С 4, Чер 1–Чер 9–П 1–С 2, Біл 5–П 1–П 4–Блак 5); вісім ланцюжків, що складаються з п'яти типів намистин та походять з двох поховань (Біл 5–Чор 3–П 1–П 9–П 13, Чер 3–Чер 9–3 4–Блак 8–Ф 2, Біл 5–Чер 4–Чер 6–3 11–Блак 2, Біл 5–Чер 4–Чер 6–3 2–Блак 2, БілК 1–3К 2–БлакК 2–БлакК 5–СК 2, Біл 1–3 2–Блак 2–Блак 5–С

2, Біл 1–Біл 5–3 11–Блак 5–С 2, Б 1–Біл 5–Чер 4–Чер 6–Блак 2); чотири ланцюжки, що складаються з шести типів намистин та походять з двох поховань (Чер 4–3 3–Блак 3–С 8–Ф 1–Ф 3, Біл 1–Біл 5–Чер 4–Чер 6–3 2–Блак 2, Біл–Біл 1–Чор 2–3 2–3 10–Блак 2, Біл 1–Чер 9–П 1–П 4–Блак 5–С 2); один ланцюжок, що складається з восьми типів намистин та походить з двох поховань (Б 1–Біл 5–Біл 6–Чер 4–Чер 6–Блак 2–Блак 6–Ф 2); один ланцюжок, що складається з дев'яти типів намистин та походить з двох поховань (Б 1–Б 4–Біл 5–Чер 4–Чер 5–Чер 6–3 2–3 10–Блак 2); один ланцюжок, що складається з трьох типів намистин та походять з трьох поховань (Біл 1–3 2–3 10).

З 88 ланцюжків (табл. 11) 29 є такими, що складаються з двох типів та походять з двох поховань. Вважаємо такі ланцюжки малоінформативними та до подальшого дослідження не залуцаємо.

З інших 59 ланцюжків були утворені такі, що мали найбільшу частоту зустрітості типів. В результаті були отримані 27 ланцюжків, серед яких виокремились дві групи (табл. 12): а – ланцюжки другої половини II – першої половини III ст. та б – ланцюжки другої половини II – IV ст.

3.3.1. Ланцюжки другої половини II – першої половини III ст.

Ланцюг з типів **Чор 3–П 1–П 15** було знайдено в комплексах: 1) Бокани п. 5, 2) Мічурінське склеп 1, п. 1 та може бути датований *другою половиною II – першою половиною III ст.*

Ланцюги Чер 4–3 2–3 11, Чер 4–П 9–3 11 перетворені в один **Чер 4–3 11**, що був знайдений в комплексах: 1) Бокани п. 6, 2) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус), 3) Мічурінське склеп 1, п. 1 та датовано *другою половиною II – першою половиною III ст.*

Ланцюги Б 1–П 1–Блак 2, Біл–Біл 1–Чор 2–3 2–3 10–Блак 2 були об'єднані в один **Б 1–Блак 2**, що був знайдений в комплексах: 1) Мічурінське склеп 1, п. 1, 2 і 3) Нейзац склеп 17, п. 1 і мог. 103 (двоє похованих) та датований *другою половиною II – першою половиною III ст.*

Ланцюг **П 1–П 4–Блак 5**, що був знайдений в комплексах Нейзац мог. 103 (двоє похованих) і мог. 208, п. 2, залишається незмінним та датується *другою половиною II – першою половиною III ст.*

Ланцюги Чер 9–П 1–3 2, Чер 9–П 1–С 2, Біл 1–Чер 9–П 1–П 4–Блак 5–С 2, Чер 1–Чер 9–П 1–С 2 перетворені в один **Чер 9–П 1**, що був знайдений в комплексах: 1) Бокани п. 5, 2 і 3) Нейзац мог. 103 (двоє похованих) і мог. 208, п. 2, 4) Новоолександрівка I к. 20, п. 1 та датується *другою половиною II – першою половиною III ст.*

Ланцюги Чер 1–3 2–Блак 4, Чер 1–Чер 9–3 2–Блак 4 були перетворені в один **Чер 1–3 2**, що був знайдений в комплексах: Бокани п. 5, п. 6, п. 9 та датується *другою половиною II – першою половиною III ст.*

Ланцюги Чер 9–Блак 5 і Б 1–Чер 9–Блак 5 були перетворені в один **Чер 9–Блак 5**, який було знайдено в комплексах: 1) Височино V к. 2, п. 2, 2 і 3) Нейзац мог. 103 (двоє похованих), мог. 208, п. 2 та може бути датовано *другою половиною II – першою половиною III ст.*

Ланцюг **Чер 3–Чер 9–3 4–Блак 8–Ф 2**, що було знайдено в комплексах Бокани п. 9 і п. 10, залишається незмінним та датується *другою половиною II – першою половиною III ст.*

Ланцюг **Чер 1–Чер 9**, що був знайдений у комплексах: 1) Бокани п. 9, 2) Нейзац мог. 208, п. 2, 3) Новоолександрівка I к. 20, п. 1, залишається незмінним та датується *другою половиною II – першою половиною III ст.*

З ланцюгів Б 1–Чор 3–Чер 4 та Б 1–Чер 4 отримуємо **Б 1–Чер 4**, який було знайдено в комплексах: 1) Височино V к. 2, п. 2, 2) Мічурінське склеп 1, п. 1, 3 і 4) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2 та датовано *другою половиною II – першою половиною III ст.*

Ланцюги Чер 4–Чер 6, Чер 4–Блак 6, Біл 5–Чер 4–Чер 6–3 11–Блак 2, Біл 5–Чер 4–Чер 6–3 2–Блак 2, Б 1–Біл 5–Чер 4–Чер 6–Блак 2, Біл 1–Біл 5–Чер 4–Чер 6–3 2–Блак 2, Б 1–Біл 5–Біл 6–Чер 4–Чер 6–Блак 2–Блак 6–Ф 2, Б 1–Б 4–Біл 5–Чер 4–Чер 5–Чер 6–3 2–3 10–Блак 2 об'єднані в один **Біл 5–Чер 4–Чер 6–Блак 2**, що був знайдений в комплексах: 1) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3

(нижній ярус), 2) Мічурінське склеп 1, п. 1, 3 і 4) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2 та може бути датований *другою половиною II – першою половиною III ст.*

Ланцюги 3 2–3 10, 3 2–3 10–Ф 2, Чер 9–3 2–3 10, Біл 5–3 2–3 10, Б 1–3 2–3 10–Блак 2, Біл 1–3 2–3 10–С 4, Біл 1–3 2–3 10 були поєднані в один **3 2–3 10**, що був знайдений в комплексах: 1) Бокани п. 9, 2-5) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2, мог. 103 (двоє похованих), мог. 156 та датується *другою половиною II – першою половиною III ст.*

Ланцюги Біл 1–3 2–Блак 2–Блак 5–С 2, Біл 1–Біл 5–3 11–Блак 5–С 2 були поєднані в один **Біл 1–Блак 5–С 2**, що був знайдений в комплексах: 1) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус), 2 і 3) Нейзац мог. 103 (двоє похованих), мог. 208, п. 2 та датований *другою половиною II – першою половиною III ст.*

Ланцюги Чор 2–Чер 4–3 2 та Чор 2–Чер 4–Блак 6–Ф 3 перетворені в один **Чор 2–Чер 4**, що був знайдений в комплексах: 1) Бокани п. 6, 2) Дивізія к. 2, п. 1, 3) Нейзац склеп 17, п. 1 та датований *другою половиною II – 270-ми рр.*

3.3.2. Ланцюжки другої половини II – IV ст.

Ланцюг **Чор 2–Блак 2**, що був знайдений у комплексах: 1) Дружне мог. 24, 2 і 3) Нейзац склеп 17, п. 1 і мог. 103 (двоє похованих), залишається незмінним та датується *другою половиною II – III ст.*

Ланцюг П 2–П 9, який походить з комплексів: 1 і 2) Дружне склеп 21, п. Е, мог. 24, 3) Мічурінське склеп 1, п. 1 та датується III – IV ст. є складовою ланцюга Чор 6–П 2–П 9–Блак 2, який, у свою чергу, може бути датований *III ст.* Таким чином, до списку остаточних хронологічних ланцюгів слід віднести **Чор 6–П 2–П 9–Блак 2**, як такий, що дає змогу вужче датувати поховання, де буде досліджена така сукупність типів. Даний ланцюжок було знайдено в комплексах: Дружне мог. 24 та Мічурінське склеп 1, п. 1.

Ланцюг **Ж 1–С 2**, що був знайдений в комплексах: 1 і 2) Дружне мог. 73, півн. підбій, п. В, мог. 73, півд. підбій, п. D, 3) Нейзац мог. 208, п. 2, залишається незмінним та датується *другою половиною II – першою половиною III, IV ст.*

Ланцюг **Блак 5–С 2–С 10**, що був знайдений в комплексах: 1) Дружне склеп 66, п. В, 2) Нейзац мог. 103 (двоє похованих), залишається незмінним та датується *другою половиною II – першою половиною III, IV ст.*

Ланцюг **Чер 4–Блак 2**, що був знайдений в комплексах: 1) Дружне склеп 58, п. С, 2) Мічурінське склеп 1, п. 1, 3 і 4) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2, залишається незмінним та датується *другою половиною II – першою половиною III, IV ст.*

Ланцюги Біл 1–3 2, Біл 1–3 2–С 2 були поєднані в один **Біл 1–3 2**, що був знайдений у комплексах: 1) Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус), 2-4) Нейзац склеп 17, п. 1, мог. 103 (двоє похованих), мог. 156 та датований *другою половиною II – початком IV ст.*

Ланцюг **П 1–Ж 1**, що був знайдений у комплексах: 1) Абганерово II к. 13, п. 1, 2) Нейзац мог. 208, п. 2, 3) Пашкани п. 1, залишається незмінним та датується *другою половиною II – IV ст.*

Ланцюги Чер 4–С 8, Чер 4–3 3–Блак 3–С 8–Ф 1–Ф 3 об'єднані в один **Чер 4–С 8**, який було знайдено в комплексах: 1) Дивизія к. 2, п. 1, 2) Дружне склеп 58, п. С, 3) Трушень, п. 1, можливо датувати *другою половиною II – IV ст.*

Ланцюги Біл 5–П 1, Біл 5–П 1–Ж 1, Біл 5–П 1–3 11, Біл 5–П 1–П 4–Блак 5, Біл 5–Чор 3–П 1–П 9–П 13 були поєднані в один **Біл 5–П 1**, що був знайдений в комплексах: 1) Абганерово II к. 13, п. 1, 2) Мічурінське склеп 1, п. 1, 3 і 4) Нейзац мог. 208, п. 1, п. 2 та датований *другою половиною II – IV ст.*

Ланцюг **Чер 4–Блак 5**, що був знайдений у комплексах: 1) Височино V к. 2, п. 2, 2 і 3) Дружне склеп 66, п. В, мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус), залишається незмінним та датується *другою половиною II – IV ст.*

Ланцюги Чер 4–С 2, Чер 4–С 2–С 11, Чер 4–Блак 2–С 2 були поєднані в один **Чер 4–С 2**, що був знайдений в комплексах: 1-3) Дружне склеп 58, п. С, склеп 66, п. В, мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус), 4) Новоолександрівка I к. 20, п. 1 та може бути датований *другою половиною II – IV ст.*

Ланцюг **С 2–С 6**, що був знайдений у комплексах: 1-5) Дружне склеп 18, п. В, мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус), мог. 73, півд. підбій, п. D, склеп

78, п. D, склеп 84, п. D, залишається незмінним та датується *другою чвертю III, IV ст.*

Ланцюг П 9–П 13–П 14, що був знайдений у комплексах: 1) Абганерово П к. 13, п. 1, 2) Дружне склеп 84 п. D, залишається незмінним та датується *серединою III – IV ст.*

Таким чином, виокремлюються дві групи ланцюжків типів намистин: а – такі, що побутують протягом другої половини II – першої половини III ст. та б – такі, що зустрічаються у похованнях, починаючи з II ст. і продовжують зустрічатися до IV ст., деякі з певними хронологічними лакунами.

Виходячи з цього можна виділити такі типи намистини, що є характерними лише для періоду другої половини II – першої половини III ст. (бо походять з ланцюжків групи а). До таких типів належать: Б 1, Чор 3, Чер 1, Чер 3, Чер 6, Чер 9, П 4, П 15, З 4, З 10, З 11, Блак 8, Ф 2.

Серед типів групи б (друга половина II – IV ст.): Чор 6, П 2, П 9, П 13, П 14, Ж 1, С 6, С 8, С 10.

Також можна перелічити наскрізні типи (такі, що були зустрінуті в ланцюжках груп а і б). Такими типами є: Біл 1, Біл 5, Чор 2, Чер 4, П 1, З 2, Блак 2, Блак 5, С 2.

Таким чином, починаючи з другої половини II ст. по першу половину III ст. побутують такі намистини: безбарвні кулясті намистини з різними пропорційними характеристиками, що виготовлені зі скла з внутрішньою металевією прокладкою; чорні циліндричні намистини з різними пропорційними характеристиками з гагату; червоні кулясті та поперечно здавлені намистини, що вироблені зі скла та граната; червоні намистини у формі плоского диска зі скла; червоні намистини призматичної форми зі скла; просвердлені гілочки корала; помаранчеві бочкоподібні сплюснені намистини неправильної форми, що були виготовлені з бурштину; помаранчеві намистини неправильної форми з бурштину; зелені намистини у вигляді плоского диска зі скла; зелені скляні призматичні намистини; зелені намистини у формі 14-

гранника зі скла; блакитні скляні намистини у формі 14-гранника; фіолетові намистини у вигляді плоского диска зі скла.

Для другої половини II – IV ст. характерними є: чорні ромбоподібні намистини, матеріал виготовлення – гагат; помаранчеві бочкоподібні намистини зі скла та сердоліку; помаранчеві циліндричні намистини з різними пропорційними характеристиками з бурштину; помаранчеві намистини трикутної в перетині форми, що були виготовлені з бурштину або скла; помаранчеві вісімко подібні намистини з бурштину; жовті кулясті намистини, вироблені зі скла або скла з внутрішньою металевою прокладкою; сині скляні зрізано-біконічні намистини; сині циліндричні намистини з різними пропорційними характеристиками зі скла; сині скляні намистини у формі 14-гранника.

Наскрізними (такими, що зустрічалися у похованнях груп а і б) є: білі кулясті та поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками, що були виготовлені з вапняку або скла; білі циліндричні намистини з різними пропорційними характеристиками, що виготовлені з вапняку або скла чи єгипетського фаянсу; чорні кулясті та поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками зі скла або гагату; червоні циліндричні намистини з різними пропорційними характеристиками, що виготовлялися зі скла або коралу; помаранчеві кулясті та поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками, що були виготовлені з бурштину чи сердоліку або скла; зелені скляні кулясті та поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками; блакитні кулясті та поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками, матеріал виробів – скло або халцедон; блакитні коротко циліндричні намистини зі скла або єгипетського фаянсу; сині скляні кулясті та поперечно здавлені намистини.

Маркерами поховань другої половини II – першої половини III ст. з теренів Дністровсько-Прутського міжріччя виявились сполучення:

1. Червоні кулясті та поперечно здавлені намистини, що вироблені зі скла та граната плюс зелені скляні кулясті, поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками (Чер 1–3 2) (рис. 5, 1).

2. Червоні скляні намистини у формі плоского диска плюс просвердлені гілочки корала, зелені скляні намистини у вигляді плоского диска, блакитні скляні намистини у формі 14-гранника, а також фіолетові скляні намистини у вигляді плоского диска (Чер 3–Чер 9–3 4–Блак 8–Ф 2) (рис. 5, 2).

Для поховань Дністровсько-Прутського міжріччя, Буджаку та Криму другої половини II – 270-х рр.: чорні кулясті та поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками, що виготовлялися зі скла або гагату, а також червоні циліндричні намистини з різними пропорційними характеристиками, виготовлені зі скла або коралу (Чор 2–Чер 4) (рис. 5, 3).

Для поховань з території Дністровсько-Прутського міжріччя, Буджаку та Криму, що датуються в межах другої половини II – IV ст.: червоні циліндричні намистини з різними пропорційними характеристиками, виготовлені зі скла або коралу плюс сині скляні циліндричні намистини з різними пропорційними характеристиками (Чер 4–С 8) (рис. 5, 4).

Для поховань другої половини II – першої половини III ст. з території Дністровсько-Прутського міжріччя, Криму та Нижнього Дону маркерами є:

1. Просвердлені гілочки корала та помаранчеві кулясті, поперечно здавлені намистини з різною пропорційною характеристикою, що виготовлені з бурштину, сердоліку, скла (Чер 9–П 1) (рис. 5, 5).

2. Червоні кулясті та поперечно здавлені намистини, що вироблені зі скла та граната плюс просвердлені гілочки корала (Чер 1–Чер 9) (рис. 5, 6);

Для комплексів з території Дністровсько-Прутського міжріччя, Криму та Нижнього Дону, що датуються в межах II – IV ст.: помаранчеві кулясті та поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками, що виготовлялися з бурштину або сердоліку чи скла плюс жовті кулясті намистини, що були зроблені зі скла або скла з внутрішньою металевою прокладкою (П 1–Ж 1) (рис. 5, 7).

Характерними для комплексів з території Дністровсько-Прутського міжріччя та Криму, що датуються другою половиною II – першою половиною III ст. поєднаннями є:

1. Чорні циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою, що виготовлені з гагату плюс помаранчеві кулясті та поперечно здавлені намистини з різною пропорційною характеристикою, що виготовлені з бурштину, сердоліку, скла, а також помаранчеві намистини неправильної форми з бурштину (Чор 3–П 1–П 15) (рис. 5, 8);

2. Червоні циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою, що вироблені зі скла та коралу та зелені скляні намистини у формі 14-гранника (Чер 4–З 11) (рис. 5, 9);

3. Зелені скляні кулясті та поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками плюс зелені скляні призматичні намистини (З 2–З 10) (рис. 5, 10).

Для пам'яток другої половини II – першої половини III ст. з території Криму:

1. Безбарвні кулясті намистини з різними пропорційними характеристиками, що виготовлені зі скла з внутрішньою металевою прокладкою, а також блакитні кулясті поперечно здавлені намистини з різною пропорційною характеристикою, що зроблені зі скла або халцедону (Б 1–Блак 2) (рис. 5, 11);

2. Помаранчеві кулясті та поперечно здавлені намистини з різною пропорційною характеристикою, що виготовлені з бурштину, сердоліку, скла, а також помаранчеві бурштинові бочкоподібні сплюснені намистини неправильної форми плюс блакитні коротко циліндричні намистини зі скла або фаянсу (П 1–П 4–Блак 5) (рис. 5, 12);

3. Білі циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою, які виготовлені зі скла або єгипетського фаянсу плюс червоні циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою, що виготовлені зі скла або коралу, червоні скляні намистини призматичної форми, а також блакитні кулясті поперечно здавлені намистини з різною пропорційною

характеристикою, що виготовлені зі скла або халцедону (Біл 5–Чер 4–Чер 6–Блак 2) (рис. 5, 13).

4. Білі скляні кулясті та поперечно здавлені намистини з різною пропорційною характеристикою плюс блакитні коротко циліндричні намистини зі скла або фаянсу, а також сині скляні кулясті та поперечно здавлені намистини (Біл 1–Блак 5–С 2) (рис. 5, 14).

Характерними для поховань з території Криму, що датуються другою половиною II – IV ст. поєднаннями є:

1. Чорні кулясті та поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками, що виготовлялися зі скла або гагату плюс блакитні кулясті та поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками, що були виготовлені зі скла або халцедону (Чор 2–Блак 2) (рис. 5, 15);

2. Чорні ромбоподібні намистини з гагату плюс помаранчеві бочкоподібні намистини зі скла та сердоліку, помаранчеві скляні намистини у вигляді плоского диска, а також блакитні кулясті поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками, що зроблені зі скла або халцедону (Чор 6–П 2–П 9–Блак 2) (рис. 5, 16);

3. Жовті кулясті намистини, що були виготовлені зі скла або скла з внутрішньою металевою прокладкою плюс сині кулясті поперечно здавлені намистини зі скла (Ж 1–С 2) (рис. 5, 17);

4. Блакитні коротко циліндричні намистини, що були виготовлені зі скла або єгипетського фаянсу плюс сині кулясті поперечно здавлені намистини зі скла, а також сині скляні намистини у формі 14-гранника (Блак 5–С 2–С 10) (рис. 5, 18);

5. Червоні циліндричні намистини з різними пропорційними характеристиками, що були виготовлені зі скла або коралу плюс блакитні кулясті поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками, вироблені зі скла або халцедону (Чер 4–Блак 2) (рис. 5, 19);

6. Білі скляні кулясті та поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками плюс зелені кулясті поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками, що були виготовлені зі скла (Біл 1–3 2) (рис. 5, 20).

7. Сині кулясті поперечно здавлені намистини зі скла плюс сині зрізано-біконічні намистини зі скла (С 2–С 6) (рис. 5, 21).

Для поховань з території Криму та Нижнього Дону, що продатовані в межах другої половини II – першої половини III ст. н. е. характерними є:

1. Просвердлені гілочки корала плюс блакитні коротко циліндричні намистини, що виготовлялися зі скла або єгипетського фаянсу (Чер 9–Блак 5) (рис. 5, 22);

2. Безбарвні кулясті намистини з різними пропорційними характеристиками, що виготовлені зі скла з внутрішньою металевією прокладкою плюс червоні циліндричні намистини з різними пропорційними характеристиками, що виготовлялися зі скла або коралу (Б 1–Чер 4) (рис. 5, 23).

Маркерами поховань другої половини II – IV ст. теренів Криму та Нижнього Дону виявились сполучення:

1. Білі циліндричні намистини з різними пропорційними характеристиками, що виготовлялися зі скла або єгипетського фаянсу плюс помаранчеві кулясті та поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками, що були зроблені з бурштину або сердоліку чи скла (Біл 5–II 1) (рис. 5, 24);

2. Червоні циліндричні намистини з різними пропорційними характеристиками, виготовлені зі скла або коралу плюс блакитні коротко циліндричні намистини зі скла або єгипетського фаянсу (Чер 4–Блак 5) (рис. 5, 25);

3. Червоні циліндричні намистини з різними пропорційними характеристиками, виготовлені зі скла або коралу плюс сині кулясті поперечно здавлені намистини зі скла (Чер 4–С 2) (рис. 5, 26).

4. Помаранчеві бурштинові циліндричні намистини з різними пропорційними характеристиками плюс помаранчеві намистини трикутної в перетині форми з бурштину або скла, а також помаранчеві вісімко подібні намистини з бурштину (П 9–П 13–П 14) (рис. 5, 27).

Створені 27 ланцюжків носять хронологічний та регіональний характер. Так, наприклад, для поховань другої половини II – першої половини III ст. з території Дністровсько-Прутського міжріччя маркерами виступають: а) червоні кулясті та поперечно здавлені намистини плюс зелені скляні кулясті поперечно стислі намистини, б) червоні скляні намистини у формі плоского диска плюс просвердлені гілочки корала, зелені скляні намистини у вигляді плоского диска, блакитні скляні намистини у формі 14-гранника, а також фіолетові скляні намистини у вигляді плоского диска. А для поховань з території Криму, які також датуються другою половиною II – першою половиною III ст. маркерами є поєднання: а) безбарвні кулясті, а також блакитні кулясті поперечно здавлені намистини, б) помаранчеві кулясті та поперечно здавлені, а також помаранчеві бочкоподібні сплюснені неправильної форми плюс блакитні коротко циліндричні намистини, в) білі циліндричні плюс червоні циліндричні, червоні призматичної форми, а також блакитні кулясті поперечно здавлені намистини, г) білі кулясті поперечно стислі плюс блакитні коротко циліндричні, а також сині кулясті поперечно здавлені намистини.

Отримані хроноланцюжки не звужують датування комплексів з яких вони походять. Проте поєднання типів намистин, якими є хроноланцюжки, на нашу думку, є більш надійними для відносного або абсолютного датувань. Так з їх допомогою буде можливим датування пограбованих, зруйнованих поховань або таких, що не містять інших надійних хроноіндикаторів та співвідношення їх з наявними системами хронології пізньосарматської культури (Кривошеев 2004, Симоненко 2004).

РОЗДІЛ 4

КОМПОЗИЦІЇ НАМИСТИН: МІСЦЕ РОЗТАШУВАННЯ ТА КОЛІРНІ ГАМИ

В похованнях, які є головним джерелом для вивчення матеріальної культури пізньосарматської спільноти, на жаль, органічні рештки практично не зберігаються. У розпорядження дослідників, що вивчають давні костюми, потрапляють, головним чином, металеві прикраси та аксесуари, а також намистини.

Серед всіх формальних ознак (матеріал, форма, пропорції, напрями каналу отвору, орнамент, колір з прозорістю), якими можуть бути охарактеризовані намистини, лише колір може надати свідчення про естетичні уявлення і норми давніх людей. Не дивлячись на гносеологічний потенціал такої ознаки намистин, як колір, дослідники відводять йому другорядну роль.

Питання жіночого пізньосарматського костюму є одним з мало розроблених. Серед науковців, що працювали в даному напрямку, можна назвати С. О. Яценко, який є автором змістовної праці, присвяченій костюмам народів давньої Євразії (Яценко 2002). В одному з розділів монографії описуються найяскравіші та найбагатші за складом поховального начиння пізньосарматські комплекси з території сучасних України та Російської Федерації.

Однак добірка С. О. Яценка не є вичерпаною і містить не всі досліджені комплекси, що складають інтерес при вивченні аспектів пізньосарматського костюма. Виходячи з цього, є необхідність систематизувати такі поховання та дослідити розташування намистин у них стосовно частин скелета похованих, що може виявити їх місце у костюмі, а також вивчити взаємозустрітність кольорів намистин аби виявити колірні композиції складових частин костюму.

4.1. Місце розташування намистин в жіночому костюмі

Для розгляду місця намистин в жіночому пізньосарматському костюмі були відібрані поховання, що містять поховальний інвентар *in situ* з фіксацією розташування намистин відносно частин скелета. Вказаним методичним вимогам відповідають 13 поховань, що походять з території Криму та Нижнього Дону: 1) Абганерово II к. 13, п. 1; 2) Височино V к. 2, п. 2; 3-10) Дружне склеп 21, п. Е, мог. 24, склеп 66, п. В, мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус), мог. 73, півн. підбій, п. В, мог. 73, півд. підбій, п. D, склеп 78, п. D, склеп 84, п. D; 11) Нагавський II к. 11, п. 1; 12) Новоолександрівка I к. 20, п. 1; 13) Чотири брати к. 3, п. 7.

У зв'язку з тим, що намистини знайдені в області грудної клітки, не завжди можна з впевненістю віднести до складу намиста чи до деталей розшивки горловини одягу, намистини, знайдені в області зап'ясть – до складу браслету чи розшивки одягу, а намистини, знайдені в області ніг – до розшивки одягу чи взуття – надалі матеріал буде розглянуто відповідного до того, в якій частини скелету його було знайдено.

Спираючись на схему розташування намистин на скелеті, можна виокремити наступні три групи поховань:

1. Поховання, де намистини були знайдені в області грудної клітки: 1) Абганерово II к. 13, п. 1; 2) Височино V к. 2, п. 2; 3-10) Дружне склеп 21, п. Е, мог. 24, склеп 66, п. В, мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус), мог. 73, півн. підбій, п. В, мог. 73, півд. підбій, п. D, склеп 78, п. D, склеп 84, п. D; 11) Новоолександрівка I к. 20, п. 1.

В області грудної клітки похованої з комплексу *Абганерово II к. 13, п. 1* (рис. 6) розташовувалося намисто зі 103 намистин різних кольорів (білого, чорного, помаранчевого, жовтого, зеленого) та форм (бісер, кулясті та поперечно здавлені з різною пропорційною характеристикою, дископодібні з різною пропорційною характеристикою, конічні, циліндричні з різною пропорційною характеристикою, циліндричні з ребристою поверхнею, витягнуті клиноподібні, вісімка подібні, краплеподібні, трикутні в перетині,

спіралеподібні), які були виготовлені з різних матеріалів (бурштин, гагат, сардер, скло та невизначений білий мінерал).

В області черепа похованої була виявлена срібна прямокутна підвіска (2,7 x 1,8 см) з двома петельками (ймовірно, кулон). Її зовнішня поверхня покрита золотою фольгою з філігранню і прикрашена трьома огранованими вставками мінералів червоного кольору.

Під потиличною частиною черепа знайдені дві кільцеподібні срібні підвіски ($d=3,7$ і 4 см), нижня частина яких була оформлена у вигляді спіралі.

В області шийних хребців була знайдена срібна спіралеподібна пронизка ($d=0,7$ см), виготовлена з тонкого дроту, поганої збереженості.

В області правого плеча знаходилась бронзова кільцеподібна пряжка ($d=2,1$ см) з рухомим язичком ($l=2,4$ см). Кінця кільця розімкнуті і згорнуті кільцями. Аналогічна, але більша за розміром (d кільця= 3 см, l язичка= $3,7$ см), пряжка лежала на лівому плечі.

В області грудної клітки похованої з комплексу *Височино V к. 2, п. 2* (рис. 7) залягало намисто у складі 33 намистин з різних матеріалів (сердолік, корал, скло, гагат), форм (кулясті з різною пропорційною характеристикою, короткоциліндричні, циліндричні з різною пропорційною характеристикою, у формі 14-гранника, просвердлені гілочки) та кольорів (безбарвні, чорні, червоні, блакитні).

Між передпліччям лівої руки й грудною кліткою були знайдені чотири вставки ($d=8-8,5$ см, $h=3-3,5$ см) напівсферичної форми з прозорого й жовтуватого скла. Ймовірно, вони були складовою свинцевої прикраси.

Біля лівої ключиці знаходилась залізна двоскладна фібула з нижньою тятивою.

У комплексі *Дружне склеп 21, п. E* (рис. 8) розчищено намисто, що складалося зі 113 намистин різних матеріалів (бурштин, гагат, сердолік, скло), форм (бісер, бочкоподібні, циліндричні з різною пропорційною характеристикою, у формі 14-гранника) та кольорів (помаранчевий, зелений).

Серед інших аксесуарів костюму похованої були знайдені на кістках черепа срібні сережки прикрашені золотою фольгою та сердоліками. Разом з намистинами знайдена пронизка з єгипетського фаянсу у вигляді жука-скарабея на плакетці.

Справа від місця грудної клітки лежали срібні браслет та пряжка.

У комплексі *Дружне мог. 24* (рис. 9) виявлено намисто з чотирьох намистин різних матеріалів (бурштин, гагат, сердолік), форм (бочкоподібні, коротко циліндричні, трикутні, ромбоподібні) та кольорів (чорний, помаранчевий).

На черепі були виявлені дві золоті сережки, прикрашені сердоліками.

На кістках лівого передпліччя знаходилась срібна фібула з надітим на неї срібним кільцем.

На променевих кістках біля зап'ясть збереглися срібні браслети. На праву руку був одягнутий ще один срібний браслет.

На місці тазових кісток серед інших знахідок лежала срібна підвіска.

В області грудної клітки похованої з комплексу *Дружне склеп 66, п. В* (рис. 10) знайдено намисто зі скляних кулястих, циліндричних, спіралеподібних намистин червоного та синього кольорів у кількості чотирьох екземплярів.

В області грудної клітки похованої з комплексу *Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус)* (рис. 11) виявлено 15 скляних циліндричних червоних намистин.

У комплексі *Дружне мог. 73, півн. підбій, п. В* (рис. 12) знайдені 82 скляні намистини різних форм (кулясті та циліндричні з різними пропорційними характеристиками) та кольорів (жовтий, зелений, синій).

На пальці правої руки був вдягнутий бронзовий перстень.

У комплексі *Дружне мог. 73, півд. підбій, п. D* (рис. 13) відкриті 54 скляні намистини різних форм (кулясті з різними пропорційними характеристиками, зрізано-біконічні, циліндричні з різними пропорційними характеристиками) та кольорів (жовтий, синій).

Між колінами була знайдена срібна напівсферична бляшка, на якій збереглися залишки тканини.

У комплексі *Дружне склеп 78, п. D* (рис. 14) знайдені 32 скляні намистини різних форм (кулясті та поперечно здавлені з різними пропорційними характеристиками, зрізано-біконічні, циліндричні з різними пропорційними характеристиками) та кольорів (зелений, синій).

Біля правого плеча лежала залізна фібула, поміж тазовими кістками – дві великі мушлі каури, в одну з яких було просмикнуте бронзове кільце.

У комплексі *Дружне склеп 84, п. D* (рис. 15) знайдено понад 14 намистин різних матеріалів (бурштин, скло), форм (кулясті та поперечно здавлені з різними пропорційними характеристиками, зрізано-біконічні, циліндричні з різними пропорційними характеристиками, трикутні в перетині, вісімко подібні), кольорів (помаранчевий, синій).

У комплексі *Новоолександрівка I к. 20, п. 1* (рис. 16) були виявлені намистини різних матеріалів (гранат, сердолік, гірський кришталь, корал), форм (кулясті та поперечно здавлені з різними пропорційними характеристиками, циліндричні з різними пропорційними характеристиками, призматичні, у формі 14-гранника, просвердлені гілочки), кольорів (білий, червоний, помаранчевий).

В області скроневих кісток похованої знайдені золоті шумливі підвіски, які були інкрустовані сердоліковими та пастовими вставками, на зворотній стороні був прокреслений орнамент. Близька за стилем і технікою орнаментатії підвіска була знайдена у похованні біля с. Нова Норка в Нижньому Поволжі (Берхин 1961, с. 149).

В області лівої ключиці знаходилась перламутрова пряжка зі срібним язичком.

В області грудної клітки, ймовірно, по вирізу горловини плаття був нашитий орнамент, який складався з декількох елементів: вздовж краю були нашиті золоті напівсферичні бляшки, до них примикав ряд перламутрових хрестоподібних пронизок, далі був нашитий ряд золотих пелюсткоподібних бляшок.

Довгі рукави сукні були обшиті по краю двома рядами напівсферичних та пелюсткоподібних бляшок, між якими були розташовані бісер з коралу та пронизки з перламутру.

2. Поховання, де намистини були знайдені в області зап'ясть: Чотири брати к. 3, п. 7.

Єдине поховання, де намистини були знайдені у складі браслету – це комплекс *Чотири брати к. 3, п. 7* (рис. 17). До складу браслету увійшли дев'ять пласких, дві неправильно трикутні бурштинові та три 14-гранні сердоликові намистини.

3. Поховання, де намистини були знайдені в області ніг: 1) Височино V к. 2, п. 2; 2 і 3) Дружне склеп 66, п. В, мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус); 4) Нагавський II к. 11, п. 1.

Біля стоп похованої з комплексу *Височино V к. 2, п. 2* (рис. 7) було знайдено 138 чорних гагатових циліндричних намистин, бічні грані косо зрізані. Авторами публікації комплексу висловлено припущення, що, ймовірно, бісером було розшите взуття (Беспальый 2008, с. 64).

У районі ніг похованої з комплексу *Дружне склеп 66, п. В* (рис. 10) виявлено скупчення скляних намистин червоного, зеленого, блакитного, синього кольорів, якими очевидно був розшитий одяг (Храпунов 2002, с. 30). Форми намистин: бочкоподібні, біконічні, циліндричні з різними пропорційними характеристиками, у формі 14-гранника, спіралеподібні.

Навколо нижніх частин гомілкових кісток похованої з комплексу *Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус)* (рис. 11) знаходились скляні намистини різноманітних кольорів (білий, червоний, зелений, блакитний, синій) та форм (кулясті та поперечно здавлені з різними пропорційними характеристиками, біконічні, коротко циліндричні, циліндричні з різними пропорційними характеристиками, призматичні, у формі 14-гранника).

В районі гомілок похованої з комплексу *Нагавський II к. 11, п. 1* (рис. 18) був зібраний бісер з зеленуватого нефриту.

Окрім нього в похованні був знайдений золотий кулон з восьмигранною вставкою з гірського кришталю, оправлення кулона прикрашене S-подібним орнаментом з напаяного тонкого дроту. Певна, хоча і не повна аналогія якому була знайдена на некрополі Кобякова городища в к. 5 (Гугуев, Безуглов 1990, с. 167). 77 золотих штампованих напівсферичних бляшок. На зап'ястях були знайдені золоті фігурні бляшки (41 екз.), якими були обшиті рукави. Золотий перстень з двома вставками з коричневого напівпрозорого скла. Вставки обрамлені зерню, а на самому персні є сім повздовжніх кільцевих борозенок. Біля правого стегна похованої була знайдена бронзова лучкова фібула, більша частина спинки фібули покрита обмоткою.

Поховань з території Дністровсько-Прутського міжріччя та Буджаку, що б відповідали зазначеним вище методичним вимогам, не виявилось. Таким чином, у похованнях з території Криму та Нижнього Дону найпоширенішою схемою є розташування намистин в області грудної клітки (у 11 з 13 поховань). Менш поширеним виявилось місце знаходження намистин в області ніг (у чотирьох з 13 поховань). Такими, що зустрічаються рідко, є схеми розташування намистин в області зап'ясть (у одному з 13 поховань).

Також слід відзначити жіночі пізносарматські комплекси, що не увійшли до вибірки даного дисертаційного дослідження, але складають інтерес з точки зору композиції намистин в області ніг. Серед таких комплексів: 1) Балківський к. 12, п. 1 (Савовський 1977, с. 65) (Василівський р-н, Запорізька обл., Україна); 2 і 3) Валовий I к. 9, п. 1 (Безуглов, Глебов, Парусимов 2009, с. 24–48) і к. 33, п. 1 (Безуглов, Глебов, Парусимов 2009, с. 63–74) (М'ясниківський р-н, Ростовська обл., РФ); 4) Височино V к. 18, п. 1 (Беспалый 2000) (Азовський р-н, Ростовська обл., РФ); 5) Криничне п. 6 (Федоров 1969, с. 250–252) (Болградський р-н, Одеська обл., Україна); 6) Шевченко к. 6, п. 1 (Шепко 1987, с. 163–165) (Володарський р-н, Донецька обл., Україна).

Поблизу гомілковостопних кісток похованої з комплексу *Балківський к. 12, п. 1* знайдено розсип з 385 пастових намистин у вигляді витягнутих прямокутних брусоків, квадратних у перетині, різноманітних кольорів:

жовтого, «слонової кістки», блакитного, зеленого, червоного та чорного. Намисто, очевидно, облямовувало одяг (шаровари) (Савовський 1977, с. 65).

Також в комплексі були знайдені:

В області черепа дві срібні сережки з витими дужками й плоскими овальними щитками (2,6 x 1,9 см).

Біля лівої скроні – срібний овальний медальйон (2,5 x 1,8 см). В центрі щитка краплеподібна скляна вставка (0,8 x 0,4 см). Аналогію медальйон знаходить в Богодарівському кургані II – III ст. (Вязьмітіна 1971, с. 205-206). В черняхівському могильнику II – III ст. Кабарга IV було знайдено такі самі підвіски, виготовлені з бронзи (Савовський 1977, с. 69).

В області шийних хребців знаходилась срібна вита гривня (d=12 см). Її один кінець зігнутий гачком з грибоподібним навершям, інший – розплющений колом з отвором для гачка. Там же були зібрані намистини з різних матеріалів (скло, сердолік) різноманітних форм.

В області ключиці розташовувалася срібна двочленна лучкова підв'язна фібула з нижньою тятивою (Амброз 3) (Амброз 1966, с. 52-54). З'являються такі фібули в I – III ст. (Фурманська 1953, с. 80, 84). Подібні фібули були знайдені в сарматських похованнях могильника на р. Молочній (Вязьмітіна та ін. 1960, с. 77), їх прототипи знайдено в Ольвії, Криму (Гайдукевич 1959, с. 221-224), на Нижньому Поволжі (Синицын 1960, с. 49, 75).

На зап'ясті правої руки був знайдений бронзовий кільцевий браслет з незамкнутими кінцями та орнаментом з двох рядів клиноподібних насічок.

В області зап'ясть обох рук знаходились скляні та перламутрові пронизки сегментоподібні округлі та плоскі прямокутні відповідно.

В області гомілок похованої з комплексу *Валовий I к. 9, п. 1* зібрано не менше 130 намистин кулястої, грушоподібної та бочкоподібної форм з синього, червоного, зеленого непрозорого скла.

На північ від черепа похованої знайдено масивне бронзове лите кільце, яке було прикрашене трьома рядами шишок (в одному ряду – 38 шт.). На двох

рядах по діаметру кільця змодельовані маленькі об'ємні фігурки тварин. Також там знаходились:

1. Амулети з каменю: а) прямокутні в перетині з завуженими кінцями, двостороннє свердління по довгій осі (2 екз.); б) овальний в плані з двостороннім свердлінням біля краю (1 екз.); в) плоский овальний з поперечним отвором біля краю (1 екз.); г) овальний в плані й в перетині з двостороннім свердлінням по довгій осі (1 екз.).

2. Великі округлі ребристі намистини з єгипетського фаянсу блакитного кольору (13 екз.).

3. Скляні намистини: а) велика округла червоного кольору з відбитими вічками (1 екз.), б) зелена з біло-синіми вічками (1 екз.).

4. Лита ажурна сферична підвіска у вигляді двох невеликих полярних кілець, які з'єднані 12 радіальними дугастими стрижнями, що покриті шишечками – по шість на кожному.

Від тім'яної частини черепа до ліктьового суглоба лівої руки розташовувалися великі намистини: а) круглі ребристі з блакитного єгипетського фаянсу (4 екз.), б) кам'яні сплющенні підвіски – трикутних обрисів з поперечним отвором і овальна з отвором по довгій осі.

В області скроневої кістки знаходились: а) бронзове кільце, яке було прикрашене трьома рядами шишечок – по 38 у кожному ряду, б) бронзове лите кільце більших розмірів з трьома рядами шишечок – по 49 у двох рядах. В третьому ряді замість трьох шишечок змодельовані об'ємні фігурки: дві пташки й бараняча голова з витими рогами. Ймовірно, вироблялись такі вироби по обидві сторони Боспора Кімерійського (Беспалов, Глебов, Парусимов 2009, с. 91). Великим попитом така продукція користувалась у населення Північного Причорномор'я, особливо центрального і південно-західного Криму (Гущина 1974, с. 42; Сымонович 1983, с. 97-98; Богданова 1989, с. 50-52; Ахмедов, Гущина, Журавлев 2001, с. 179; Пуздровский 2007, с. 162).

В області грудної клітки похованої було виявлено скупчення намистин: а) округлі ребристі з бірюзового і блакитного єгипетського фаянсу (2 екз.), б)

округлі сердолікові з одностороннім свердленням (3 екз.), в) бочонкоподібні сердолікові (3 екз.), г) плоска овальна з димчастого халцедона (1 екз.), г) бочонкоподібні з аметиста з двостороннім свердленням (2 екз.), д) прозорі скляні підвіски у вигляді стилізованих пташиних фігурок (2 екз.), е) краплеподібна підвіска з прозорого світло-жовтого скла (1 екз.), є) краплеподібна підвіска з непрозорого коричнево-жовтого скла (1 екз.), ж) бісер з непрозорого жовтого скла (31 екз.), з) коралові намистини циліндричної й округлої форми (27 екз.).

Окрім намистин, в області грудної клітки були виявлені: а) пронизки-трубочки, згорнуті з фольги (64 екз.), б) нашивні бляшки зі вставками зі склоподібної маси (30 екз.), в) кулони (14 екз.) з овальними, круглими й краплеподібними вставками з сердоліку, гранату та скла, г) камінці гематита в золотому обплетенні з петельками для підвішування, г) підвіска зроблена з молочного зуба дитини в золотій оправі. В таких самих оправах знаходять мініатюрні предмети, в тому числі кристали гірського кришталю (Гущина, Засецкая 1994, табл. 48, 443/7).

Між ребрами правої сторони грудної клітки і правою плечовою кісткою знайдені намистини: а) овальні в плані й в перетині бурштинові з отворами по довгій осі (9 екз.), б) округлі сердолікові з одно- й двостороннім свердленням (7 екз.), в) округла ребриста з єгипетського фаянсу (1 екз.), г) коралові пронизки округлі, циліндричні й у вигляді гілочок (14 екз.).

В області лівого зап'ястя розташовувалися: а) округлі сердолікові намистини з одно- і двостороннім свердленням (8 екз.), б) залишки чотирьох призматичних пронизок з піриту, в) овальна янтарна намистина (1 екз.), г) коралові намистини круглої та циліндричної форми (10 екз.), г) коротко циліндричний і дископодібний бісер з темно-зеленого скла (205 екз.), д) золоті нашивні бляшки у формі пелюсток з поздовжнім ребром (48 екз.), е) ряд напівсферичних бляшок.

В області правого зап'ястя виявлені намистини, які аналогічні тим, що були знайдені в області лівого зап'ястя: а) коралові (15 екз.), б) бурштинові (3 екз.), в) сердолікові (8 шт.), г) піритова (1 екз.), г) бісер (10 екз.).

Розшивка правого зап'ястя золотими бляшками аналогічна розшивці лівого зап'ястя: а) пелюсткоподібні бляшки (49 екз.), б) напівсферичні (32 екз.).

На вказівному пальці лівої руки був знайдений золотий гладкий порожнистий перстень з різною гранатовою вставкою. На середньому пальці лівої руки знаходився такий самий перстень з гранатовою гемою з зображенням персонажа у шоломі. На тому самому пальці розташовувалось срібне кільце з дроту з двома скляними округлими вставками: одна – червоного, інша – синього кольору.

На середньому пальці правої руки знаходився золотий порожнистий перстень з гранатовою вставкою, на якій була зображена фігура в повний зріст зі списом і щитом. Персні типу порожнистих гладких в Північному Причорномор'ї з'являються ще в елліністичний період (Мордвинцева, Трейстер 2007, с. 155-156). В I – III ст. вони були досить широко розповсюджені на території Імперії і її провінцій, в тому числі й на Боспорі (Беспалый, Глебов, Парусимов 2009, с. 89).

В області гомілок похованої з комплексу *Валовий I к. 33, п. 1* простежені залишки розшивки намистини: ряд гагатого дископодібного бісеру; вище два ряди коротко циліндричного бісеру з напівпрозорого синього скла; два ряди коротко циліндричного бісеру з непрозорого червоного скла (загальна довжина низки синього та червоного бісеру – 1,5 м); вище проходив ряд кулястих намистин з молочного скла.

Серед інших аксесуарів костюму:

1. В області нижньої щелепи була знайдена бронзова одночленна сильно профільована фібула з гачком для тятиви.

2. В області шийних і верхніх грудних хребців: а) 14-гранні сердолікові намистини (6 екз.), б) 14-гранні з гірського кришталю (6 екз.), в) округлі сердолікові (6 екз.), г) сердолікові 6-гранні сплющено-призматичні (14

екз.), г) янтарні циліндричні (3 екз.) і сплюснена (1 екз.), д) гагатів у вигляді астрагалів вівці (7 екз.), е) коралові й перламутрові у вигляді астрагалів вівці (19 екз.), є) коралові циліндричні (7 екз.), ж) зелений скляний бісер (15 екз.), з) призматичні сплюснені 6-гранні з безбарвного скла (5 екз.), и) кругла з непрозорого зеленого скла (1 екз.), і) округлі перлинні (2 екз.), ї) коротко циліндричні алебастрові (9 екз.).

3. В області перших грудних хребців було розчищено намисто, яке складалось з золотих кулонів розділених золотими намистинами. Намистини (21 екз.) округлі порожнисті, кожна була злютована з двох половинок. Кулони (11 екз.) мали овальну і пелюсткоподібну форми. Між кулонами на шнурку або ремінці розміщувалось по дві намистини. Ймовірно, така сама прикраса була знайдена і в комплексі Височино V к. 18, п. 1 (Беспалый 2000, с. 161). Золоті кулони, які також були виявлені в комплексі Валовий I к. 9, п. 1, являють собою зразки масової ювелірної продукції (Безуглов, Глебов, Парусимов 2009, с. 88). Зазвичай їх вважають виробами північнопонтійських ювелірів. Вони добрі відомі по чисельним знахідкам серед поховального начиння населення римської епохи, в тому числі й на Нижньому Доні (Беспалый 1990, с. 213, 222; Беспалый 2000, с. 161).

4. В області лівої лопатки знайдена бронзова одночленна лучкова підв'язна фібула з фігурною обмоткою спинки. За типологічними ознаками такі фібули належать до типу Амброз 15-I-4 (Амброз 1966, с. 50-51).

5. Біля правого плеча похованої були знайдені дві срібні сережки з округлого в перетині дроту, замок був зроблений у вигляді гачка і петельки.

6. Біля лівого ліктя розміщувалась амфороподібна підвіска з безбарвного скла.

7. В області лівого зап'ястя знаходились намистини: а) округлі поперечно здавлені з червоного скла (4 екз.), б) бурштинові сплюснені овальні (7 екз.), в) амфороподібні підвіски (7 екз.), г) підвіски у вигляді пташок з безбарвного і блакитного скла (2 екз.), ґ) округлі з алебастру (7 екз.), д) бісер з гагату (50 екз.).

8. В області правого зап'ястя також розміщувалися намистини: а) бісер з гагату (250 екз.), б) бурштинові (10 екз.), в) трикутна підвіска з темно-синього скла з білими прошарками (1 екз.), г) велика тригранна пронизка з напівпрозорого зеленого скла, на кожній грані – по три біло-блакитних вічка (1 екз.), г) округлі й сплющено-округлі з алебастру (5 екз.), д) округлі з непрозорого червоного і зеленого скла (15 екз.), е) бронзовий прямокутний в перетині стрижень, один кінець зігнутий в петлю.

9. В області тазостегнових суглобів були знайдені: а) кам'яна підвіска (1 екз.), б) намистини з алебастру (2 екз.), в) велика поліхромна зі скла бурштинового і білого кольору (1 екз.), г) ікло кабана, г) кіготь ведмедя.

10. В заповненні камери був знайдений бронзовий литий ажурний предмет, прикрашений виїмчастою емаллю.

Там же були знайдені три залізних персні з овальними щитками.

На правій гомілці похованої з комплексу *Височино V к. 18, п. 1* були простежені залишки розшивки повстяного напівчобітка. В 12 см вище нижніх епіфізів гомілкових кісток проходила низка з 18 круглих золотих нашивних бляшок з опуклістю у центрі, орнаментованих по краю пунсоном, і однією простою бляшкою напівсферичної форми. Нижче був зафіксований суцільний пояс, завширшки 5 см, що складався з різноманітних типів намистин. Верхньою у поясі була низка, розташованих горизонтально, призматичних пронизок з округленими ребрами з прозорого зеленого скла. Нижче розташовувалися не менше двох низок рубаного бісеру з жовтого глухого скла, що погано зберігся. Далі в один ряд були нашиті подовжені бородавчасті намистини з безбарвного скла з внутрішньою позолотою. Нижче проходило не менше двох низок рубаного бісеру з глухого червоного скла і, нарешті, один ряд кулястих намистин з синього напівпрозорого скла.

На лівій гомілці похованої були простежені залишки розшивки другого напівчобітка, що складалася з 21 круглої золотої бляшки з опуклістю в центрі і рядів бісеру та намистин, аналогічних тим, які прикрашали правий напівчобіток.

Також у похованні були знайдені:

1. В області грудної клітки були розташовані намистини, які входили до складу намиста. Вони були виготовлені з різноманітних матеріалів (бурштин, сердолік, гірський кришталь, халцедон, корал, скло) та були різних форм. В центрі намиста розташовувалися дві золоті підвіски: а) у вигляді кисті людської руки зі злегка зігнутими пальцями, до долоні припаяно гніздо зі вставкою з блакитної пасти; б) являє собою мініатюрний лук з накладеною стрілою, на місцях кріплення тятиви є округлі пастові вставки блакитного кольору.

2. В області п'ятого шийного хребця були знайдені шість золотих кулонів ($d=1,2$ см) зі вставками з гранату та сердоліку.

3. В області плечових суглобів та грудної клітки були розташовані 42 золоті нашивні бляшки, які були штамповані з тонкого листового металу.

4. В області плечових кісток лежали великі округлі намистини з сердоліку та халцедону, а також залізні двочленні сильно профільовані фібули. Така сама фібула була знайдена у п'ятого лівого ребра.

5. В області стегнових кісток були залишки розшивки пояса: а) 37 маленьких пелюсткоподібних бляшок, штампованих з тонкого золотого листа, б) 46 золотих напівсферичних бляшок з тонкого листа, в) 22 призматичні намистини підквадратної й підпрямокутної форми з кристалів піриту, г) понад 30 маленьких перлин округлої та неправильно округлої форми.

6. В області зап'ястя правої руки: а) 15 золотих великих пелюсткоподібних бляшок з тонкого листа, б) 22 золоті маленькі пелюсткоподібні бляшки, в) 13 золотих напівсферичних бляшок, г) дві золоті округлі бляшки з опуклістю в центрі, г) п'ять гагатових пронизок у вигляді астрагалів барана.

7. На кістках правого зап'ястя зустрічалися сердолікові 14-гранні намистини. За думкою автора публікації матеріалів поховання, ймовірно, ці намистини були складовими браслету, але вони могли відноситись і до розшивки рукава (Беспалый 2000, с. 162).

8. В області зап'ястя лівої руки: а) 19 золотих великих пелюсткоподібних бляшок, б) одна маленька пелюсткоподібна бляшка, в) пронизки у вигляді астрагалів барана – дев'ять гагатових, вісім коралових, п'ять перламутрових, одна бурштинова, г) п'ять округлих скляних блакитних намистин. Там же було знайдено 21 сердолікову 14-гранну намистину.

Ймовірно, краї рукавів одягу похованої на рівні зап'ясть були розшиті бляшками й дрібними намистинами. Вдалось прослідкувати, що вздовж нижнього краю рукава були нашиті пелюсткоподібні бляшки вузьким краєм догори, вище проходила розшивка кораловими та перламутровими пронизками, яка зверху була обмежена рядом напівсферичних бляшок (Беспальый 2000, с. 162).

Уздовж обох ніг (від ступнів до колін) по обидві сторони кожної ноги похованої з комплексу *Криничне п. 6* знаходилась велика кількість різноманітних дрібних намистин, головним чином, зі скляної пасти, сердоліку. Намистини були різноманітних кольорів (білого, чорного, коричневого, жовтого, зеленого, червоного, блакитного) та форм (циліндричні, дископодібні, кулясті, багатогранні). Всього було знайдено 950 цілих і приблизно стільки ж фрагментованих намистин. Вони, мабуть нашивались на високе шкіряне взуття типу чобіт або на шкіряні чи матерчаті панчохи.

З поховання також походять наступні аксесуари костюму:

1. На черепі похованої лежали залишки діадеми з перламутрових хрестиків (61 цілий та приблизно 30 фрагментованих). Ймовірно, хрестики були нашиті або наклеєні на матерчату або шкіряну основу діадеми (Федоров 1969, с. 250). Відомо ще шість сарматських поховань на території Північно-Західного Причорномор'я, де була зафіксована різна кількість хрестоподібних виробів з перламутру (Шевченко 2012, с. 292), серед них: Старі Куконешти II пляма 32, п. 1 (Дергачев 1982, с. 114-116), пляма 10 (Дергачев 1982, с. 106), пляма 38, п. 1 (Дергачев 1982, с. 118), Пашкани п. 1 (Гросу 1983, с. 31-32), Нагірне к. 1, п. 1 (Гросу 1990, с. 39).

2. Біля черепа похованої знайдені дві бронзові круглі сережки з дроту ($d=3$ см), їх кінці застібалися за допомогою гачка і петельки.

3. В області шийних хребців лежали залишки намиста, яке складалось з намистин зі скляної пасти (зеленого, жовтого, білого, синього кольорів) різноманітних форм (катушкоподібні, дископодібні, округлі, плоскі, прямокутні) і сердоліку (зі зрізаними краями, 14-гранні, плитчасті 6-гранні).

4. В області лівого плеча знайдена залізна овальна пряжка ($3 \times 2,5$ см) з прямим язичком.

5. Біля лівого ліктя знаходились дві бронзові округлі плоскі бляшки ($d=4,3$ і $4,5$ см) з круглим наскрізним отвором в центрі. Кожна бляшка орнаментована по краю та ближче до центру подвійними врізними концентричними колами. Вони нашивалися на одяг або пояс.

6. Також в області лівого ліктя знаходилося бронзове масивне лите кільце ($d=4$ см) з рельєфним орнаментом.

7. На середньому пальці правої руки знаходився бронзовий пластинчатий римський перстень з зображенням жіночої голови в профіль з волоссям, зібраним на потилиці у вузол. Зачіски, подібні зображеній на персні, римські жінки носили починаючи з другої половини II ст. (Федоров 1969, с. 252).

Біля ступнів та на кістках гомілок похованої з комплексу *Шевченко к. 6, п. 1* був зібраний бісер блакитного та темно-синього кольорів.

Серед інших знахідок у похованні були:

1. Срібні сережки з витого дроту. Одна була знайдена у правої скроні, друга – біля нижньої щелепи. Чисельні знахідки аналогічних сережок походять з поховань II ст. в Танаїсі (Арсеньєва 1977, с. 137) і некрополей біля селищ Новоотрадне, Золоте (Корпусова 1983, с. 57).

2. В області шийних хребців було розчищено намисто з бісеру, золочених і кольорових намистин бочкоподібної, циліндричної та округлої форм. Аналогічні типи намистин були широко відомі в сарматському

середовищі та на некрополях античних міст протягом тривалого часу (Алексеева 1978, 1982).

3. Фібули – у плечових кісток обох рук: а) срібна, сильно профільована з намистиною на голівці й гачком для тятиви (Амброз 11) (Амброз 1966, с. 40-41), б) бронзова лучкова підв'язна (Амброз 15-І); в області ребер – бронзова лучкова підв'язна (Амброз 15-І) (Амброз 1966, с. 47-51).

Проаналізувавши подібність наборів намистин, що входили до складу намист, за такими критеріями як матеріал, колір та форма дійшли до наступних висновків.

Відстеження частоти зустрітості матеріалів у складі намист виявило, що найчастіше зустрічаються скляні намистини – в дев'яти з 11 поховань, бурштинові та сердоликові – в чотирьох кожний, гагат – в трьох, корал – у двох. Такі матеріали, як гірський кришталь, гранат, сардер та невизначений білий мінерал зустрічаються лише по одному разу.

Аналіз матеріалів намистин, з яких склалися намиста, продемонстрував, що схожими за складом наборів виявились лише намиста, зібрані зі скляних намистин. Такі були знайдені в п'яти з 11 комплексів, що містили намиста – Дружне склеп 66, п. В; мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус); мог. 73, півн. підбій, п. В; мог. 73, півд. підбій, п. D; склеп 78, п. D. В інших шести похованнях склад намист за матеріалом не повторювався.

Розгляд комбінацій кольору та форми намистин виявив, що безколірні кулясті, циліндричні, у формі 14-гранника; чорні циліндричні, клиноподібні, спіралеподібні, трикутні в формі; червоні кулясті, у формі 14-гранника; помаранчеві кулясті, дископодібні, конічні, у формі 14-гранника, призматичні; жовті циліндричні, дископодібні, краплеподібні, подовжені циліндричні з валиками по краях; зелений бісер, краплеподібні, циліндричні з ребристою поверхнею; блакитні коротко циліндричні; сині циліндричні, спіралеподібні намистини зустрічалися лише по одному разу. У двох похованнях були виявлені чорний бісер; червоні просвердлені гілочки; помаранчеві трикутні у формі, вісімко подібні, бочкоподібні; зелені циліндричні намистини. У трьох

похованнях – жовті кулясті; сині зрізано-біконічні. У чотирьох – червоні циліндричні; помаранчеві циліндричні. Та найпоширенішими виявилися сині кулясті намистини, які були відкриті у п'яти похованнях.

Аналіз в парі таких параметрів, як колір та форма, також не виявив закономірностей складання наборів.

Про відсутність масовості наборів може казати й той факт, що навіть у кримських похованнях з одного могильника IV ст. (Дружне склеп 66, п. В; мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус); мог. 73, півн. підбій, п. В; мог. 73, півд. підбій, п. D; склеп 78, п. D; склеп 84, п. D) набори за формами та кольорами різні.

Аналіз колірних композицій намистин, що були знайдені в області грудної клітки, виявив такі групи композицій:

1. Монохромія: Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус);
2. Двоколірна композиція: 1-6) Дружне склеп 21, п. Е; мог. 24; склеп 66, п. В; мог. 73, півд. підбій, п. D; склеп 78, п. D; склеп 84, п. D;
3. Триколірна композиція: 1) Дружне мог. 73, півн. підбій, п. В; 2) Новоолександрівка I к. 20, п. 1;
4. Поліхромія: 1) Абганерово II к. 13, п. 1; 2) Височино V к. 2, п. 2.

Слід зазначити, що жодна з наведених вище композицій намистин не мала аналогів по взаємозустрітності кольорів серед інших композицій.

Аналіз взаємозустрітності матеріалів намистин, що були знайдені в області ніг, виявив, що ідентичними за складом наборів намистин є поховання Височино V к. 2 п. 2 та Валовий I к. 33, п. 1, що містять гагатові та скляні намистини. У комплексах Дружне склеп 66, п. В та мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) були знайдені намистини, що виготовлені зі скла та єгипетського фаянсу. Окремо стоять комплекси Криничне п. 6 та Нагавський II к. 11, п. 1, де були знайдені намистини зі скла, сердоліку та нефриту, відповідно. Та найрозповсюдженішими композиціями виявилися такі, що склалися виключно зі скла, та походять вони з комплексів: Балківський к. 12, п. 1, Валовий I к. 9, п. 1, Височино V к. 18, п. 1, Шевченко к. 6, п. 1.

Відстеження частоти зустрітості матеріалів намистин, що були знайдені в області ніг, виявило, що найчастіше зустрічаються скляні намистини – у 8 з 10 поховань, гагатові та фаянсові – у двох похованнях кожний, нефритові та сердолікові – в одному похованні кожний.

Серед намистин, що були знайдені в області ніг, за колірними композиціями також можна виокремити наступні групи поховань:

1. Монохромія: 1) Височино V к. 2 п. 2; 2) Нагавський II к. 11, п. 1.
2. Триколірна композиція: Валовий I к. 9, п. 1.
3. Поліхромія: 1 і 2) Дружне склеп 66, п. В і мог. 67, півд. підбій, п. 3; 3) Балківський к. 12, п. 1; 4) Валовий I к. 33, п. 1; 5) Височино V к. 18, п. 1; 6) Криничне п. 6; 7) Шевченко к. 6, п. 1.

У колірних композиціях намистин, знайдених в області ніг похованих повторюваність взаємозустрітості кольорів не виявлена. Усі композиції мають індивідуальний характер.

4.2. Колірні гами композицій намистин у похованнях

Історіографічний огляд вивчення намистин продемонстрував, що питання кольору та колірних гам композицій намистин у похованнях мало ким розглядалося. Однак така ознака, як колір, може надавати інформацію не лише про походження і час виготовлення скляних виробів (за допомогою вивчення хімічного складу цих виробів), але й про естетичні уявлення давніх людей, що можуть відбиватись у відмінностях колірних гам намистин. Виходячи з цього необхідним є аналіз кольорів та колірних гам композицій намистин, що походять з жіночих пізньосарматських поховань.

На початку дослідження в кожному похованні були підраховані в кількісному та відсотковому співвідношенні намистини кожного кольору. Кольори при цьому були згруповані в дев'ять колірних гам: білу (включає усю шкалу відтінків від прозорого до білого), чорну, червону (включає усю шкалу відтінків червоного), помаранчеву (включає усю шкалу відтінків

помаранчевого), жовту (включає усю шкалу відтінків жовтого), зелену (включає усю шкалу відтінків зеленого), блакитну (включає усю шкалу відтінків блакитного), синю (включає усю шкалу відтінків синього), фіолетову (включає усю шкалу відтінків фіолетового).

В результаті підрахунків утворились чотири групи поховань (табл. 13), які розрізняються характером колірних композицій (сукупність кольорів, які організовані з якої-небудь закономірності і розраховані на естетичне задоволення) намистин:

До першої (I) групи увійшли поховання, в яких колірні композиції є **монохромними** (домінує один колірний тон плюс декілька схожих кольорів, що сприймаються як відтінки головного). Дана група об'єднує сім поховань: по одному похованню з домінуванням зеленої та помаранчевої гам, п'ять поховань, що містили намистини переважно синьої гами.

Так, поховання з комплексу *Нагавський II к. 11, п. 1* містило 100 % (1105 екз.) намистин зеленої гами.

93,3 % (15 екз.) намистин з комплексу *Чотири брати к. 3, п. 7* належали помаранчевій гамі. Що ж до інших 6,7 % (1 екз.) намистин з даного поховання, то визначити їх колірну гаму не вдалось можливим.

Чотири поховання, де майже на 100 % домінує синя гама, походять з кримського регіону. Так серед них:

Дружне склеп 66, п. А (загальна кількість намистин у похованні – 20 екз.): намистин кольорів синьої гами – 20 (100 %).

Дружне склеп 84, п. А (81 екз.): намистин кольорів синьої гами – 80 (98,8 %), неможливо визначити колірну гаму одного екземпляра (1,2 %).

Дружне склеп 18, п. В (42 екз.): намистин кольорів білої гами – одна (2,4 %), синьої – 41 (97,6 %).

Дружне склеп 78, п. D (32 екз.): намистин кольорів зеленої гами – одна (3,1 %), синьої – 31 (96,9 %).

Також умовно до монохромних колірних композицій можна віднести і композицію з комплексу *Бокани п. 17*, що походить з території між ріками

Дністер та Прут. Адже загальна кількість намистин у похованні – 32 екз., з яких: намистин кольорів синьої гами – 11 (34,4 %), блакитної – 18 (56,2 %). Неможливо визначити колірну гаму трьох екземплярів (9,4 %).

Друга група (II) колірних композицій може бути охарактеризована як **двоколірна**, і включає вони лише одне поховання. *Дружне склеп 84, п. D* (37 екз.), в якому намистин кольорів помаранчевої гами – дев'ять (24,3 %), синьої – 27 (73 %), неможливо визначити гаму однієї (2,7 %).

Наступні три поховання увійшли до третьої групи (III), що може бути названа **триколірною**. У всіх колірних композиціях з поховань даної групи домінує якийсь один колір – намистини цього кольору займають більш як 72 % від загальної кількості намистин у похованні.

Так зелений колір переважає в композиціях комплексів:

Дружне склеп 21, п. E (130 екз.), в якому: намистин кольорів помаранчевої гами – три (2,4 %), чорної – 16 (12,3 %), зеленої – 110 (84,5 %), неможливо визначити гаму одного екземпляра (0,8 %).

Дружне мог. 73, півн. підбій, п. B (82 екз.): намистин кольорів жовтої гами – чотири (4,8 %), синьої – 19 (23,2 %), зеленої – 59 (72 %).

Щодо комплексу *Дружне мог. 73, півд. підбій, п. D*, то загальна кількість намистин у похованні – 66 екз., з яких: намистин кольорів жовтої гами – три (4,5 %), чорної – п'ять (7,6 %), синьої – 51 (77,3 %), а сім намистин (10,6 %) не підлягають визначенню.

Четверта група (IV) об'єднує такі поховання (усього 20), в колірних гамах яких присутні чотири та більше кольорів – **поліхромні композиції**.

У рамках даної групи можна виокремити певні підгрупи. Вони утворюються в результаті того, що комплекси містять такі колірні композиції, які за характером є поліхромними, але в них присутнє домінування якогось одного кольору. Це так звана поліхромія з домінуванням однієї колірної гами. Тож виділяються такі підгрупи:

Поліхромія з домінуванням синьої колірної гами:

Дружне склеп 58, п. С (37 екз.): намистин кольорів червоної гами – одна (2,7 %), блакитної – одна (2,7 %), фіолетової – одна (2,7 %), чорної – дві (5,4 %), синьої – 23 (67,6 %), неможливо визначити колірну гаму семи екземплярів (18,9 %).

Поліхромія з домінуванням чорної колірної гами:

Абганероно II к. 13, п. 1 (105 екз.): намистин кольорів червоної гами – одна (1 %), білої гами – дві (1,9 %), жовтої – п'ять (4,8 %), зеленої – сім (6,7 %), помаранчевої – 21 (20,1 %), чорної – 59 (56 %), неможливим є визначення гам 10 екземплярів (9,5 %).

Височино V к. 2, п. 2 (176 екз.): намистин кольорів білої гами – три (1,7 %), блакитної – дев'ять (5,1 %), червоної – 18 (10,2 %), чорної – 146 (83 %).

Дружне мог. 24 (35 екз.): намистин кольорів жовтої гами – одна (2,9 %), помаранчевої – три (8,6 %), блакитної – чотири (11,5 %), чорної – 26 (74,1 %), гаму одного екземпляра (2,9 %) визначити неможливо.

Поліхромія з домінуванням зеленої колірної гами:

Бокани п. 6 (186 екз.): намистин кольорів чорної гами – одна (0,5 %), помаранчевої – дві (1 %), блакитної – дві (1 %), фіолетової – дві (1 %), червоної – 44 (23,8 %), зеленої – 124 (66,8 %), неможливо визначити гаму 11 екземплярів (5,9 %).

Бокани п. 9 (251 екз.): намистин кольорів фіолетової гами – одна (0,4 %), жовтої – шість (2,4 %), блакитної – дев'ять (3,6 %), червоної – 21 (8,4 %), зеленої – 163 (64,9 %), не визначається гама 51 екземпляра (20,3 %).

Дружне склеп 66, п. В (23 екз.): намистин кольорів чорної гами – одна (4,3 %), червоної – дві (8,6 %), синьої – вісім (34,8 %), зеленої – вісім (34,8 %), неможливо визначити гаму чотирьох екземплярів (17,5 %).

Нейзац мог. 156 (19 екз.): намистин кольорів білої гами – дві (10,5 %), синьої – чотири (21,1 %), помаранчевої – п'ять (26,3 %), зеленої – шість (31,6 %), не визначається гама двох екземплярів (10,5 %).

Поліхромія з домінуванням помаранчевої колірної гами:

Дружне мог. 67, півн. підбій, п. 2 (17 екз.): намистин кольорів жовтої гами – одна (5,9 %), чорної – три (17,6 %), синьої – три (17,6 %), помаранчевої – вісім (47,1 %), неможливо визначити гаму двох екземплярів (11,8 %).

Новоолександрівка I к. 20, п. 1 (133 екз.): намистин кольорів синьої колірної гами – сім (5,3 %), білої – дев'ять (6,8 %), червоної – 39 (29,4 %), помаранчевої – 78 (58,5 %).

До поховань, де знайдено намистини з **майже рівними частинами чорної та блакитної**, а також з **наявністю білої гам** можна віднести:

Нейзац мог. 208, п. 1 (55 екз.): намистин кольорів помаранчевої гами – чотири (7,2 %), білої – 14 (25,5 %), блакитної – 14 (25,5 %), чорної – 23 (41,8 %).

Нейзац мог. 208, п. 2 (604 екз.): намистин кольорів зеленої гами – одна (0,2 %), синьої – дві (0,3 %), червоної – дві (0,4 %), жовтої – 35 (5,7 %), помаранчевої – 45 (7,5 %), чорної – 131 (21,6 %), блакитної – 164 (27 %), білої – 176 (29,2 %), неможливо визначити гаму 48 екземплярів (8,1 %).

Нейзац мог. 103 (двоє похованих) (987 екз.): намистин кольорів червоної гами – сім (0,7 %), синьої – 11 (1,1 %), помаранчевої – 86 (8,7 %), білої – 137 (13,9 %), зеленої – 149 (15,1 %), чорної – 170 (17,2 %), блакитної – 275 (27,9 %), неможливо визначити гаму 152 екземплярів (15,4 %).

Домінування намистин білої та червоної гам виявлено у похованнях:

Мічурінське склеп 1, п. 1 (401 екз.): намистин кольорів фіолетової гами – чотири (1 %), блакитної – шість (1,5 %), зеленої – вісім (2 %), чорної – 16 (3,9 %), червоної – 74 (18,5 %), помаранчевої – 81 (20,2 %), білої – 202 (50,3 %), неможливо визначити гаму 10 екземплярів (2,6 %).

Нейзац склеп 17, п. 1 (192 екз.): намистин кольорів чорної гами – дві (1 %), блакитної – 10 (5,1 %), фіолетової – 12 (6,3 %), синьої – 13 (6,8 %), зеленої – 26 (13,7 %), білої – 34 (17,6 %), червоної – 75 (39,1 %), неможливо визначити гаму 20 екземплярів (10,4 %).

Нейзац склеп 17, п. 2 (62 екз.): намистин кольорів блакитної гами – дві (3,2 %), зеленої – чотири (6,4 %), білої – 20 (32,3 %), червоної – 33 (53,3 %), неможливо визначити гаму трьох екземплярів (4,8 %).

Поліхромією без домінування однієї колірної гами є композиції наступних комплексів:

Дивізія к. 2, п. 1 (672 екз.): намистин кольорів білої гами – 14 (2,1 %), червоної – 38 (5,6 %), чорної – 39 (5,8 %), блакитної – 103 (15,3 %), фіолетової – 110 (16,4 %), зеленої – 126 (18,8 %), синьої – 192 (28,6 %), неможливо визначити гаму 50 екземплярів (7,4 %).

Бокани п. 10 (35 екз.): намистин кольорів фіолетової гами – чотири (11,4 %), блакитної – п'ять (14,3 %), червоної – п'ять (14,3 %), зеленої – шість (17,1 %), жовтої – 11 (31,5 %), невизначеними є чотири екземпляри (11,4 %).

Пашкани п. 1 (84 екз.): намистин кольорів жовтої гами – шість (7,1 %), червоної – сім (8,3 %), зеленої – 15 (17,9 %), синьої – 21 (25 %), помаранчевої – 24 (28,6 %), невизначені – 11 екземплярів (13,1 %).

Трушень п. 1 (165 екз.): намистин кольорів блакитної гами – чотири (2,4 %), жовтої – 15 (9,1 %), помаранчевої – 15 (9,1 %), зеленої – 17 (10,3 %), білої – 20 (12,1 %), червоної – 21 (12,7 %), фіолетової – 27 (16,4 %), синьої – 36 (21,8 %), невизначені – 10 екземплярів (6,1 %).

Окремо стоїть комплекс *Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус)*, де знайдені намистини червоної, блакитної та білої гам маже у рівному відсотковому співвідношенні. Так загальна кількість намистин у похованні – 167 екземплярів, з яких: намистин кольорів зеленої гами – три (1,8 %), синьої – три (1,8 %), білої – 23 (13,8 %), блакитної – 65 (38,9 %), червоної – 73 (43,7 %).

Також до жодної з підгруп не увійшов комплекс *Бокани п. 5* через значну кількість намистин (85 екземплярів, що становлять 29 % від загальної кількості), колірну гаму яких неможливо визначити через значну патинізованість. Щодо намистин, які підпадають під визначення кольору, то вони розподілились наступним чином: загальна кількість намистин у похованні – 294 екземплярів, з яких: намистин кольорів блакитної гами – одна (0,3 %), фіолетової – чотири (1,4 %), чорної – 11 (3,7 %), помаранчевої – 45 (15,3 %), зеленої – 50 (17 %), червоної – 98 (33,3 %).

Якщо ж розглянути часове та просторове поширення кожного кольору окремо – отримаємо таку картину:

Білий (13 з 33 поховань – 43 %): 1) Абганерово II к. 13, п. 1; 2) Височино V к. 2, п. 2; 3 і 4) Дружне склеп 18, п. В і мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус); 5) Мічурінське склеп 1, п. 1; 6-11) Нейзац склеп 17, п. 1 і 2, мог. 103 (двоє похованих), мог. 156, мог. 208, п. 1 і п. 2; 12) Новоолександрівка I к. 20, п. 1; 13) Трушень п. 1. Білі намистини були знайдені в похованнях з території Дністровсько-Прутського міжріччя (одне поховання), Криму (дев'ять поховань), Нижнього Дону (три поховання), що датуються другою половиною II – IV ст.

Чорний (10 з 33 поховань – 33 %): 1) Абганерово II к. 13, п. 1; 2 і 3) Бокани п. 5 і п. 6; 4) Височино V к. 2, п. 2; 5) Дивізія к. 2, п. 1; 6) Дружне мог. 24; 7) Мічурінське склеп 1, п. 1; 8-10) Нейзац склеп 17, п. 1, мог. 103 (двоє похованих), мог. 208, п. 2. Чорні намистини були знайдені в похованнях з території Дністровсько-Прутського міжріччя (два поховання), Буджаку (одне поховання), Криму (п'ять поховань), Нижнього Дону (два поховання), що датуються другою половиною II – IV ст.

Червоний (16 з 33 поховань – 53 %): 1-4) Бокани п. 5, п. 6, п. 9, п. 10; 5) Височино V к. 2, п. 2; 6) Дивізія к. 2, п. 1; 7-9) Дружне склеп 58, п. С, склеп 66, п. В, мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус); 10) Мічурінське склеп 1, п. 1; 11-14) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2, мог. 103 (двоє похованих), мог. 208, п. 2; 15) Новоолександрівка I к. 20; 16) Трушень п. 1. Червоні намистини були знайдені в похованнях з території Дністровсько-Прутського міжріччя (п'ять поховань), Буджаку (одне поховання), Криму (вісім поховань), Нижнього Дону (два поховання), що датуються другою половиною II – IV ст.

Помаранчевий (15 з 33 поховань – 49,5 %): 1) Абганерово II к. 13, п. 1; 2 і 3) Бокани п. 5 і п. 6; 4-7) Дружне склеп 21, п. Е, мог. 24, мог. 67, півн. підбій, п. 2, склеп 84, п. D; 8) Мічурінське склеп 1, п. 1; 9-12) Нейзац мог. 103 (двоє похованих), мог. 156, мог. 208, п. 1 і п. 2; 13) Новоолександрівка I к. 20, п. 1; 14) Трушень п. 1; 15) Чотири брати к. 3, п. 7. Помаранчеві намистини знайдені в

похованнях з території Дністровсько-Прутського міжріччя (три поховання), Криму (дев'ять поховань), Нижнього Дону (три поховання) та датуються другою половиною II – IV ст.

Жовтий (10 з 33 поховань – 33 %): 1) Абганерово II к. 13, п. 1; 2 і 3) Бокани п. 9 і п. 10; 4-7) Дружне мог. 24, мог. 67, півн. підбій, п. 2, мог. 73, півн. підбій, п. В, мог. 73, півд. підбій, п. D; 8) Нейзац мог. 208, п. 2; 9) Пашкани п. 1; 10) Трушень п. 1. Жовті намистини були знайдені в комплексах на території Дністровсько-Прутського міжріччя (чотири поховання), Криму (п'ять поховань), Нижнього Дону (одне поховання) та датуються другою половиною II – IV ст.

Зелений (20 з 33 поховань – 66 %): 1) Абганерово II к. 13, п. 1; 2-5) Бокани п. 5, п. 6, п. 9, п. 10; 6) Дивізія к. 2, п. 1; 7-11) Дружне склеп 21, п. Е, склеп 66, п. В, мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус), мог. 73, півн. підбій, п. В, склеп 78, п. D; 12) Мічурінське склеп 1, п. 1; 13) Нагавський II к. 11, п. 1; 14-18) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2, мог. 103 (двоє похованих), мог. 156, мог. 208, п. 2; 19) Пашкани п. 1; 20) Трушень п. 1. Зелені намистини були знайдені в похованнях, що походять з теренів Дністровсько-Прутського міжріччя (шість поховань), Буджаку (одне поховання), Криму (11 поховань), Нижнього Дону (два поховання) та датуються другою половиною II – IV ст.

Блакитний (17 з 33 поховань – 56,1 %): 1-5) Бокани п. 5, п. 6, п. 9, п. 10, п. 17; 6) Височино V к. 2, п. 2; 7) Дивізія к. 2, п. 1; 8-10) Дружне мог. 24, склеп 66, п. В, мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус); 11) Мічурінське склеп 1, п. 1; 12-16) Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2, мог. 103 (двоє похованих), мог. 208, п. 1 і п. 2; 17) Трушень п. 1. Блакитні намистини були знайдені в похованнях з території Дністровсько-Прутського міжріччя (шість поховань), Буджаку (одне поховання), Криму (дев'ять поховань), Нижнього Дону (одне поховання) та датуються другою половиною II – IV ст.

Синій (20 з 33 поховань – 66 %): 1) Бокани п. 17; 2) Дивізія к. 2, п. 1; 3-13) Дружне склеп 18, п. В, склеп 58, п. С, склеп 66, п. А, склеп 66, п. В, мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус), мог. 67, півн. підбій, п. 2, мог. 73, півн. підбій,

п. В, мог. 73, півд. підбій, п. D, склеп 78, п. D, склеп 84, п. А, склеп 84, п. D; 14-17) Нейзац склеп 17, п. 1, мог. 103 (двоє похованих), мог. 156, мог. 208, п. 2; 18) Новоолександрівка I к. 20, п. 1; 19) Пашкани п. 1; 20) Трушень п. 1. Сині намистини походять з поховань з території Дністровсько-Прутського міжріччя (три поховання), Буджаку (одне поховання), Криму (15 поховань), Нижнього Дону (одне поховання) та датуються другою половиною II – IV ст.

Фіолетовий (9 з 33 поховань – 29,7 %): 1-4) Бокани п. 5, п. 6, п. 9, п. 10; 5) Дивізія к. 2, п. 1; 6) Дружне склеп 58, п. С; 7) Мічурінське склеп 1, п. 1; 8) Нейзац склеп 17, п. 1; 9) Трушень п. 1. Фіолетові намистини походять з території Дністровсько-Прутського міжріччя (п'ять поховань), Буджаку (одне поховання), Криму (три поховання) та датуються другою половиною II – IV ст.

Таким чином, намистини всіх без винятку кольорів побутують протягом усього часу існування пізньосарматської культури без часових переривань. Щодо особливостей географічного розповсюдження, то лише жовті та фіолетові намистини проявляють певні закономірності. Так, жовті намистини зустрічаються в похованнях з території Дністровсько-Прутського міжріччя, Криму, Нижнього Дону та не зустрічаються в комплексах з території Буджаку. Щодо фіолетових намистин, то вони зустрічаються в похованнях з території Дністровсько-Прутського міжріччя, Буджаку, Криму та не зустрічаються в похованнях з території Нижнього Дону.

Як видно, хронологічні та географічні закономірності поширення намистин за окремими кольорами виявити не вдалось. Інша ситуація вийшла при аналізі колірних сполучень.

Так, поховання з монохромною колірною композицією намистин походять з території Дністровсько-Прутського міжріччя (одне поховання), Криму (чотири поховання), Нижнього Дону (два поховання) та датуються в межах другої половини II – першої половини III, IV ст. Слід зазначити, що чотири поховання даної групи містили композиції з майже 100 % домінування синьої колірної гами. Усі чотири поховання, окрім того, що розташовані на одному могильнику, датуються IV ст. Ймовірно, в такому випадку мова може йти про

якісь регіонально-часові особливості складання колірних гам намистин у похованнях.

Двоколірна композиція не є чисельною, оскільки зафіксована лише в одному похованні. Це надзвичайно мало аби детальніше схарактеризувати двоколірну композицію гам намистин.

Комплекси з триколірною композицією з переважанням якогось одного з кольорів походять з території Криму. У часовому аспекті вони розподілились наступним чином: два поховання другої половини III – IV ст. та IV ст. мали у складі свого поховального начиння намистини помаранчевого, чорного кольорів та зеленого, що домінує й жовтого, синього кольорів та зеленого, що переважає відповідно; у похованні IV ст. були знайдені намистини жовтого, чорного кольорів та синього, що домінує.

Нарешті поліхромна композиція намистин у похованнях з домінуванням якогось одного кольору побутує протягом усього часу існування пізньосарматської культури на всіх територіях залучених до дослідження.

Намистини, що утворювали поліхромну композицію з домінуванням синьої колірної гами, були знайдені у похованні IV ст. з території Криму.

Поліхромна композиція з домінуванням чорної колірної гами – у похованнях з території Криму та Нижнього Дону, які можуть бути датовані другою половиною II – IV ст.

Поліхромна композиція з домінуванням зеленої колірної гами – у похованнях з території Дністровсько-Прутського міжріччя, а також Криму, що датуються другою половиною II – IV ст.

Поліхромна композиція з домінуванням помаранчевої колірної гами – у похованнях з території Криму та Нижнього Дону, які датуються другою чвертю – кінцем III – початком IV ст. та другою половиною II – першою половиною III ст., відповідно.

До поховань, де знайдено намистини з майже рівними частинами чорної та блакитної, а також наявністю білої гам можна віднести три поховання, що

розташовані на одному кримському могильнику та датуються другою половиною II – першою половиною III ст.

Домінування білої та червоної гам характерно для поховань другої половини II – III ст. н. е. з території Криму.

Поліхромія без домінування однієї колірної гами характерна для поховань другої половини II – 270-х рр. з території Дністровсько-Прутського міжріччя та Буджаку.

Окремо стоїть поховання другої чверті III ст. з території Криму, де були знайдені намистини червоної, блакитної та білої гам майже у рівному відсотковому співвідношенні.

Враховуючи кількісне співвідношення поліхромних (зустрінуті у 20 похованнях) та інших трьох видів композицій (у 13 похованнях), можемо стверджувати, що саме багатоколірність з варіативністю видається найбільш характерною для складання колірних гам композицій у жіночих пізньосарматських похованнях.

О. М. Мошєєва припускає, що «на количество бус, состав ожерелий и их цветовую гамму влияли ритуалы и верования окружения погребенного» (Мошєєва 2019, с. 102).

Іншої думки дослідниця Є. М. Студенецька, яка вважає, що «<...>, цветовая гамма в национальной одежде является одним из важных признаков и даже при сходстве покроя и состава одежды позволяет выявить этническое своеобразие» (Студенецька 1989, с. 220).

Ймовірно, відмінності наборів намистин та їх колірних композицій можна пояснити, залучаючи дані етнографії, декількома факторами (наводяться в довільному порядку):

1. Соціальним статусом похованих.

Так, наприклад, колірні гами суворо регламентувалися в Китаї: «Кращий колір – червоний призначений для князів, а ті, що скромніші, – чорний та жовтий для простого народу» (Миронова 1984, с. 32).

Колір, як соціальний маркер відбився у назвах монгольських орд: «Біла Орда», «Синя Орда», «Сіра Орда» (Жуковская 1988, с. 155).

У сарматських похованнях були знайдені речі з червоної шкіри разом з іншими предметами, які підкреслюють високий соціальний статус похованих (Прохорова 1992).

Однією з характеристик групи аристократії середньосарматської культури є забарвлення переважної більшості предметів поховального начиння в червоний колір (Яценко 2015, с. 89).

У кабардинському костюмі чітко прослідковується соціальна символіка червоного кольору. Червоні саф'янові чувяки, червоні дівочі шапочки та корсети являлися приналежністю костюма виключно представників феодального стану (Доде 2001, с. 99).

Дослідниця костюма народів Північного Кавказу XVIII – XX ст. наводить такі приклади соціальних маркерів: шапочки червоного кольору носили дівчата з сімей феодалів, всі інші – будь-якого іншого, «В Кабарде XIX в. красное платье разрешалось носить только женщинам «благородного» (князья и дворяне) происхождения. <...> При этом женщинам зависимых сословий запрещалось носить платья того цвета, какой был у их владелицы – княгини» (Студенецкая 1989, с. 217), «<...> у адыгов цвет обуви отражал социальное положение ее владельца. Так, К. Кох пишет: «Туфли красного цвета – у князей, желтые – у дворян, и из простой кожи – у простых черкесов шьются точно по ноге, со швом посередине и не имеют подошвы». (Студенецкая 1989, с. 33-34).

2. Символікою кольору.

Говорячи про найпопулярніші поєднання кольорів в костюмі давніх іранців (на одному предметі або на всьому одязі в цілому) – червоний – білий – синій, С. О. Яценко пояснює, що ці три кольори були «маркерами трьох зон мироздания (верхней, средней и нижней) <...> У индоарийских дардов Гиндукуша существовало представление о трех Мировых Деревьях этих цветов. Такое Древо видим у трона богини на местном ковре из Пазырыка. У горных таджиков повседневная одежда у обоих полов обязательно должна была

включать эти три цвета. В некоторых смешанных таджикско-узбекских общинах шаман-пархон должен был иметь в своем гардеробе три платья именно этих цветов. Эти же три цвета до недавних пор использовались населением Саяно-Алтая на территории древних культур «скифского типа» для специфических ленточек ткани «ялама» для святилищ, символизируя, помимо прочего, жертвенную одежду (Яценко 2010).

3. Майновим статусом похованих.

Так, наприклад, у балкарців жовта хусточка, прикріплена на прапор нареченої, символізувала її багатство (Кудаев 1988, с. 79).

4. Гендерними відмінностями.

У своїй доповіді на 7-му Міжнародному Конгресі з археології давнього Близького Сходу С. О. Яценко зазначив: «Обычно у древних иранцев гендерные различия почти не отражались в цветовой гамме. Исключения из этого правила редки. Так, в Хорезме (дворец Топрак-кала, II-III вв.) для мужских изображений характерно сочетание черного (кафтаны) и красного (штаны), а у женских преобладают платья розового цвета (Топрак-кала, 1984)» (Яценко 2010).

5. Різницею сімейного стану похованих.

У народів Північного Кавказу наприкінці XIX ст. жінки після народження дитини закривали волосся хусткою (чухтою) чорного кольору. Кольором дівочої шалі або хустки був білий (Студенецкая 1989, с. 219).

6. Різницею у віці похованих.

О. О. Сухарева, у своєму доробку з історії середньоазійського костюма, подає наступну інформацію: «Расцветка платьев определялась некоторыми общепринятыми правилами. Молодым полагалось носить ткани с наличием красного или розового, <...> Женщины средних лет, имевшие 4-5 детей, переходили к ношению платьев, в которых красный или розовый цвет сочетался с темно-голубым или синим, а для одежды женщин пожилых красный и розовый цвет не допускался даже в мелких узорах. <...> Обычный колорит платьев пожилых женщин – голубой или синий, реже – серые узоры по

белому фону. Для очень пожилых женщин самым подходящим считался и доньше считается белый цвет.» (Сухарева 1982, с. 25).

У праці Є. М. Студенецької, присвяченій одягу народів Північного Кавказу XVIII – XX ст., на прикладі різниці кольорів капталів («Стеганые капталы для молодых замужних женщин иногда покрывали ярко-красной, голубой, зеленой тканью, а также полосатым и клетчатым шелком, хотя чаще встречались черные капталы, пригодные для всех возрастов» (Студенецкая 1989, с. 218) та одягу в цілому («В женской одежде осетин по материалам конца XIX – начала XX в. отдавалось предпочтение одноцветным без рисунка тканям: у молодых – светлым (белый, розовый, голубой, салатный, желтый, реже красный цвет), у более старших – темный (черный, синий, коричневый, темно-зеленый и т.п.). (Студенецкая 1989, с. 219) демонструється вікова диференціація жінок.

М.Ч. Кудаєв зазначає, що у балкарців, якщо дівчина по урочистих подіях одягала зелену сукню, то це означало, що вона ще молода і не бажає близького знайомства з парубками (Кудаєв 1988, с. 79).

7. Різницею етнічних груп похованих.

Ще в XIX ст. Й. В. Гете висловив думку про прихильність різноманітних культур до певних кольорів і їх поєднань: «достатньо іноді побачити знайомі поєднання кольорів аби майже безпомилково виявити етнічну приналежність предмету матеріальної культури» (Гете 1957, с. 56).

Є. М. Студенецкая демонструє відмінності кольорів одягу серед народів Північного Кавказу наприкінці XIX ст. на прикладі черкесок: «В массе же кабардинцы, адыгейцы, черкесы носили черные, серые, коричневые и реже бурые черкески. У карачаевцев преобладали черные черкески, но многие из них носили и черкески коричневых тонов. У балкарцев, осетин-горцев, отчасти чеченцев для черкесок был характерен более всего коричнево-бурый цвет. У осетин изредка встречались черкески красноватого тона. (Студенецкая 1989, с. 214).

З.В. Доде у своїй праці, присвяченій середньовічному костюму народів Північного Кавказу, зазначає, що кавказький костюм в різному ступені увібрав у себе майже всі складові колірної спектра. Традиційно кольори чоловічої

черкески, що переважають – чорний та коричневий – оживляли помаранчевий, синій, зелений і білий кольори деталей бешмету, ноговиць і башлику. Для жіночого костюму характерною є складніша колірна гама. У одязі адигських, карачаївських і балкарських жінок переважали червоний і чорний кольори. Осетинки надавали перевагу пастельним тонам (рожевий, блакитний, салатний, жовтий), при цьому червоний нібито відходив на другий план. Вайнахські жінки носили одяг зі строкатих тканин, віддаючи перевагу зеленій та коричневій гамі. Зелений, синій, фіолетовий і коричневий кольори, разом з яскравими набивними тканинами, є характерними для костюма дагестанок (Доде 2001, с. 95).

ВИСНОВКИ

Для виявлення локальних і хронологічних характеристик намистин та їх комплектів потрібне комплексне дослідження, тобто поєднання результатів вивчення технології виробництва, хімічного аналізу скла, морфології намистин. Першими почали вивчатись технологічні особливості виробництва. Далі зацікавленість дослідників отримали дослідження хімічного складу скла. А активне вивчення морфології намистин розпочалося після публікації корпусу Є. М. Алексєвої. Треба наголосити на тому, що починаючи з XXI ст. прослідковується активізація дослідників щодо розробки типологічних схем, що базуються на комплексному дослідженні намистин.

На сьогодні немає можливості провести лабораторні дослідження усього масиву намистин, що походять з жіночих поховань пізньосарматської культури. Виходячи з цього, в дисертації були використані результати вивчення морфології намистин. Питання хімічного складу скла і вивчення технологічних особливостей виробництва намистин, залишені для майбутніх розробок.

Категорія «намиста» завдяки достатній показності, масовості, а також стандартизованості може використовуватись у розробці хронології пізньосарматської культури. Але для подальшої побудови хронологічної шкали необхідна попередня систематизація даної категорії поховального інвентарю. Для цього було створено типологічні ряди. В результаті серед монохромних намистин виділено 93 типи, які було датовано спираючись на супутній поховальний інвентар та об'єднано в хронологічні ланцюжки.

Процес створення хроноланцюгів складався з декількох етапів. Цей аналіз виявив 88 ланцюжків, серед яких 29 були малоінформативними та до подальшого дослідження не залучені. З інших 59 ланцюжків були утворені такі, що мали найбільшу частоту зустрітості типів. Що дозволило виокремити дві групи ланцюжків типів намистин: а) такі, що побутують протягом другої половини II – першої половини III ст., б) такі, що зустрічаються у похованнях починаючи з другої половини II ст. і продовжують зустрічатися в IV ст.

Для виявлення територіальних закономірностей поширення отриманих типів були відібрані 53 інформативні. Серед них виокремились 21 локальний і 32 міжрегіональних типів.

Для розгляду місця намистин в жіночому пізньосарматському костюмі матеріал було розглянуто відповідного до того, в якій частини скелета його було знайдено. Спираючись на схему розташування намистин на скелеті, вдалось виокремити наступні три групи поховань: а) поховання, де намистини були знайдені в області грудної клітки, б) поховання, де намистини були знайдені в області зап'ясть, в) поховання, де намистини були знайдені в області ніг.

Регіонально-хронологічних особливостей схем розташування виявити не вдалось. Поховань з території Дністровсько-Прутського міжріччя та Буджаку, що б відповідали методичним вимогам, не виявилось. Таким чином, у похованнях з території Криму та Нижнього Дону найпоширенішою схемою є розташування намистин в області грудної клітки. Менш поширеним виявилось місце знаходження намистин в області ніг. Такими, що зустрічаються рідко, є схеми розташування намистин в області зап'ясть.

На початку аналізу кольорів та колірних гам композицій намистин, що походять з жіночих пізньосарматських поховань, в кожному похованні були підраховані в кількісному та відсотковому співвідношенні намистини кожного кольору. В результаті підрахунків утворились чотири групи поховань, які розрізняються характером колірних композицій: а) монохромні, б) двоколірні, в) триколірні, г) поліхромні.

Отримані нами результати аналізу намистин можна співвіднести з наявними системами хронології пізньосарматської культури наступним чином:

Індикаторами початкової фази пізньосарматської культури (друга половина II – перша половина III ст.) є такі намистини: чорні, червоні кулясті та поперечно здавлені; безбарвні подовжені циліндричні з валиками по краях; білі, жовті, зелені, блакитні бочкоподібні; червоні, сині біконічні; жовті бочкоподібні поздовжньо здавлені з валиками по краях; жовті катушкоподібні;

безбарвні, жовті, зелені, сині подовжені горбисті; червоні, жовті, зелені, блакитні, сині, фіолетові у вигляді плоского диска; безбарвні та блакитні кулясті ребристі; білі біконічні подовжньо витягнуті; білі, червоні, помаранчеві, сині призматичні; чорні, червоні в формі паралелепіпеда; червоні спіралеподібні; безбарвні, червоні, зелені, блакитні у формі 14-гранника; просвердлені гілочки корала; помаранчеві зрізано-біконічні поперечно здавлені; помаранчеві прямокутні плоскі; помаранчеві неправильної форми; помаранчеві бочкоподібні сплюснені неправильної форми; блакитні у формі 6-гранника; фіолетові у формі лінзи; фіолетові циліндричні.

Роль локальних маркерів початкової фази відіграють:

Для Дністровсько-Прутського міжріччя – червоні намистини у формі плоского диска зі скла, зелені скляні намистини у формі плоского диска, блакитні намистини у формі 14-гранника з прозорого скла, а також сині намистини у формі плоского диска зі скла.

Для Криму – безбарвні подовжені горбкуваті скляні намистини з внутрішньою металеву прокладкою, білі скляні намистини призматичної форми, червоні намистини у формі паралелепіпеда з глухого скла, помаранчеві бочкоподібні сплюснені намистини неправильної форми з бурштину, червоні намистини призматичної форми з глухого скла.

Міжрегіональними маркерами початкової фази пізньосарматської культури є:

Для Дністровсько-Прутського міжріччя, Буджаку та Криму – чорні кулясті й поперечно здавлені намистини з різною пропорційною характеристикою з гагату і скла, фіолетові циліндричні намистини з прозорого скла, зелені бочкоподібні скляні намистини.

Для поховань Дністровсько-Прутського міжріччя, Криму та Нижнього Дону прикметними є просвердлені гілочки корала червоного кольору та червоні кулясті й поперечно здавлені намистини зі скла і гранату.

Для Дністровсько-Прутського міжріччя та Буджаку – блакитні бочкоподібні намистини з прозорого скла, а також фіолетові намистини у формі лінзи з прозорого скла.

Для Дністровського-Прутського міжріччя і Криму – зелені намистини у формі 14-гранника зі скла, фіолетові намистини у вигляді плоского диска з прозорого скла, помаранчеві намистини неправильної форми з бурштину та сині біконічні скляні намистини.

Для Буджаку й Криму – блакитні намистини у формі плоского диска з прозорого скла.

Регіонально-хронологічними маркерами поховань з теренів Дністровсько-Прутського міжріччя початкової фази виявились сполучення: а) червоні кулясті та поперечно здавлені намистини, що вироблені зі скла та граната плюс зелені скляні кулясті, поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками, б) червоні скляні намистини у формі плоского диска плюс просвердлені гілочки корала, зелені скляні намистини у вигляді плоского диска, блакитні скляні намистини у формі 14-гранника, а також фіолетові скляні намистини у вигляді плоского диска.

Для поховань Дністровсько-Прутського міжріччя, Буджаку та Криму – чорні кулясті та поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками, що виготовлялися зі скла або гагату, а також червоні циліндричні намистини з різними пропорційними характеристиками, виготовлені зі скла або коралу.

Для поховань з території Дністровсько-Прутського міжріччя, Криму та Нижнього Дону маркерами є: а) просвердлені гілочки корала та помаранчеві кулясті, поперечно здавлені намистини з різною пропорційною характеристикою, що виготовлені з бурштину, сердоліку, скла, б) червоні кулясті та поперечно здавлені намистини, що вироблені зі скла та граната плюс просвердлені гілочки корала.

Характерними для комплексів з території Дністровсько-Прутського міжріччя та Криму поєднаннями є: а) чорні циліндричні намистини з різною

пропорційною характеристикою, що виготовлені з гагату плюс помаранчеві кулясті та поперечно здавлені намистини з різною пропорційною характеристикою, що виготовлені з бурштину, сердоліку, скла, а також помаранчеві намистини неправильної форми з бурштину, б) червоні циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою, що вироблені зі скла та коралу та зелені скляні намистини у формі 14-гранника, в) зелені скляні кулясті та поперечно здавлені намистини з різними пропорційними характеристиками плюс зелені скляні призматичні намистини.

Для пам'яток з території Криму: а) безбарвні кулясті намистини з різними пропорційними характеристиками, що виготовлені зі скла з внутрішньою металевою прокладкою, а також блакитні кулясті поперечно здавлені намистини з різною пропорційною характеристикою, що зроблені зі скла або халцедону, б) помаранчеві кулясті та поперечно здавлені намистини з різною пропорційною характеристикою, що виготовлені з бурштину, сердоліку, скла, а також помаранчеві бурштинові бочкоподібні сплюснені намистини неправильної форми плюс блакитні коротко циліндричні намистини зі скла або фаянсу, в) білі циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою, які виготовлені зі скла або єгипетського фаянсу плюс червоні циліндричні намистини з різною пропорційною характеристикою, що виготовлені зі скла або коралу, червоні скляні намистини призматичної форми, а також блакитні кулясті поперечно здавлені намистини з різною пропорційною характеристикою, що виготовлені зі скла або халцедону, г) білі скляні кулясті та поперечно здавлені намистини з різною пропорційною характеристикою плюс блакитні коротко циліндричні намистини зі скла або фаянсу, а також сині скляні кулясті та поперечно здавлені намистини.

Для поховань з території Криму та Нижнього Дону характерними є: а) просвердлені гілочки корала плюс блакитні коротко циліндричні намистини, що виготовлялися зі скла або єгипетського фаянсу, б) безбарвні кулясті намистини з різними пропорційними характеристиками, що виготовлені зі скла з внутрішньою металевою прокладкою плюс червоні циліндричні намистини з

різними пропорційними характеристиками, що виготовлялися зі скла або коралу.

Колірні композиції, які характерні наборам намистин початкової фази:

Для Дністровсько-Прутського міжріччя – монохромні колірні композиції, поліхромія з домінуванням зеленої колірної гами та без домінування однієї колірної гами. Для Буджаку – поліхромія без домінування однієї колірної гами. Для Нижнього Дону – монохромні колірні композиції, поліхромія з домінуванням чорної та помаранчевої колірних гам. Для Криму – поліхромія з майже рівними частинами чорної та блакитної гам, а також з наявністю білої гами, поліхромія з домінуванням білої та червоної гам.

Індикаторами **фінальної фази пізньосарматської культури (друга половина III – IV ст.)** є намистини: чорні витягнуті клиноподібні, спіралеподібні, помаранчеві дископодібні з різною пропорційною характеристикою, конічні, вісімко подібні, жовті подовжені циліндричні з валиками по краях, дископодібні, зрізано-біконічні, жовті та зелені краплеподібні, зелені конічної форми, циліндричні з ребристою поверхнею, блакитні у вигляді стилізованого топірця, синій бісер, сині бочкоподібні, зрізано-біконічні, подовжені спіралеподібної форми.

Локальними маркерами фінальної фази виявились:

Для Криму – зрізано-біконічні намистини з синього скла та видовжені скляні сині намистини спіралеподібної форми

Міжрегіональними для поховань з території Криму та Нижнього Дону – помаранчеві вісімко подібні намистини з бурштину.

Регіонально-хронологічні маркери лише для фінальної фази пізньосарматської культури виявити не вдалось.

Колірні композиції, що характерні наборам намистин фінальної фази:

Для Криму – монохромія, двоколірна, триколірна, поліхромія з домінуванням синьої, чорної, зеленої, помаранчевої колірних гам. Для Нижнього Дону – поліхромія з домінуванням чорної колірної гами.

Характер міжрегіональних маркерів та хронологічних ланцюжків підтверджують, що в давнину територія від Нижнього Дону до Дністровсько-Прутського міждіччя, з певною географічною лакуною в центральній частині степів Північного Причорномор'я і концентрацією пізньосарматського населення в цих регіонах становила собою зону тісних контактів носіїв пізньосарматської культури.

Уявляється, що відмінності наборів намистин та їх колірних композицій, на підставі даних етнографії, можна пояснити декількома факторами: соціальним або майновим статусом похованих, різницею у віці небіжчиків та їх сімейного статусу, різницею самих етнічних груп похованих.

В результаті вдалось виокремити характерні типи намистин, поєднання типів, їх регіонально-хронологічне розповсюдження, схеми розташування намистин у похованнях та їх колірні композиції для початкової й фінальної стадій пізньосарматської культури. Це допоможе датувати поховання та співвідносити їх з системою хронології пізньосарматських пам'яток, що існує.

Дисертаційне дослідження демонструє лише частину інформаційного потенціалу намистин. Подальше розширення джерельної бази дасть змогу відповісти на більшу кількість питань, щодо такого поховального начиння, як намистини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов, А. П. 1993. Античные амфоры. Периодизация и хронология. *Боспорский сборник*, 3, с. 4-135.
2. Абрамова, М. П. 1971. Зеркала горных районов Северного Кавказа в первые века нашей эры. В: Орешников, С. М. и др. (ред.). *История и культура Восточной Европы по археологическим данным*. Москва: Советская Россия, с. 121-132.
3. Абрамова, М. П. 1974. Памятники горных районов Центрального Кавказа рубежа и первых веков нашей эры (по материалам Северной Осетии и Кабардино-Балкарии). В: Абрамова, М. П. (ред.). *Археологические исследования на юге Восточной Европы*. Москва: Внешторгиздат, с. 3-31.
4. Абрамова, М. П. 1989. Погребальный обряд племен Центрального Предкавказья в III – IV вв. н. э. *Труды ГИМ*, 70, с. 5-16.
5. Абрамова, М. П. 1993. *Центральное Предкавказье в сарматское время (III в. до н.э. – IV в.н.э.)*. Москва: ИА РАН.
6. Авенариус, Н. П. 1890. Дрогочин Надбужский и его древности. *МАР*, 4, с. 1-42.
7. Айбабин, А. И. 1990. Хронология могильников Крыма позднеримского и раннесредневекового времени. *МАИЭТ*, I, с. 5-86.
8. Алексеева, Е. М. 1975. *Античные бусы Северного Причерноморья*. САИ, Г1 – 12. Москва: Наука.
9. Алексеева, Е. М. 1978 *Античные бусы Северного Причерноморья*. САИ, Г1 – 12. Москва: Наука.
10. Алексеева, Е. М. 1982. *Античные бусы Северного Причерноморья*. САИ, Г1 – 12. Москва: Наука.
11. Алексеева, Е. М., Сорокина, Н. П. 2007. *Коллекция стекла античной Горгиппии*. Москва: Интербук-бизнес.
12. Амброз, А. К. 1966. *Фибулы юга Европейской части СССР II в. до н. э. – IV в. н. э.* САИ, Д1 – 30. Москва: Наука.

13. Амброз, А. К. 1971. Проблемы раннесредневековой хронологии Восточной Европы. *Советская археология*, 2, с. 96-123.
14. Амброз, А. К. 1989. *Хронология древностей Северного Кавказа*. Москва: Наука.
15. Амброз, А. К. 1992. Боспор. Хронология раннесредневековых древностей. *Боспорский сборник*, 1, с. 6-108.
16. Амброз, А. К. 1994. Юго-Западный Крым. Могильники IV-VII вв. *МАИЭТ*, IV, с. 31-88.
17. Арсеньева, Т. М. 1977. *Некрополь Танаиса*. Москва: Наука.
18. Арсеньева, Т. М., Безуглов, С. И., Толочко, И. В. 2001. *Некрополь Танаиса (раскопки 1981 – 1995 гг.)*. Москва: Палеограф.
19. Арциховский, А. В. 1930. *Курганы вятичей*. Москва: РАНИОН.
20. Атавин, А. Г. 1993. Краснолаковая керамика IV – VI вв. н. э. из Фанагории. *Боспорский сборник*, 2, с. 149-171.
21. Ахмедов, И. Р., Гущина, И. И., Журавлев, Д. Б. 2001. Богатое погребение II в. н. э. из могильника Бельбек IV. *Труды ГИМ*, вып. 118, с. 175-187.
22. Ахраров, И., Усманов, З. 1963. Бусы из Кувы. *Научные труды ТашГУ*, 200, с. 86-98.
23. Бабенчиков, В.П. 1963. Чорноріченський могильник. *АП УРСР*, XIII, с. 90-123.
24. Бажан, И. А., Гей, О. А. 1992. Относительная хронология могильников черняховской культуры. В: Щукин, М. Б., Гей, О. А. (ред.). *Проблемы хронологии эпохи латена и римского времени*. Санкт-Петербург: Ойум, с. 122-157.
25. Безбородов, М. А. 1969. *Химия и технология древних и средневековых стекол*. Минск: Наука и техника.
26. Безуглов, С. И. 1988. Позднесарматское погребение знатного воина в степном Подонье. *Советская археология*, 4, с. 103-116.

27. Безуглов, С. И. 1997. Военское позднесарматское погребение близ Азова. *Историко-археологические исследования в Азове и на Нижнем Дону в 1994*, 14, с. 133-142.
28. Безуглов, С. И., Глебов, В. П., Парусимов, И. Н. 2009. *Позднесарматские погребения в устье Дона (курганный могильник Валовый I)*. Ростов-на-Дону: Издательско-полиграфическая фирма «Медиа-Полис».
29. Безуглов, С. И., Захаров, А. В. 1989. Богатое погребение позднеримского времени близ Танаиса. *Известия Ростовского областного музея краеведения*, 6, с. 42-66.
30. Берхин, И. П. 1961. О трех находках позднесарматского времени в Нижнем Поволжье. *АСГЭ*, 2, с. 141-153.
31. Беспалый, Е. И. 1990. Погребения позднесарматского времени у г. Азова. *СА*, 1, с. 213-223.
32. Беспалый, Е. И. 2000. Позднесарматское погребение из могильника Высочино V на водоразделе между Кагальником и Доном. *Сарматы и их соседи на Дону: Материалы и исследования по археологии Дона*, I, с. 156-168.
33. Беспалый, Е. И., Лукьяшко, Е. И. 2008. *Древнее население междуречья Дона и Кагальника. Курганный могильник у с. Высочино*. Ростов-на-Дону: Издательство ЮНЦ РАН.
34. Богданова, Н. А. 1989. Могильник первых веков нашей эры у с. Заветное. *Труды ГИМ*, 70, с. 17-71.
35. Богданова, Н. А., Гущина, И. И., Лобода, И. И. 1976. Могильник Скалистое III в юго-западном Крыму (I – III вв.). *Советская археология*, 4, с. 121-153.
36. Боковенко, Н. А. 1977. Типология бронзовых котлов сарматского времени в Восточной Европе. *Советская археология*, 4, с. 228-235.
37. Бруяко, И. В., Дзиговский, А. Н., Секерская, Н. М. 2008. *Никоний римской эпохи*. Измаил: Издательство «СМИЛ».
38. Вадецкая, Э. Б. 1992. Античные бусы в Южной Сибири. В: Раев, Б. А. (ред.). *Античная цивилизация и варварский мир. Материалы III-го*

археологического семинара. Новочеркасск: Музей истории донского казачества, КемГУ, с. 76-82.

39. Валиулина, С. И. 2013. Стекланные изделия Торецкого поселения. *Ученые записки Казанского университета*, т. 155, кн. 3, ч. 1, с. 20-29.

40. Васильев, А. А., Савельев, О. К. 2008. Переход от начального к финальному этапу позднесарматской культуры в междуречье Днестра и Дуная (хронологический аспект). В: Радюш, О. А., Скворцов, К. Н. (ред.). *Древности Центральной и Восточной Европы эпохи римского влияния и переселения народов*. Калининград: Янтарный сказ, с. 29-37.

41. Веймарн, Є. В. 1963. Археологічні роботи в районі Інкермана. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 13, с. 88-123.

42. Веймарн, Е. В., Айбабин, А. И. 1993. *Скалистинский могильник*. Киев: Наукова думка.

43. Вдовиченко, И. И., Колтухов, С. Г. 1994. Могильник римского времени у с. Танковое. В: Могаричев, Ю. М. (ред.). *Проблемы истории и археологии Крыма*. Симферополь: Таврия, с. 82-88.

44. Власов, В. П. 1997. Лепная керамика позднескифского Булганакского городища. *Бахчисарайский историко-археологический сборник*, 1, с. 204-304.

45. Власов, В. П. 2003. Северокавказские параллели в лепной керамике Крыма римского и раннесредневекового времени. *МАИЭТ*, 10, с. 98-124.

46. Воронов, Ю. Н., Юшин, В. А. 1979. Ранний горизонт (II – IV вв. н. э.) в могильниках цебельдинской культуры. *Советская археология*, 1, с. 181-198.

47. Высотская, Т. Н. 1979. *Неаполь – столица государства поздних скифов*. Киев: Наукова думка.

48. Высотская, Т. Н. 1994. *Усть-Альминское городище и некрополь*. Киев: Акад. Евробизнеса.

49. Высотская, Т. Н. 1998. Склепы могильника Совхоз № 10 (Севастопольский) проблемы этноса и хронологии. *МАИЭТ*, VI, с. 256-273.

50. Высотская, Т. Н., Рыжова, Л. А. 1999. Бусы могильника «Совхоз – 10» («Севастопольский»). *Древности – 1997 – 1998. Харьковский историко – археологический ежегодник*, с. 116-133.
51. Вязьмітіна, М. І. 1971. *Пам'ятки і культура сарматів*. Київ: Наукова думка.
52. Вязьмітіна, М. І., Іллінська, В. А., Тереножкін, О. І., Ковпаненко, Г. Т. 1960. Кургани біля с. Ново-Пилипівка і радгоспу Аккермень. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 8, с. 22-136.
53. Гайдукевич, В. Ф. 1959. Некрополи некоторых Боспорских городищ. *МИА*, 69, с. 154-238.
54. Галибин, В. А. 2001. *Состав стекла как исторический источник*. Санкт-Петербург.: Петербургское Востоковедение.
55. Гей, О. А., Бажан, И. А. 1997. *Хронология эпохи «готских» походов (на территории Восточной Европы и Кавказа)*. Москва: ИА РАН.
56. Генинг, В. Ф. 1962. Мыдлань-Шай – удмуртский могильник VIII – IX вв. *Вопросы археологии Урала*, 3, с. 7-112.
57. Генинг, В. Ф., Халиков, А. Х. 1964. *Ранние болгары на Волге (Больше-Тарханский могильник)*. Москва: Наука.
58. Гете, И. Ф. 1957. *Избранные сочинения по естествознанию*. Москва: Издательство Академии наук СССР.
59. Гопкало, О. В. 2008. *Бусы и подвески черняховской культуры*. Киев: Институт археологии НАНУ.
60. Гороховский, Е. Л. 1998. Хронология черняховских могильников лесостепной Украины. *Труды V международного конгресса археологов-славистов*, 4, с. 34-46.
61. Гросу, В. И. 1983. Новые сарматские памятники на территории Молдавии (дополнение к археологической карте Молдавии). *АИМ в 1979-1980 гг.*, с. 28-53.
62. Гросу, В. И. 1990. *Хронология памятников сарматской культуры Днестровско-Прутского междуречья*. Кишинев: Штиница.

63. Гугуев, В. К., Безуглов, С. И. 1990. Всадническое погребение первых веков нашей эры из курганного некрополя Кобякова городища на Дону. *Советская археология*, 2, с. 164-175.
64. Гудкова, А. В., Фокеев, М. М. 1984. *Земледельцы и кочевники в низовьях Дуная I – IV вв. н. э.* Киев: Наукова думка.
65. Гудкова, А. В., Редина, Е. Ф. 1999. О сарматском могильнике Градешка в низовьях Дуная. *Старожитності Північного Причорномор'я і Криму*, VII, с. 177-193.
66. Гуревич, Ф. Д. 1950. Древнейшие бусы Старой Ладogi. *СА*, 14, с. 170-186.
67. Гущина, И. И. 1974. Население сарматского времени в долине реки Бельбек в Крыму. В: Абрамова, М. П. (ред.). *Археологические исследования на юге Восточной Европы*. Москва: Внешторгиздат, с. 32-64.
68. Гущина, И. И., Засецкая, И. П. 1994. «Золотое кладбище» римской эпохи в Прикубанье. Санкт-Петербург: Фарн.
69. Гущина, И. И., Журавлев, Д. В. 1999. Погребения с бронзовой посудой из могильника Бельбек IV в Юго-Западном Крыму. *Российская археология*, 2, с. 157-172.
70. Дашевская, О. Д. 1991. *Поздние скифы в Крыму*. САИ, Д 1-7. Москва: Наука.
71. Деопик, В. Б. 1959. Классификация бус Северного Кавказа IV - V вв. *СА*, 3, с. 48-65.
72. Деопик, В. Б. 1961. Классификация бус Юго-Восточной Европы VI-IX вв. *СА*, 3, с. 202-232.
73. Дергачев, В. А. 1982. *Материалы раскопок археологической экспедиции на Среднем Пруте (1975-1976)*. Кишинев: Штиинца.
74. Дзиговський, О. М. 1980. Сарматські поховання поблизу гирла Дунаю. *Археологія*, 34, с. 86-92.

75. Дзиговский, А. Н. 1981. Сарматские памятники II – III вв. в низовьях Днестра. В: Мезенцева, Г. Г. (ред.). *Древности Северо-Западного Причерноморья*. Киев: Наукова думка, с. 116-125.
76. Дзиговский, А. Н., Субботин, Л. В. 1986. О верхней дате сарматских памятников понизовья Дуная. В: Станко, В. Н. и др. (ред.). *Исследования по археологии Северо-Западного Причерноморья*. Киев: Наукова думка, с. 150-157.
77. Дзиговський, О. М. 2000. *Культура сарматів Північно-Західного Причорномор'я*. Одеса: Гермес.
78. Дзиговский, А. Н. 2003. *Очерки истории сарматов Карпато-Днепровских земель*. Одесса: Гермес.
79. Дзнеладзе, О. С. 2016. *Намисто та підвіски сарматів Північного Причорномор'я*. Автореферат дисертації к. і. н. ІА НАНУ.
80. Дмитриев, А. В. 1982. Раннесредневековые фибулы из могильника на р. Дюрсо. В: Амброз, А. К. и др. (ред.). *Древности эпохи великого переселения народов V – VII вв.* Москва: Наука, с. 69-107.
81. Доде, З. В. 2001. *Средневековый костюм народов Северного Кавказа. Очерки истории*. Москва: Издательская фирма «Восточная литература» РАН.
82. Драчук, В. С. 1975. *Системы знаков Северного Причерномор'я*. Киев: Наукова думка.
83. Дьяченко, А.Н., Блохин, В. Г., Шинкарь, О. А. 1995. Археологические исследования у с. Абганерово Октябрьского района Волгоградской области. В: Железчиков, Б.Ф. (ред.). *Археолого-этнографические исследования в Волгоградской области*. Волгоград: Перемена, с. 90-105.
84. Железчиков, Б. Ф. 1998. *Археологические памятники Уральской области*. Волгоград: Изд-во Волгоградского государственного университета.
85. Жуковская, Н. Л. 1988. *Категории и символика традиционной культуры монголов*. Москва: Наука.

86. Журавлев, Д. В. 1998. Краснолаковая керамика Северного Причерноморья римского времени: основные итоги и перспективы изучения (краткий обзор отечественной литературы). *Труды ГИМ*, 102, с. 1-128.

87. Журавлев, Д. В., Фирсов, К. Б. 2001. Позднескифский курган Саблы в центральном Крыму. *Труды ГИМ*, 118, с. 223-230.

88. Зайцев, Ю. П. 1997. Охранные исследования в Симферопольском, Белогорском и Бахчисарайском районе. В: Кутайсов, В. А. (ред.). *Археологические исследования в Крыму. 1994 год*. Симферополь: Таврия, с. 102-114.

89. Зайцев, Ю. П., Мордвинцева, В. И. 2003. «Ногайчинский» курган в степном Крыму. *Вестник древней истории*, 3, с. 61-99.

90. Засецкая, И. П. 1994. *Культура кочевников южнорусских степей в гуннскую эпоху (конец IV – V вв.)*. Санкт-Петербург: Наука.

91. Зубарь, В. М. 1982. *Некрополь Херсонеса Таврического I – IV вв. н. э.* Киев: Наукова думка.

92. Зубарь, В. М., Сорочан, С. Б. 1986. Новый погребальный комплекс II – IV вв. н. э. и экономическое развитие Херсонеса. В: Анохин, В. А. (ред.). *Античная культура Северного Причерноморья в первые века нашей эры*. Киев: Наукова думка, с. 101-129.

93. Ильюков Л.С., Власкин М.В. 1992. *Сарматы междуречья Сала и Маныча*. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского университета.

94. Кадеев, В. И. 1970. *Очерки истории экономики Херсонеса в I – IV вв. н. э.* Харьков: Изд-во Харьковского университета.

95. Кадеев, В. И., Сорочан, С. Б. 1989. *Экономические связи античных городов Северного Причерноморья в I в. до н. э. – V в. н. э.* Харьков: Вища школа.

96. Казанский, М. М. 1994. Могилы алано-сарматских вождей IV в. в Понтийских степях. *МАИЭТ*, IV, с. 238-256.

97. Казанский, М. О. 1997. О германских древностях позднеримского времени в Крыму и Приазовье. В: (ред.). *Византия и Крым*. Тезисы докладов

Международной конференции. Севастополь, 6-11 июня 1997 . Севастополь: Ахтиар, с. 48-51.

98. Казанский, М. О. 1999. Готы на Боспоре Киммерийском. В: Левада, М. Е. (ред.). *Сто лет черняховской культуре*. Киев: Товариство Археології та антропології, с. 277-297.

99. Книпович, Т. Н. 1952. Краснолаковая керамика первых веков н. э. из раскопок Боспорской экспедиции 1936-1940 гг. *МИА*, 25, с. 289-326.

100. Ковпаненко, Г. Т. 1986. *Сарматское погребение I в. н. э. на Южном Буге*. Киев: Наукова думка.

101. Корпусова, В. Н. 1983. *Некрополь Золотое*. Киев: Наукова думка.

102. Костенко, В. И. 1993. *Сарматы в Нижнем Поднепровье (по материалам Усть-Каменского могильника)*. Днепропетровск: Издательство ДГУ.

103. Крапивина, В. В. 1993. *Ольвия. Материальная культура I – IV вв. н. э.* Киев: Наукова думка.

104. Красноперов, А. А. *Бусы Ныргинды* [online]. Режим доступа: www.academia.edu/3156851/Красноперов_А.А._Бусы_Ныргинды.

105. Кривошеев, М. В. 2004. Хронология позднесарматской культуры Нижнего Поволжья. *Сарматские культуры Евразии: проблемы региональной хронологии*. Краснодар, с. 117-126.

106. Кропоткин, В. В. 1978. Черняховская культура и Северное Причерноморье. В: Кропоткин, В. В. и др. (ред.). *Проблемы советской археологии*. Москва: Наука, с. 147-164.

107. Кропотов, В. В. 2010. *Фибулы сарматской эпохи*. Киев: АДЕФ.

108. Кудяев, М. Ч. 1988. *Карачаево-балкарский свадебный обряд*. Нальчик: Эльбрус.

109. Кузнецова, Т. М. 1988. Зеркала в погребальном обряде сарматов. *Советская археология*, 4, с. 52-61.

110. Леммлейн, Г. Г. 1950. Опыт классификации форм каменных бус. *КСИИМК*, 32, с. 157-172.

111. Лобода, И. И. 1977. Раскопки могильника Озерное III в 1963-1965 гг. *Советская археология*, 4, с. 236-252.
112. Лобода, И. И. 1992. Исследование могильника IV – V вв. в с. Красный Мак. В: Могаричев, Ю. М. (ред.). *Проблемы истории «пещерных городов» в Крыму*. Симферополь: Таврия, с. 210-215.
113. Львова, З. А. 1983. Типологизация по технологическому основанию стеклянных бус Варнинского могильника как основа их относительной и абсолютной датировки. *АСГЭ*, 24, с. 90-110.
114. Максименко, В. Е. 1998. *Сарматы на Дону (археология и проблемы этнической истории)*. Азов: Изд-во Азовского краеведческого музея.
115. Мамонтов, В. И. 2009. Сарматские курганы могильника Первомайский XIV. *НАВ*, 10, с. 325-334.
116. Манзура, И. В., Ключко, Е. О., Савва, Е. Н. 1992. *Каменские курганы*. Кишинев: Штиинца.
117. Марченко, И. И. 1996. *Сираки Кубани*. Краснодар: Издательство Кубанского государственного университета.
118. Медведев, А. П. 1990. *Сарматы и лесостепь*. Воронеж: Изд-во Воронежского университета.
119. Миронова, Л. Н. 1984. *Цветоведение*. Минск: Высшая школа.
120. Мордвинцева, В. И., Трейстер, М. Ю. 2007. *Произведения торевтики и ювелирного искусства в Северном Причерноморье 2 в. до н. э. – 2 в. н. э.* Симферополь-Бонн: Тарпан.
121. Мосберг, Г. И. 1946. К изучению могильников римского времени Юго-Западного Крыма. *СА*, VIII, с. 113-121.
122. Мошеева, О. М. 2019. Синий цвет в сарматских бусах. В: Круглов, Е. В., Лапшин, А. С., Лапшина, И. Ю. (ред.). *Археология как жизнь. Памяти Евгения Павловича Мыськова*. Волгоград: Сфера, с. 99-111.
123. Мошкова, М. Г. 1978. Два позднесарматских погребения в группе «Четыре брата» на Нижнем Дону. В: Козенкова, В. И., Краснов, Ю. А.,

Розенфельдт, И. Г. (ред.). *Вопросы древней и средневековой археологии Восточной Европы*. Москва: Наука, с. 71-77.

124. Мошкова, М. Г. 1989. Среднесарматская культура. В: Мелюкова, А. И. (ред.). *Стены Европейской части СРСР в скифо-сарматское время*. Москва: Наука, с. 177-191.

125. Мошкова, М. Г. 1989. Позднесарматская культура. В: Мелюкова, А. И. (ред.). *Стены Европейской части СРСР в скифо-сарматское время*. Москва: Наука, с. 191-202.

126. Мульд, С. А. 2001. Позднесарматское погребение в Центральном Крыму. *МАИЭТ*, VIII, с. 51-66.

127. Мыськов, Е. П., Сергацков, И. В. 1994. Позднесарматские комплексы на Нижнем Дону. *РА*, 2, с. 179-190.

128. Мыц, В. Л. 1987. Могильник III – V вв. на склоне Чатырдага. В: Кутайсов, В. А. (ред.). *Материалы к этнической истории Крыма VII в. до н. э. – VII в. н. э.* Киев: Наукова думка, с. 144-164.

129. Оболдуева, Т. Г. 1955. Курган эпохи бронзы на р. Когильник. *Известия Молдавского филиала АН СССР*, 5 (25), с. 31-49.

130. Орлов, К. К. 1987. Ай-Тодорский некрополь. В: Кутайсов, В. А. (ред.). *Материалы к этнической истории Крыма VII в. до н. э. – VII в. н. э.* Киев: Наукова думка, с. 106-133.

131. Патокова, Э. Ф., Дзиговский, А. Н., Зиньковский, К. В. 1982. Сарматские погребения маякского могильника. В: Гудкова, А. В. (ред.). *Памятники римского и средневекового времени в Северо-Западном Причерноморье*. Киев: Наукова думка, с. 131-136.

132. Пташникова, И. В. 1952. Бусы древнего и раннесредневекового Хорезма. *Труды Хорезмской экспедиции*, 1, с. 105-118.

133. Полубояринова, М. Д. 1991. *Украшения из цветных камней Болгара и Золотой Орды*. Москва: ИА АН СССР.

134. Прохорова, Т. А., Гугуев, В. К. 1992. Богатое сарматское погребение в кургане 10 Кобяковского могильника. *СА*, 1, с. 142-161.

135. Пуздровский, А. Е. 2007. *Крымская Скифия II в. до н. э. – III в. н. э. Погребальные памятники*. Симферополь: Бизнес-Информ.
136. Рикман, Э. А. 1975. *Памятники сарматов и племен черняховской культуры. Археологическая карта Молдавской ССР, выпуск 5*. Кишинев: Штиинца.
137. Румянцева, О. С. 2006. *Бусы населения Средней Оки эпохи Великого переселения народов как исторический источник*. Автореферат диссертации к. и. н. ИА РАН.
138. Румянцева, О. С. 2009. Бусы могильника Брут 2 2-й половины II – середины III в. В: *Памятники ранних алан центральных районов Северного Кавказа*. Москва: ИА РАН, с. 341 – 387.
139. Савовський, І. П. 1977. Нові сарматські поховання на Запоріжжі. *Археологія*, 23, с. 61-71.
140. Сергацков, И. В. 2000. *Сарматские курганы на Иловле*. Волгоград: Изд-во ВолГУ.
141. Силантьева, Л. Ф. 1985. Краснолаковая керамика из раскопок Илурата. *МИА*, 85, с. 283-311.
142. Симоненко, А. В. 1993. *Сарматы Таврии*. Киев: Наукова думка.
143. Симоненко, А. В. 2004. Хронология и периодизация сарматских памятников Северного Причерноморья. *Сарматские культуры Евразии: проблемы региональной хронологии*. Краснодар, с. 134-173.
144. Симоненко, А. В. 2011. *Римский импорт у сарматов Северного Причерноморья*. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ; Нестор-История.
145. Сеницын, И. В. 1947. *Археологические раскопки на территории Нижнего Поволжья*. Саратов: Издательство СГУ.
146. Сеницын, И. В. 1960. Древние памятники в низовьях Еруслана (по раскопкам 1954-1955 гг.). *МИА*, 78, с. 10-168.
147. Скрипкин, А. С. 1977. Фибулы Нижнего Поволжья (по материалам сарматских погребений). *Советская археология*, 2, с. 100-120.

148. Скрипкин, А. С. 1984. *Нижнее Поволжье в первые века нашей эры*. Саратов: Издательство Саратовского университета.
149. Скрипкин, А. С. 1990. *Азиатская Сарматия*. Саратов: Издательство Саратовского университета.
150. Сокольский, Н. И. 1971. *Деревообрабатывающее ремесло в античных государствах Северного Причерноморья*. Москва: Наука.
151. Сорокина, Н. П. 1965. Стеклянные сосуды из Танаиса. *МИА*, 127, с. 210-236.
152. Сорокина, М. П. 1971. О стеклянных сосудах с каплями синего стекла из Причерноморья. *Советская археология*, 4, с. 85-101.
153. Сорокина, Н. П. 1976. Позднеантичное стекло из Ольвии. В: Брашинский, И. Б. и др. (ред.). *Художественная культура и археология античного мира*. Москва: Наука, с. 199-209.
154. Сорокина, Н. П. 1979. Стеклянные сосуды IV – V вв. и хронология Цебельдинских могильников. *КСИА*, 158, с. 57-67.
155. Спицын, А. А. 1903. Гдовские курганы в раскопках В.Н. Глазова. *МАР*, 29, с. 1-135.
156. Столярова, Е. К. 2001. Бусы из могильника Бельбек IV. *Труды ГИМ*, 118, с. 194-222.
157. Стоянова, А. А. 2004. Бусы и подвески из могильника Нейзац. *Боспорские исследования*, V, с. 263-319.
158. Стоянова, А. А. 2006. *Намисто і підвіски населення Криму III ст. до н. е. – IV ст. н. е.* Автореферат дисертації к. і. н. ІА НАНУ.
159. Студенецкая, Е. Н. 1989. *Одежда народов Северного Кавказа. XVIII – XX вв.* Москва: Наука.
160. Субботин, Л. В., Загинайло, А. Г., Шмаглий, Н. М. 1970. Курганы у села Огородное. *МАСП*, 6, с. 130-155.
161. Субботин, Л. В., Дзиговский, А. Н. 1990. *Сарматские древности Днестро-Дунайского междуречья. I. Курганные могильники Алкалия и Хаджидер II*. Киев: ИА АН УССР.

162. Субботин, Л. В., Дзиговский, А. Н. 1990а. *Сарматские древности Днестро-Дунайского междуречья. II. Курганные могильники Дивизийский и Белолесский*. Киев: ИА АН УССР.

163. Субботин Л. В., Дзиговский, А. Н. 1990б. *Сарматские древности Днестро-Дунайского междуречья. III. Курганные могильники Васильевский и Кубей*. Киев: ИА АН УССР.

164. Сухарева, О. А. 1982. *История среднеазиатского костюма. Самарканд (2-я половина XIX – начало XX в.)*. Москва: Наука.

165. СЫМОНОВИЧ, Э. А. 1983. *Население столицы позднескифского царства (по материалам восточного могильника Неаполя Скифского)*. Киев: Наукова думка.

166. Трейстер, М. Ю. 2019. Римские стеклянные сосуды середины I – середины III вв. н. э. из сарматских погребений Волго-Донского междуречья, Нижнего Поволжья и Южного Урала. *Проблемы истории, филологии, культуры*, 1, с. 25-68.

167. Трифанова, С. В. 2006. *Украшения населения Саяно-Алтая гунно-сарматской эпохи*. Диссертация к. и. н. Горно-алтайский государственный университет.

168. Труфанов, А. А. 1997. Типология краснолаковых тарелок с вертикальным бортиком (по материалам могильников Юго-Западного и Центрального Крыма. *Бахчисарайский историко-археологический сборник*, 1, с. 18-19.

169. Фармаковский, Б. В. 1902. Раскопки некрополя древней Ольвии в 1901 г. *ИИАК*, 8, с. 1–70.

170. Федоров, Г. Б. 1956. К вопросу о сарматской культуре в Молдавии. *Известия Молдавского филиала Академии наук СССР*, 4 (31), с. 49–65.

171. Федоров, Г. Б. 1969. Позднесарматский могильник у с. Криничное. *МИА*, 169, с. 248-253.

172. Фурманська, А. І. 1953. Фібули з розкопок Ольвії. *Археологія*, 8, с. 76-94.

173. Хазанов, А. М. 1963. Генезис сарматских бронзовых зеркал. *СА*, 4, с. 58-72.
174. Хазанов, А. М. 1964. Религиозно-магическое понимание зеркал у сарматов. *Советская этнография*, 3, с. 89-96.
175. Хайрединова, Э. А. 1995. Бусы могильника Дружное. *Древности – 1995. Харьковский историко-археологический ежегодник*, с. 54-59.
176. Храпунов, И. Н. 1998. Две грунтовые могилы из некрополя Нейзац в Крыму. *МАИЭТ*, VI, с. 230-238.
177. Храпунов, И. Н. 1999. О позднесарматской археологической культуре в Крыму. В: Толочко, П. П. (ред). *Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья (К 100-летию Б. Н. Гракова)*. Запорожье: Изд-во Запорожского государственного университета, с. 262-268.
178. Храпунов, И. Н. 2002. *Могильник Дружное (III – IV вв. нашей эры)*. Люблин: Издательство Университета Марии Кюри-Склодовской.
179. Храпунов, И. Н. 2003. Новые данные о сармато-германских контактах в Крыму (по материалам раскопок могильника Нейзац). *Боспорские исследования*, III, с. 329-350.
180. Храпунов, И. Н. 2003. Сарматизация предгорного Крыма (до середины III в. н. э.). *МАИЭТ*, X, с. 38-56.
181. Храпунов, И. Н. 2005. Последние погребения в могильнике Нейзац, *МАИЭТ*, XI, с. 169-191.
182. Храпунов, И. Н. 2007. Две могилы с погребениями женщин из некрополя Нейзац. *МАИЭТ*, XIII, с. 31-55.
183. Храпунов, И. Н., Масякин, В. В. 1997. Подбойная могила второй половины III века нашей эры из могильника Дружное в Крыму. *Stratum plus*, с. 164-181.
184. Храпунов, И. Н., Масякин, В. В. 1998. Могила с двумя подбоями III в. н. э. из некрополя Дружное в Крыму. *Российская археология*, 4, с. 133-150.
185. Храпунов, И. Н., Мульд, С. А. 2004. Склепы с погребениями III в. н. э. из могильника Нейзац. *Боспорские исследования*, VII, с. 299–326.

186. Храпунов, И. Н., Стоянова, А. А., Мульд, С. А. 2001. Позднескифский могильник у с. Левадки. *Бахчисарайский историко-археологический сборник*, 2, с. 105-168.
187. Шевченко, Е. Б. 2012. Сарматские погребения с перламутровыми крестиками на территории Северо-Западного Причерноморья. В: Пригарин, А. А. (ред.). *Человек в истории и культуре*. Одесса: Друк, с. 290-293.
188. Шелов, Д. Б. 1978. Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков нашей эры. Классификация и хронология. *КСИА*, 156, с. 16-21.
189. Шепко, Л. Г. 1987. Позднесарматские курганы в Северном Приазовье. *Советская археология*, 4, с. 158-173.
190. Шилов, В. П. 1968. Позднесарматское погребение у с. Старица. В: Гайдукевич, В. Ф. (ред.). *Античная история и культура Средиземноморья и Причерноморья*. Ленинград: Наука, с. 310-324.
191. Шилов, В. П. 1975. *Очерки по истории древних племен Нижнего Поволжья*. Ленинград: Наука.
192. Щапова, Ю. Л. 1956. Стекланные бусы Древнего Новгорода. *МИА*, 55, с. 164-179.
193. Щапова, Ю. Л. 1977. О химическом составе древнего стекла. *СА*, 3, с. 95-106.
194. Юрочкин, В. Ю., Труфанов, А. А. 2003. Позднеантичный погребальный комплекс в низовьях реки Качи. *Херсонесский сборник*, вып. XII, с. 199-229.
195. Яценко, С. А. 2006. *Костюм Древней Евразии (ираноязычные народы)*. Москва: Восточная литература.
196. Яценко, С. А. 2010. *Цветовые предпочтения в костюме древних ираноязычных народов* [online]. Лондон. Режим доступа: https://www.narodko.ru/article/yatsenko/color_iran/iran.htm
197. Яценко, С. А. 2015. Группы элиты у сарматов. В: Дашковский, П. К. (ред.). *Элита в истории древних и средневековых народов Евразии*. Барнаул: Изд-во Алтайского университета, с. 86-99.

198. Almgren O. 1923. *Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*. Leipzig: Verlag von Curt Kabitzsch.
199. Eggers, H. J. 1951. *Der römische Import im freien Germanien*. Hamburg: Museum für Volkerkunde und Vorgeschichte.
200. Isings, C. 1957. *Roman Glass from Dated Finds*. Groningen/Djakarta: J. B. Wolters.
201. Kurciatov, S., Bubulici, V. 1997. Necropola de la Badragii Vechi și problema fazei finale a culturii sarmatice. In: *Vestigii arheologice din Moldova*. Chișinău: Tipografia Academiei de Științe RM, p. 220-234.
202. Lwowa, Z. 1991. Typologisierung von Glaserzeugnissen nach deren technologischer Grundlage als Forschungsmethode. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Archeologia: 18*, p. 210.
203. Malmer, M. P. 1963. Metodproblem inen järnalderns kunsthistorie. *Acta Archeologica Lundensia*, 3, p. 250-255.
204. Rau, P. 1927. *Prähistorische Ausgrabungen auf der Steppenseite des deutschen Wolgagebiets im Jahre 1926*. Pokrovsk: Deutscher Staatsverlag «Nemgosisdat» ASSR d. Wolgadeutschen.
205. Taylor, W. W. 1948. *A study of archaeology*. Philadelphia: American Anthropological Association.
206. Thomas, S. 1960. Studien zu den germanischen Kammen der romischen Kaiserzeit. *Arbeits- und Forschungsberichte zur sachsichen Bodendenkmalpflege*, 8, p. 54-215.
207. Volkov, I. V., Guguev, V. K. 1986. A late sarmatian burial in Rostov-on-Don. In: Raev, B. *Roman imports in the Lower Don Basin*. Oxford, p. 73-74.
208. Vornic, V., Tabuncic, V. 2008. Un mormânt sarmatic descoperit la Trușeni (mun. Chișinău). *Revista arheologică*, 2, p. 179-185.

ДОДАТКИ

Додаток А

Перелік пізньосарматських поховань, що відповідають зазначеним методичним вимогам (переліковуються в алфавітному порядку із зазначенням місця знаходження відповідно до сучасних географічних меж)

1. Абганерово II к. 13, п. 1 (Дьяченко 1995, с. 101–104) – Жовтневий район, Волгоградська область, Російська Федерація.
2. Балківський к. 12, п. 1 (Савовський 1977, с. 65) – Василівський р-н, Запорізька обл., Україна.
3. Бельбек II мог. 3 (Мосберг 1946, с. 115) – Бахчисарайський р-н, Автономна республіка Крим, Україна.
- 4–11. Бокани п. 3, п. 4, п. 5, п. 6, п. 9, п. 10, п. 13, п. 17 (Федоров 1956, с. 52–57) – Фалештський р-н, Республіка Молдова.
12. Брилівка к. 139, п. 1 (Симоненко 1993, с. 94–96) – Олешківський р-н, Херсонська обл., Україна.
- 13–14. Валовий I к. 9, п. 1 (Безуглов 2009, с. 24–45), к. 33, п. 1 (Безуглов 2009, с. 63–74) – Мясніківський р-н, Ростовська обл., РФ;
15. Василівський к. 27, п. 1 (Субботин 1990б, с. 14–15) – Болградський р-н, Одеська обл., Україна;
16. Височино I к. 10, п. 1 (Беспалый 2008, с. 21 – 23) – Азовський р-н, Ростовська обл., РФ.
17. Височино II к. 8, п. 1 (Беспалый 2008, с. 30) – Азовський р-н, Ростовська обл., РФ.
- 18–19. Височино V к. 2, п. 2 (Беспалый 2008, с. 63–64), к. 18, п. 1 (Беспалый 2008, с. 82–87) – Азовський р-н, Ростовська обл., РФ.
20. Височино VII к. 17, п. 1 (Беспалый 2000, с. 156–168) – Азовський р-н, Ростовська обл., РФ.

21. Городнє II к. 4, п. 1 (Субботин 1970, с. 148–149) – Болградський р-н, Одеська обл., Україна.
22. Градеште п. 21 (Оболдуева 1955, с. 38) – Чімішлійський р-н, Республіка Молдова.
23. Дивізія к. 2, п. 1 (Субботин 1990а, с. 2–4) – Татарбунарський р-н, Одеська обл., Україна.
- 24–39. Дружне мог. 5 (Храпунов 2002, с. 16), склеп 18, п. В, мог. 20, півд. підбій, п. В, мог. 20, півд. підбій, п. С, склеп 21, п. Е, мог. 24 (Храпунов 2002, с. 18 – 22), склеп 58, п. С (Храпунов 2002, с. 27–28), склеп 66, п. А і п. В, мог. 67, півн. підбій, п. 2, мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) (Храпунов 2002, с. 29–31), мог. 73, півн. підбій, п. В, мог. 73, півд. підбій, п. D, склеп 78, п. D (Храпунов 2002, с. 32–34), склеп 84, п. А, п. В, п. D (Храпунов 2002, с. 35–36) – Сімферопольський р-н, АРК, Україна.
40. Криничне п. 6 (Федоров 1969, с. 250–253) – Болградський р-н, Одеська обл., Україна.
41. Мічурінське склеп 1, п. 1 (Мульд 2001) – Білогірський р-н, АРК, Україна.
- 42–43. Нагавський II к. 11, п. 1, к. 12, п. 1 (Мыськов 1994, с. 179–183) – Котельниківський р-н, Волгоградська обл., РФ.
- 44–49. Нейзац склеп 17, п. 1, п. 2 (Храпунов 2004, с. 300–301), мог. 103 (двоє похованих) (Храпунов 2007, с. 31–44), мог. 156 (Храпунов 2003, с. 343–345), мог. 208, п. 1 і п. 2 (Храпунов 2007, с. 44–51) – Білогірський р-н, АРК, Україна.
50. Негурени п. 1 (Рикман 1975, с. 16–17) – Теленештський р-н, Республіка Молдова.
51. Ніконій п. 21 (Бруяко 2008, с. 96–101) – Овідіопольський р-н, Одеська обл., Україна.
52. Новоолександрівка I к. 20, п. 1 (Беспалый 1990, с. 217–220) – Азовський р-н, Ростовська обл., РФ.

53. Окніца к. 6, п. 12 (Манзура 1992, с. 52) – Окницький р-н, Республіка Молдова.
54. Пашкани п. 1 (Гросу 1983, с. 31–35) – Криулянський р-н, Республіка Молдова.
55. Первомайський XIV к. 3, п. 1 (Мамонтов 2009, с. 326–327) – Калачівський р-н, Волгоградська обл., РФ.
56. Скаяни п. 1 (Рикман 1975, с. 16) – Флорештський р-н, Республіка Молдова.
- 57–59. Старі Куконешти I пляма 5 (Дергачев 1982, с. 90), пляма 16, п. 1 (Дергачев 1982, с. 95), пляма 21, п. 2 (Дергачев 1982, с. 97) – Єдинецький р-н, Республіка Молдова.
- 60–65. Старі Куконешти II пляма 22, п. 1 (Дергачев 1982, с. 110–112), пляма 29, п. 2, пляма 31, пляма 32, п. 1 (Дергачев 1982, с. 114–116), пляма 38, п. 1, пляма 40, п. 2 (Дергачев 1982, с. 118–120) – Єдинецький р-н, Республіка Молдова.
66. Суворово склеп 38, п. 4 (Юрочкин 2003, с. 204) – Бахчисарайський р-н, АРК, Україна.
67. Трушень п. 1 (Vornic 2008, с. 179–185) – муніципій Кишинєва, Республіка Молдова.
68. Усть-Кам'янка к. 31, п. 1 (Костенко 1993, с. 26–29) – Апостолівський р-н, Дніпропетровська обл., Україна.
- 69–70. Холмське п. 8 (Гудкова 1984, с. 10–13), п. 22 (Гудкова 1984, с. 17–19) – Арцизький р-н, Одеська обл., Україна.
- 71–80. Чорноріченський мог. 2, мог. 3, п. 2, мог. 9 (35), мог. 11 (37), мог. 15 (45), мог. 18 (48), мог. 28 (67), мог. 29 (68), мог. 35 (82), п. 2, мог. 37 (87), склеп 1 (6) (Бабенчиков 1963, с. 90–123) – Севастопольський р-н, АРК, Україна.
81. Чотири брати к. 3, п. 7 (Мошкова 1978, с. 71–72) – Аксайський р-н, Ростовська обл., РФ.
82. Шевченко к. 6, п. 1 (Шепко 1987, с. 163–165) – Володарський р-н, Донецька обл. Україна.

Додаток Б

Пізньосарматські поховання з намистинами, залучені до дослідження

1. Абганерово II к. 13, п. 1 (Дьяченко, Блохин, Шинкарь 1995, с. 101–104) – Жовтневий р-н, Волгоградська обл., РФ.
- 2–6. Бокани п. 5, п. 6, п. 9, п. 10, п. 17 (Федоров 1956, с. 49–65) – Фалештський р-н, Республіка Молдова.
7. Височино V к. 2, п. 2 (Беспалый, Лукьяшко 2008, с. 63–64) – Азовський р-н, Ростовська обл., РФ.
8. Дивізія к. 2, п. 1 (Субботин, Дзиговский 1990, с. 2–4) – Татарбунарський р-н, Одеська обл., Україна.
- 9–21. Дружне склеп 18, п. В, склеп 21, п. Е, мог. 24, склеп 58, п. С, склеп 66, п. А і п. В, мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус) і півн. підбій, п. 2, мог. 73, півн. підбій, п. В і півд. підбій, п. D, склеп 78, п. D, склеп 84, п. А і п. D (Храпунов 2002, с. 18–22, 27–36) – Сімферопольський р-н, АРК, Україна.
22. Мічурінське склеп 1, п. 1 (Мульд 2001) – Білогірський р-н, АРК, Україна.
23. Нагавський II к. 11, п. 1 (Мыськов, Сергацков 1994, с. 179–182) – Котельниківський р-н, Волгоградська обл., РФ.
- 24–29. Нейзац склеп 17, п. 1 і п. 2 (Храпунов, Мульд 2004); мог. 103 (двоє похованих), мог. 208, п. 1 і п. 2 (Храпунов 2007), мог. 156 (Храпунов 2003, с. 343–346) – Білогірський р-н, АРК, Україна.
30. Новоолександрівка I к. 20, п. 1 (Беспалый 1990, с. 217–220) – Азовський р-н, Ростовська обл., РФ.
31. Пашкани п. 1 (Гросу 1983, с. 31–35) – Криулянський р-н, Республіка Молдова.
32. Трушень п. 1 (Vornic, Tabuncic 2008) – муніципій Кишинєва, Республіка Молдова.
33. Чотири брати к. 3, п. 7 (Мошкова 1978) – Аксайський р-н, Ростовська обл., РФ.

Додаток В

Таблиці

Таблиця 1. Перелік пізньосарматських поховань Буджаку.

Таблиця 2. Перелік не пограбованих та не зруйнованих пізньосарматських поховань Буджаку.

Таблиця 3. Матеріали намистин, що походять з досліджуваних комплексів.

Таблиця 4. Серіація типів намистин та поховань, з яких вони походять.

Таблиця 5. Локальні типи намистин.

Таблиця 6. Абсолютні датування поховань, залучених до дослідження.

Таблиця 7. Міжрегіональні типи намистин.

Таблиця 8. Датування поодиноких типів намистин.

Таблиця 9. Датування типів намистин, що були знайдені в двох та більше комплексах вибірки.

Таблиця 10. Набори типів намистин у похованнях, залучених до дослідження.

Таблиця 11. Ланцюжки з типів намистин.

Таблиця 12. Групи ланцюжків, що мають найбільшу частоту зустрічальності типів.

Таблиця 13. Колірні гами композицій намистин в жіночих пізньосарматських похованнях.

Таблиця 1. Перелік пізньосарматських поховань Буджаку.

№ п/п	Назва комплексу	Не пограбоване	Пограбоване / Зруйноване
1	2	3	4
1	Аліяга п. 1		X
2	Аліяга п. 2		X
3	Аліяга п. 3		X
4	Аліяга п. 5		X
5	Алкалія к. 5, п. 13	X	
6	Алкалія к. 6, п. 1		X
7	Алкалія к. 7, п. 1		X
8	Алкалія к. 11, п. 1		X
9	Алкалія к. 17, п. 2		X
10	Алкалія к. 19, п. 2	X	
11	Алкалія к. 20, п. 1		X
12	Алкалія к. 21, п. 1		X
13	Алкалія к. 22, п. 1		X
14	Алкалія к. 23, п. 1		X
15	Алкалія к. 24, п. 1	X	
16	Алкалія к. 26, п. 1		X
17	Алкалія к. 27, п. 1		X
18	Алкалія к. 28, п. 1	X	
19	Алкалія к. 29, п. 1		X
20	Алкалія к. 30, п. 1		X
21	Алкалія к. 32, п. 1		X
22	Василівський к. 1, п. 1	X	
23	Василівський к. 1, п. 2		X
24	Василівський к. 1, п. 3	X	
25	Василівський к. 6, п. 4		X
26	Василівський к. 6, п. 5		X
27	Василівський к. 11, п. 1	X	
28	Василівський к. 11, п. 2		X
29	Василівський к. 14, п. 1	X	
30	Василівський к. 14, п. 4	X	
31	Василівський к. 14, п. 5		X
32	Василівський к. 14, п. 6	X	
33	Василівський к. 19, п. 2		X
34	Василівський к. 20, п. 1	X	
35	Василівський к. 21, п. 2	X	
36	Василівський к. 23, п. 1	X	
37	Василівський к. 24, п. 1	X	
38	Василівський к. 25, п. 3	X	

Таблиця 1. Продовження.

1	2	3	4
39	Василівський к. 26, п. 2	X	
40	Василівський к. 27, п. 1	X	
41	Владичень п.		X
42	Владичень п.		X
43	Владичень п.		X
44	Владичень п.		X
45	Владичень п. 5		X
46	Владичень п.		X
47	Градешка к. 9	X	
48	Градешка к. 26	X	
49	Дивізія к. 2, п. 1	X	
50	Дивізія к. 6, п. 1		X
51	Дивізія к. 6, п. 3	X	
52	Дивізія к. 7, п. 1	X	
53	Дивізія к. 8, п. 1		X
54	Дивізія к. 9, п. 1		X
55	Дивізія к. 10, п. 1		X
56	Дивізія к. 11, п. 1		X
57	Дивізія к. 12, п. 1		X
58	Дивізія к. 13, п. 1	X	
59	Дивізія к. 17, п. 2		X
60	Дзинилор к. 4, п. 1		X
61	Дзінілор к. 5		X
62	Дзінілор к. 8		X
63	Каланчак к. 1, п. 3		X
64	Криничне п. 2		X
65	Криничне п. 4		X
66	Криничне п. 5		X
67	Криничне п. 6	X	
68	Криничне п. 7		X
69	Криничне п. 8		X
70	Кубей к. 3, п. 1	X	
71	Кубей к. 8, п. 1	X	
72	Кубей к. 9, п. 1	X	
73	Кубей к. 10, п. 1	X	
74	Кубей к. 14, п. 1	X	
75	Кубей к. 15, п. 1	X	
76	Кубей к. 16, п. 1		X
77	Кубей к. 17, п. 1	X	
78	Кубей к. 18, п. 1	X	

Таблиця 1. Продовження.

1	2	3	4
79	Кубей к. 20, п. 1		X
80	Маяки к. 2, п. 3	X	
81	Маяки к. 2, п. 4		X
82	Маяки к. 3, п. 6	X	
83	Маяки к. 5, п. 3	X	
84	Маяки п. 8		X
85	Нагірне к. 1, п. 1		X
86	Нагірне к. 2, п. 1		X
87	Нагірне к. 9, п. 1		X
88	Городнє к. 3		X
89	Городнє к. 4, п. 1	X	
90	Приморське к. 1, п. 15 а	X	
91	Приморське к. 1, п. 15 б	X	
92	Приморське к. 1, п. 17	X	
93	Приморське к. 1, п. 51	X	
94	Приморське к. 1, п. 52	X	
95	Приморське к. 1, п. 53	X	
96	Приморське к. 2, п. 2	X	
97	Семенівка к. 2, п. 4	X	
98	Семенівка к. 3, п. 1		X
99	Семенівка к. 4		X
100	Семенівка к. 11, п. 1	X	
101	Семенівка к. 14, п. 13	X	
102	Семенівка к. 14, п. 20	X	
103	Семенівка к. 19, п. 1	X	
104	Семенівка к. 19, п. 7	X	
105	Фрікацей к. 6		X
106	Фрікацей к. 8		X
107	Фрікацей к. 11		X
108	Хаджидер II к. 7, п. 1		X
109	Хаджидер II к. 8, п. 1		X
110	Хаджидер II к. 9, п. 1		X
111	Хаджидер II к. 10, п. 1		X
112	Хаджидер II к. 11, п. 1		X
113	Хаджидер II к. 12, п. 1		X
114	Холмське п. 3	X	
115	Холмське п. 6	X	
116	Холмське п. 7	X	
117	Холмське п. 8	X	
118	Холмське п. 9		X

Таблиця 1. Продовження.

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
119	Холмське п. 11		X
120	Холмське п. 13		X
121	Холмське п. 14		X
122	Холмське п. 15		X
123	Холмське п. 16	X	
124	Холмське п. 17	X	
125	Холмське п. 18		X
126	Холмське п. 19	X	
127	Холмське п. 20		X
128	Холмське п. 21		X
129	Холмське п. 22	X	
130	Холмське п. 23		X
131	Холмське п. 24		X
132	Чауш подбій		X
133	Чауш подбій		X
134	Чауш к. 21, п. основне (катакомба)		X
	Загальна кількість:	57	77

Таблиця 2. Перелік не пограбованих та не зруйнованих пізньосарматських поховань Буджаку.

№ п/п	Назва комплексу	Намистини	Хроноіндикатори	Намистини і хроноіндикатори
1	2	3	4	5
1	Алкалія к. 5, п. 13			
2	Алкалія к. 19, п. 2			
3	Алкалія к. 24, п. 1			
4	Алкалія к. 28, п. 1			
5	Василівський к. 1, п. 1	X		
6	Василівський к. 1, п. 3			
7	Василівський к. 11, п. 1	X		
8	Василівський к. 14, п. 1	X		
9	Василівський к. 14, п. 4	X		
10	Василівський к. 14, п. 6	X		
11	Василівський к. 20, п. 1			
12	Василівський к. 21, п. 2			
13	Василівський к. 23, п. 1	X		
14	Василівський к. 24, п. 1	X		
15	Василівський к. 25, п. 3			
16	Василівський к. 26, п. 2			
17	Василівський к. 27, п. 1	X	X	X
18	Градешка к. 9		X	
19	Градешка к. 26		X	
20	Дивізія к. 2, п. 1	X	X	X
21	Дивізія к. 6, п. 3	X		
22	Дивізія к. 7, п. 1			
23	Дивізія к. 13, п. 1			
24	Криничне п. 6	X	X	X
25	Кубей к. 3, п. 1	X	X	X
26	Кубей к. 8, п. 1	X		
27	Кубей к. 9, п. 1	X		
28	Кубей к. 10, п. 1			
29	Кубей к. 14, п. 1			
30	Кубей к. 15, п. 1	X		
31	Кубей к. 17, п. 1			
32	Кубей к. 18, п. 1			
33	Маяки к. 2, п. 3	X		
34	Маяки к. 3, п. 6	X		
35	Маяки к. 5, п. 3	X		
36	Городне к. 4, п. 1	X	X	X
37	Приморське к. 1, п. 15 а	X		

Таблиця 2. Продовження.

38	Приморське к. 1, п. 15 б			
39	Приморське к. 1, п. 17			
40	Приморське к. 1, п. 51	X		
41	Приморське к. 1, п. 52	X		
42	Приморське к. 1, п. 53	X		
43	Приморське к. 2, п. 2			
44	Семенівка к. 2, п. 4			
45	Семенівка к. 11, п. 1			
46	Семенівка к. 14, п. 13	X		
47	Семенівка к. 14, п. 20	X		
48	Семенівка к. 19, п. 1			
49	Семенівка к. 19, п. 7	X		
50	Холмське п. 3	X		
51	Холмське п. 6			
52	Холмське п. 7			
53	Холмське п. 8	X	X	X
54	Холмське п. 16			
55	Холмське п. 17			
55	Холмське п. 17			
56	Холмське п. 19			
57	Холмське п. 22	X	X	X
	Загальна кількість:	29	9	7

Таблиця 3. Матеріали намистин, що походять з досліджуваних комплексів.

№ п/п	Назва пам'ятки	Матеріал намистин															
		бронза	бурштин	гагат	гірський кришталь	гранат	єгипетський фаянс	кістка	корал	крейдяна порода	нефрит	перламутр	сардер	сердолік	скло	халцедон	не визначається
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1	Абганерово II, к. 13, п. 1		X	X									X		X		X
2	Бокани, п. 5		X	X			X		X						X		
3	Бокани, п. 6			X			X		X						X		X
4	Бокани, п. 9		X				X		X						X		X
5	Бокани, п. 10								X						X		X
6	Бокани, п. 17														X		X
7	Височино V, к. 2, п. 2			X					X					X	X		
8	Дивізія, к. 2, п. 1											X			X		
9	Дружне, склеп 18, п. В														X		
10	Дружне, м. 21, п. Е		X	X										X	X		
11	Дружне, м. 24		X	X										X	X		
12	Дружне, склеп 58, п. С														X		
13	Дружне, склеп 66, п. А														X		
14	Дружне, склеп 66, п. В						X								X		
15	Дружне, м. 67, пд. підбій, п. 3						X								X		
16	Дружне, м. 67, пв. підбій, п. 2		X												X		
17	Дружне, м. 73, пв. підбій, п. В														X		

Таблиця 3. Продовження.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
18	Дружне, м. 73, пд. підбій, п. D														X		
19	Дружне, склеп 78, п. D														X		
20	Дружне, склеп 84, п. А														X		
21	Дружне, склеп 84, п. D		X												X		
22	Мічурінське, склеп 1, п. 1		X	X										X	X	X	
23	Нагавський II, к. 11, п. 1										X						
24	Нейзац, склеп 17, п. 1														X		
25	Нейзац, склеп 17, п. 2														X		
26	Нейзац, м. 103		X	X			X		X	X				X	X		X
27	Нейзац, м. 156		X												X		
28	Нейзац, м. 208, п. 1		X	X			X							X			
29	Нейзац, м. 208, п. 2	X	X	X			X		X	X				X	X		
30	Новоолександрівка I, к. 20, п. 1		X		X	X			X					X	X		
31	Пашкани, п. 1														X		X
32	Трушень, п. 1														X		
33	Чотири брати, к. 3, п. 7		X											X	X		

Таблиця 5. Локальні типи намистин.

№ п/п	Тип намистин ¹	Місце знахідок типу	Кіл-сть комплексів, в яких було знайдено тип	Датування	
1	Чер 3	Дністровсько-Прутське міжріччя	2	Друга половина II – перша половина III ст.	
2	З 4				
3	Блак 8				
4	С 7				
5	Б 4				
6	Біл 3	Крим		Друга половина II – початок IV ст.	
7	Біл 6			Друга половина II – перша половина III ст.	
8	Чер 5			III ст.	
9	Чор 6			III – початок IV ст.	
10	П 8			Друга половина II – перша половина III, IV ст.	
11	Ж 6			Друга половина II – початок IV ст.	
12	С 4			Друга половина II – перша половина III, IV ст.	
13	С 10			IV ст.	
14	С 11			Друга половина II – перша половина III ст.	
15	П 4			Друга половина II – перша половина III, IV ст.	
16	З 8			Друга половина II – перша половина III ст.	
17	Чер 6			4	Друга половина II – IV ст.
18	Біл 1			5	Друга чверть III – IV ст.
19	С 6			6	Друга половина II – IV ст.
20	Блак 2			7	
21	Чор 1	2		Нижній Дон	

¹ Тут і далі: Б – безбарвні, Біл – білі, Чор – чорні, Чер – червоні, П – помаранчеві, Ж – жовті, З – зелені, Блак – блакитні, С – сині, Ф – фіолетові намистини

Таблиця 6. Абсолютні датування поховань, залучених до дослідження.

№ п/п	Назва пам'ятки	Датування		
		II ст.	III ст.	IV ст.
1	Бокани п. 5			
2	Бокани п. 6			
3	Бокани п. 9			
4	Бокани п. 10			
5	Бокани п. 17			
6	Височино V к. 2, п. 2			
7	Нагавський II к. 11, п. 1			
8	Нейзац склеп 17, п. 1			
9	Нейзац склеп 17, п. 2			
10	Нейзац м. 103 (двоє похованих)			
11	Нейзац мог. 208, п. 1			
12	Нейзац мог. 208, п. 2			
13	Новоолександрівка I к. 20, п. 1			
14	Пашкани п. 1			
15	Трушень п. 1			
16	Чотири брати к. 3, п. 7			
17	Мічурінське склеп 1, п. 1			
18	Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3			
19	Дивізія к. 2, п. 1			
20	Дружне мог. 24			
21	Дружне мог. 67, півн. підбій, п. 2			
22	Нейзац мог. 156			
23	Абганерово II к. 13, п. 1			
24	Дружне склеп 21, п. Е			
25	Дружне склеп 18, п. В			
26	Дружне склеп 58, п. С			
27	Дружне склеп 66, п. А			
28	Дружне склеп 66, п. В			
29	Дружне мог. 73, півн. підбій, п. В			
30	Дружне мог. 73, півд. підбій, п. Д			
31	Дружне склеп 78, п. Д			
32	Дружне склеп 84, п. А			
33	Дружне склеп 84, п. Д			

Таблиця 7. Міжрегіональні типи намистин.

№ п/п	Тип намистин	Місце знахідок типу	Кіл-сть комплексів, в яких було знайдено тип	Датування
1	2	3	4	5
1	Чер 4	Дністровсько-Прутське міжріччя, Буджак, Крим, Нижній Дон	11	Друга половина II – 270-ті рр., IV ст.
2	Чор 2	Дністровсько-Прутське міжріччя, Буджак, Крим	5	Друга половина II ст. – 270-ті рр.
3	С 8			Друга половина II – 270-ті рр., IV ст.
4	Ф 3			Друга половина II ст. – 270-ті рр.
5	З 3			
6	П 1			
7	Чер 9	Дністровсько-Прутське міжріччя, Крим, Нижній Дон	7	Друга половина II – перша половина III ст.
8	П 9			Друга половина II – IV ст.
9	Блак 5			Друга половина II – перша половина III, IV ст.
10	Ж 1			Друга половина II – IV ст.
11	Чер 1			Друга половина II – перша половина III ст.
12	Чор 3			Друга половина II – IV ст.
13	Блак 3	Дністровсько-Прутське міжріччя, Буджак	2	Друга половина II ст. – 270-ті рр.
14	Ф 1			
15	З 2	Дністровсько-Прутське міжріччя, Крим	4	Друга половина II – IV ст.
16	З 10			Друга половина II – початок IV ст.
17	П 2			Друга половина II – IV ст.
18	З 11			Друга половина II – перша половина III ст.
19	Блак 4			Друга половина II – III ст.
20	Ф 2			Друга половина II – перша половина III ст.
21	Ф 4			Друга половина II – перша половина III, IV ст.
22	П 15			Друга половина II – перша

Таблиця 8. Продовження.

1	2	3	4	5
				половина III ст.
23	З 5			Друга половина II – перша половина III, IV ст.
24	С 5			Друга половина II – перша половина III ст.
25	Блак 6	Буджак, Крим	3	Друга половина II ст. – 270-ті рр.
26	С 2	Крим, Нижній Дон	12	Друга половина II – перша половина III, IV ст.
27	Біл 5		7	Друга половина II – IV ст.
28	Б 1		6	Друга половина II – перша половина III, IV ст.
29	П 13		4	Кінець II – IV ст.
30	П 12		3	Друга половина II – IV ст.
31	П 14			Друга половина III – IV ст.
32	З 1		2	Друга половина II – IV ст.

Таблиця 9. Датування поодиноких типів намистин.

№ п/п	Тип	Датування		
		<i>II ст.</i>	<i>III ст.</i>	<i>IV ст.</i>
1	Біл 2			
2	Ж 3			
3	Ж 4			
4	Ж 5			
5	Ж 8			
6	Ж 9			
7	З 12			
8	Б 2			
9	Б 3			
10	Біл 4			
11	Блак 7			
12	С 9			
13	Чор 4			
14	П 6			
15	Чор 5			
16	Чер 2			
17	Чер 8			
18	С 12			
19	Б 5			
20	П 11			
21	Чер 7			
22	П 10			
23	П 3			
24	Блак 1			
25	Чор 7			
26	Ж 2			
27	Ж 11			
28	З 6			
29	Чор 8			
30	Чор 9			
31	П 5			
32	П 7			
33	Ж 10			
34	Ж 12			
35	З 7			
36	З 9			
37	Ж 7			
38	Блак 9			
39	С 1			
40	С 3			

Таблиця 9. Датування типів намистин, що були знайдені в двох та більше комплексах вибірки.

№ п/п	Тип	Датування		
		<i>II ст.</i>	<i>III ст.</i>	<i>IV ст.</i>
1	2	3	4	5
1	Б 4			
2	Чер 5			
3	Біл 6			
4	П 15			
5	С 7			
6	З 4			
7	Блак 8			
8	Чер 3			
9	Ф 2			
10	Чер 6			
11	З 11			
12	Чер 1			
13	Чер 9			
14	С 5			
15	П 4			
16	Чор 2			
17	З 3			
18	Блак 3			
19	Блак 6			
20	Ф 1			
21	Ф 3			
22	Блак 4			
23	Біл 3			
24	З 10			
25	С 4			
26	Б 1			
27	Ж 6			
28	З 5			
29	З 8			
30	Блак 5			
31	С 2			
32	С 10			
33	Ф 4			
34	Чер 4			

Таблиця 9. Продовження.

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
35	С 8			
36	Біл 1			
37	Біл 5			
38	Чор 1			
39	Чор 3			
40	П 1			
41	П 2			
42	П 9			
43	П 12			
44	Ж 1			
45	З 1			
46	З 2			
47	Блак 2			
48	П 13			
49	Чор 6			
50	П 8			
51	С 6			
52	П 14			
53	С 11			

Таблиця 10. Набори типів намистин у похованнях, залучених до дослідження.

№ п/п	Назва комплексу	Типи намистин, що знайдені у похованні (кількість екземплярів)
1	2	3
1	Абганерово II к. 13, п. 1	Біл 5 (2 екз.), Чор 1 (52 екз.), Чор 3 (1 екз.), Чор 8 (5 екз.), Чор 9 (1 екз.), П 1 (1 екз.), П 5 (10 екз.), П 7 (1 екз.), П 9 (2 екз.), П 13 (1 екз.), П 14 (6 екз.), Ж 1 (1 екз.), Ж 10 (3 екз.), Ж 12 (1 екз.), З 7 (1 екз.), З 9 (6 екз.)
2	Бокани п. 5	Чор 3 (11 екз.), Чер 1 (95 екз.), Чер 9 (3 екз.), П 1 (44 екз.), П 15 (1 екз.), З 2 (50 екз.), Блак 4 (1 екз.), Ф 3 (4 екз.)
3	Бокани п. 6	Чор 2 (1 екз.), Чер 1 (11 екз.), Чер 4 (40 екз.), П 9 (2 екз.), З 2 (120 екз.), З 5 (2 екз.), З 11 (2 екз.), Блак 4 (2 екз.), Ф 4 (2 екз.)
4	Бокани п. 9	Чер 1 (10 екз.), Чер 3 (1 екз.), Чер 9 (10 екз.), Ж 5 (4 екз.), Ж 8 (1 екз.), Ж 9 (1 екз.), З 2 (158 екз.), З 4 (1 екз.), З 10 (3 екз.), З 12 (1 екз.), Блак 4 (1 екз.), Блак 8 (8 екз.), Ф 2 (1 екз.)
5	Бокани п. 10	Чер 3 (4 екз.), Чер 9 (1 екз.), Ж 1 (8 екз.), Ж 4 (3 екз.), З 4 (6 екз.), Блак 8 (5 екз.), Ф 2 (2 екз.), Ф 4 (2 екз.)
6	Бокани п. 17	Блак 5 (18 екз.), СК 5 (11 екз.)
7	Височино V к. 2, п. 2	Б 1 (3 екз.), Чор 1 (8 екз.), Чор 3 (138 екз.), Чер 4 (5 екз.), Чер 7 (12 екз.), Чер 9 (1 екз.), Блак 5 (9 екз.)
8	Дивізія к. 2, п. 1	Чор 2 (39 екз.), Чер 4 (38 екз.), З 3 (126 екз.), Блак 1 (7 екз.), Блак 3 (88 екз.), Блак 6 (8 екз.), С 8 (192 екз.), Ф 1 (43 екз.), Ф 3 (67 екз.)
9	Дружне склеп 18, п. В	Б 1 (1 екз.), С 2 (1 екз.), С 6 (40 екз.)
10	Дружне склеп 21, п. Е	П 2 (1 екз.), П 9 (1 екз.), П 12 (1 екз.), З 1 (110 екз.)
11	Дружне мог. 24	Чор 2 (1 екз.), Чор 6 (23 екз.), Чор 7 (1 екз.), П 2 (2 екз.), П 9 (1 екз.), Ж 2 (1 екз.), Блак 2 (1 екз.), Блак 4 (3 екз.)
12	Дружне склеп 58, п. С	Чер 4 (1 екз.), Блак 2 (1 екз.), Блак 9 (1 екз.), С 1, С 2 (4 екз.), С 8 (20 екз.), С 11 (1 екз.), Ф 4 (1 екз.)
13	Дружне склеп 66, п. А	С 2 (20 екз.)
14	Дружне склеп 66, п. В	Чер 4 (2 екз.), З 5 (8 екз.), Блак 5 (4 екз.), С 2 (2 екз.), С 3 (1 екз.), С 10 (3 екз.), С 11 (1 екз.)
15	Дружне мог. 67, півн. підбій, п. 2	П 9 (8 екз.), Ж 11 (1 екз.), С 6 (3 екз.)

Таблиця 10. Продовження.

1	2	3
16	Дружне мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус)	Біл 1 (20 екз.), Біл 5 (3 екз.), Чер 4 (71 екз.), Чер 6 (2 екз.), 3 2 (1 екз.), 3 11 (2 екз.), Блак 2 (1 екз.), Блак 5 (64 екз.), С 2, С 6 (1 екз.)
17	Дружне мог. 73, півн. підбій, п. В	Ж 1 (3 екз.), Ж 7 (1 екз.), 3 8 (59 екз.), С 2 (19 екз.)
18	Дружне мог. 73, півд. підбій, п. Д	Ж 1 (1 екз.), Ж 6 (2 екз.), С 2 (19 екз.), С 6 (30 екз.), С 8 (2 екз.)
19	Дружне склеп 78, п. Д	3 8 (1 екз.), С 2 (5 екз.), С 6 (26 екз.)
20	Дружне склеп 84, п. А	С 8 (80 екз.)
21	Дружне склеп 84, п. Д	П 9 (3 екз.), П 13 (4 екз.), П 14 (2 екз.), С 2 (22 екз.), С 6 (5 екз.)
22	Мічурінське склеп 1, п. 1	Б 1 (47 екз.), Біл 5 (142 екз.), Біл 6 (13 екз.), Чор 3 (11 екз.), Чор 6 (5 екз.), Чер 4 (73 екз.), Чер 6 (1 екз.), П 1 (1 екз.), П 2 (2 екз.), П 3 (13 екз.), П 8 (16 екз.), П 9 (42 екз.), П 13 (1 екз.), П 15 (6 екз.), 3 11 (8 екз.), Блак 2 (1 екз.), Блак 6 (5 екз.), Ф 2 (4 екз.)
23	Нагавський П к. 11, п. 1	3 1 (1105 екз.)
24	Нейзац склеп 17, п. 1	Б 1 (16 екз.), Б 2 (2 екз.), Б 3 (1 екз.), Б 4 (1 екз.), Біл 1 (1 екз.), Біл 4 (2 екз.), Біл 5 (10 екз.), Біл 6 (1 екз.), Чор 2 (2 екз.), Чер 4 (50 екз.), Чер 5 (8 екз.), Чер 6 (13 екз.), 3 2 (12 екз.), 3 3 (5 екз.), 3 8 (1 екз.), 3 10 (8 екз.), Блак 2 (1 екз.), Блак 6 (7 екз.), Блак 7 (2 екз.), С 5 (1 екз.), С 9 (11 екз.), Ф 2 (6 екз.), Ф 3 (5 екз.)
25	Нейзац склеп 17, п. 2	Б 1 (4 екз.), Б 4 (3 екз.), Біл 5 (11 екз.), Чер 4 (30 екз.), Чер 5 (1 екз.), Чер 6 (2 екз.), 3 2 (1 екз.), 3 10 (3 екз.), Блак 2 (2 екз.)
26	Нейзац мог. 103 (двоє похованих)	Б 1, Біл 1 (121 екз.), Чор 2 (37 екз.), Чор 5, Чер 2 (2 екз.), Чер 8 (1 екз.), Чер 9 (4 екз.), П 1 (67 екз.), П 4 (19 екз.), 3 2 (148 екз.), 3 10 (1 екз.), Блак 2 (1 екз.), Блак 5 (274 екз.), С 2 (8 екз.), С 4 (1 екз.), С 10 (1 екз.), С 12 (1 екз.)
27	Нейзац мог. 156	Біл 1 (1 екз.), Біл 3 (1 екз.), П 8 (1 екз.), П 14 (4 екз.), 3 2 (1 екз.), 3 6 (4 екз.), 3 10 (1 екз.), С 4 (4 екз.)
28	Нейзац мог. 208, п. 1	Біл 5, П 1 (2 екз.), П 4 (2 екз.), Блак 5 (14 екз.)
29	Нейзац мог. 208, п. 2	Біл 1 (9 екз.), Біл 3 (4 екз.), Біл 5 (163 екз.), Чор 4 (1 екз.), Чер 1 (1 екз.), Чер 9 (1 екз.), П 1 (12 екз.), П 4 (24 екз.), П 6 (9 екз.), Ж 1 (1 екз.), Ж 6 (34 екз.), 3 11

Таблиця 10. Продовження.

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
		(1 екз.), Блак 5 (164 екз.), С 2 (2 екз.)
30	Новоолександрівка І к. 20, п. 1	Б 5 (9 екз.), Чер 1 (21 екз.), Чер 4 (15 екз.), Чер 9 (3 екз.), П 1 (70 екз.), П 11 (8 екз.), П 12, С 2 (7 екз.)
31	Пашкани п. 1	П 1 (24 екз.), Ж 1 (6 екз.), З 2 (15 екз.), С 7 (21 екз.)
32	Трушень п. 1	Біл 2 (20 екз.), Чер 4 (21 екз.), П 2 (15 екз.), Ж 3 (15 екз.), З 3 (17 екз.), Блак 3 (4 екз.), С 7 (35 екз.), С 8 (1 екз.), Ф 1 (5 екз.), Ф 3 (22 екз.)
33	Чотири брати к. 3, п. 7	П 10 (9 екз.), П 12 (3 екз.), П 13 (2 екз.)

Таблиця 11. Ланцюжки з типів намистин.

№ п/п	Перелік ланцюжків	Кіл-сть типів, що утворюють ланцюжок	Кіл-сть комплексів, з яких походить ланцюжок
1	2	3	4
1 - 29	Чор 3–П 1, Чор 1–Чор 3, 3 2–Ф 3, П 1 – 3 2, Чор 2–Блак 4, Чер 4–Ф 4, Чер 4–3 5, Чер 4–3 2, Чер 1–3 11, Чер 1–Чер 4, Чер 9–Ж 1, Чер 4–Блак 6, Б 1–С 2, С 2–С 8, Блак 2–С 2, Чер 4–3 3, Блак 5–С 2, Біл 5–Блак 5, П 9–С 6, Ж 1–С 2, П 9–П 13, Біл 5–3 2, Біл 5–П 1, Чер 4–П 1, Чер 4–П 2, Біл 1–Біл 5, Чер 4–Ф 3, П 1 – 3 2, Біл 1–Біл 3	2	2
30 - 38	П 1–Ж 1, Чер 1–Чер 9, Чер 4–Блак 5, Б 1–Чер 4, П 2–П 9, Чор 2–Блак 2, Ж 1–С 2, Чер 4–С 8, Чер 9–Блак 5	2	3
39 - 43	Чер 4–С 2, Чер 4–Блак 2, Чер 4–Чер 6, Біл 1–3 2, Біл 5 – П 1	2	4
44 - 45	3 2–3 10, С 2–С 6	2	5
46 - 65	П 9–П 13–П 14, Біл 5–П 1–Ж 1, Чор 3–П 1–П 15, Чер 9–П 1–3 2, Чер 1–3 2–Блак 4, Чер 4–3 2–3 11, Чер 4–П 9–3 11, Чор 2–Чер 4–3 2, 3 2–3 10–Ф 2, Чер 9–3 2–3 10, Б 1–Чор 3–Чер 4, Б 1–Чер 9–Блак 5, Чер 4–С 2–С 11, Чер 4–Блак 2–С 2, Блак 5–С 2–С 10, Біл 1–3 2–С 2, Біл 5–3 2–3 10, Б 1–П 1–Блак 2, Біл 5–П 1–3 11, П 1–П 4–Блак 5	3	2
66	Чер 9–П 1–С 2	3	3
67 - 73	Чер 1–Чер 9–3 2–Блак 4, Чор 2–Чер 4–Блак 6–Ф 3, Чор 6–П 2–П 9–Блак 2, Б 1–3 2–3 10–Блак 2, Біл 1–3 2–3 10–С 4, Чер 1–Чер 9–П 1–С 2, Біл 5–П 1–П 4–Блак 5	4	2
74 - 81	Біл 5–Чор 3–П 1–П 9–П 13, Чер 3–Чер 9–3 4–Блак 8–Ф 2, Біл 5–Чер 4–Чер 6–3 11–Блак 2, Біл 5–Чер 4–Чер 6–3 2–Блак 2, БілК 1–3К 2–БлакК 2–БлакК 5–СК 2, Біл 1–3 2–Блак 2–Блак 5–С 2, Біл 1–Біл 5–3 11–Блак 5–С 2, Б 1–Біл 5–Чер 4–Чер 6–Блак 2	5	2
82 - 85	Чер 4–3 3–Блак 3–С 8–Ф 1–Ф 3, Біл 1–Біл 5–Чер 4–Чер 6–3 2–Блак 2, Б1–Біл 1–Чор 2–3 2–3 10–Блак 2, Біл 1–Чер 9–П 1–П 4–	6	2

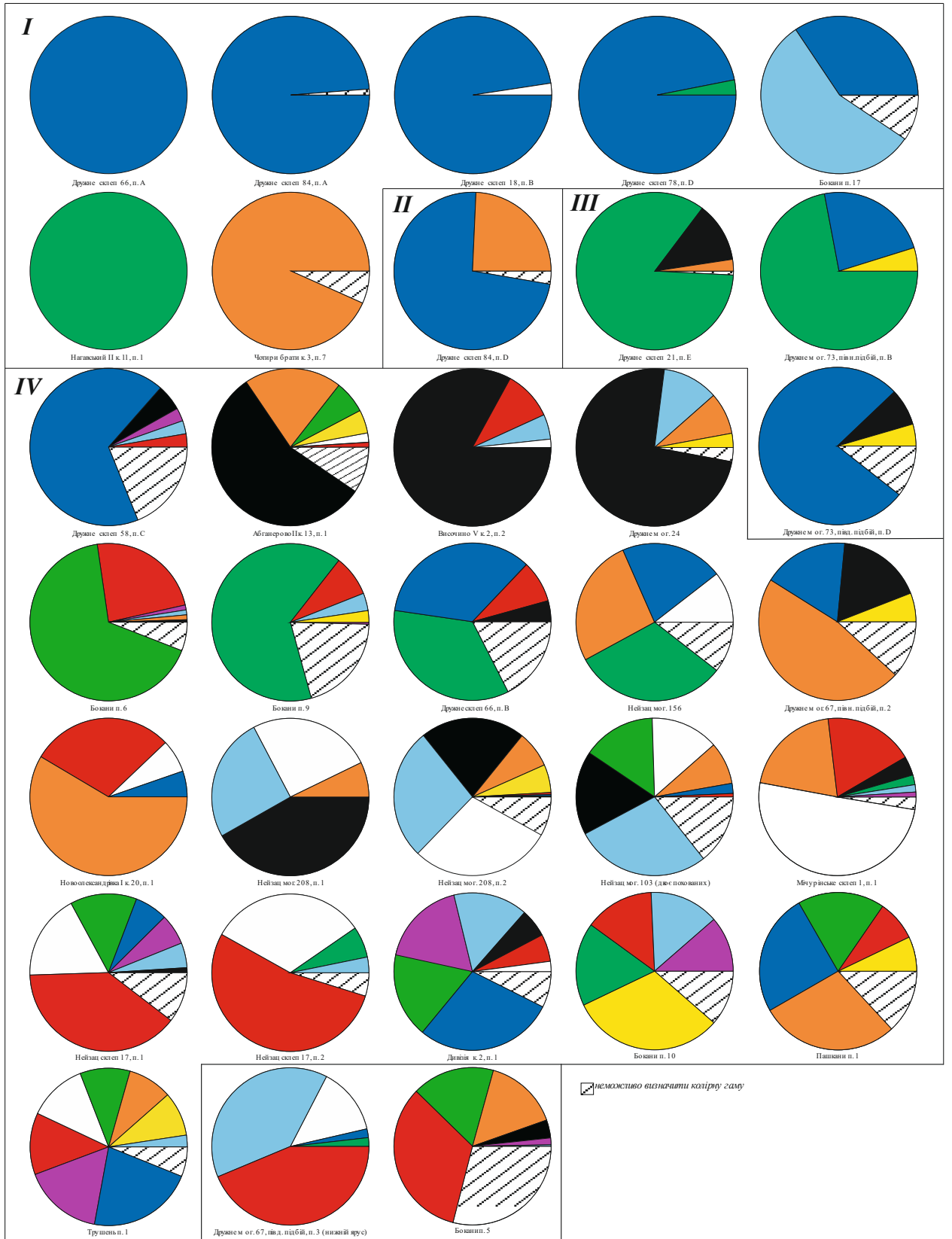
Таблиця 11. Продовження.

1	2	3	4
	Блак 5–С 2		
86	Б 1–Біл 5–Біл 6–Чер 4–Чер 6–Блак 2–Блак 6–Ф 2	8	2
87	Б 1–Б 4–Біл 5–Чер 4–Чер 5–Чер 6–3 2–3 10–Блак 2	9	2
88	Біл 1–3 2–3 10	3	3

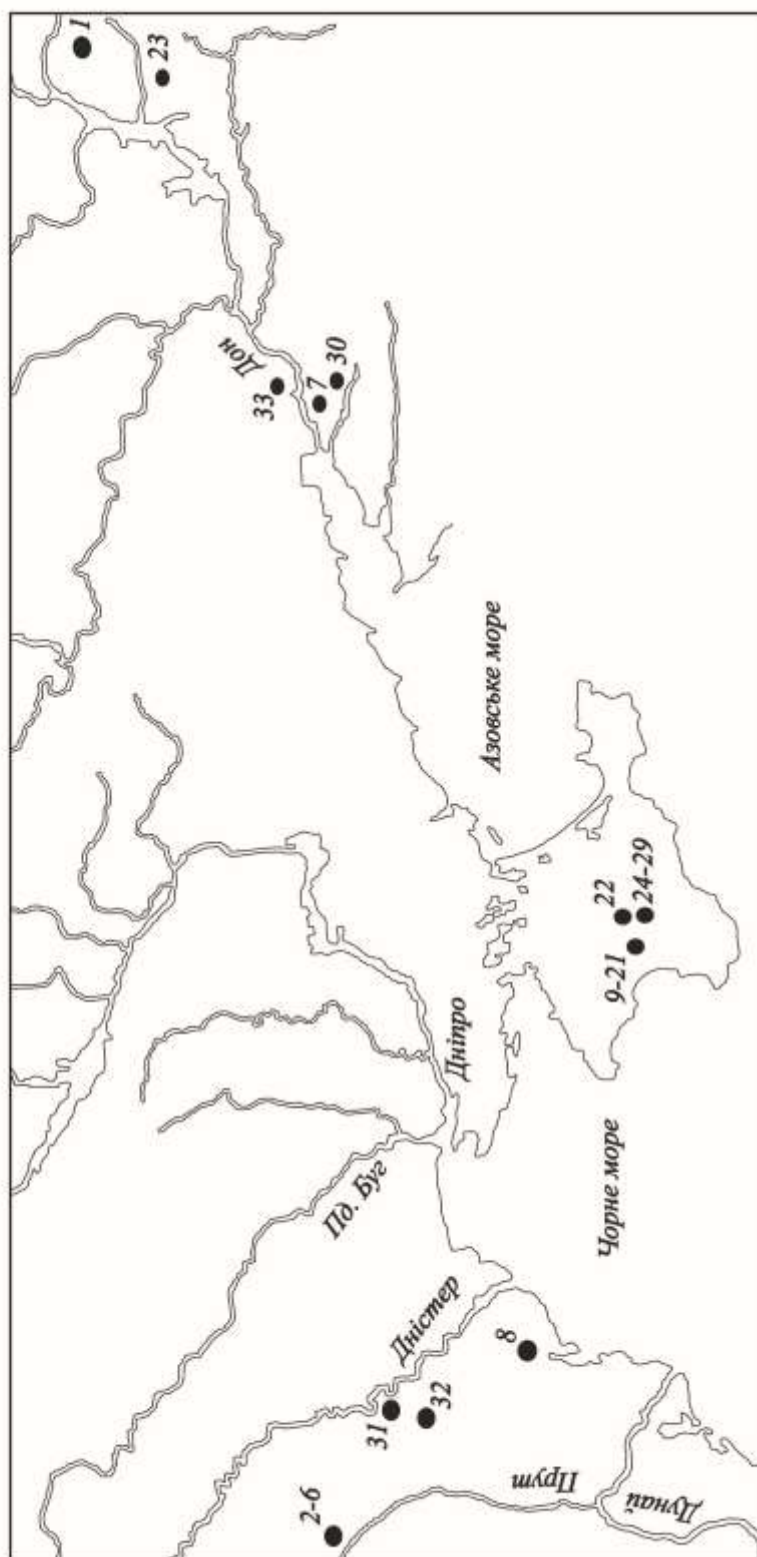
Таблиця 12. Групи ланцюжків, що мають найбільшу частоту зустрічальності типів.

Група ланцюжків	Перелік ланцюжків	Датування групи ланцюжків
а	Чор 3–П 1–П 15; Чер 4–3 11; Б 1–Блак 2; П 1–П 4–Блак 5; Чер 9–П 1; Чер 1–3 2; Чер 9–Блак 5; Чер 3–Чер 9–3 4–Блак 8–Ф 2; Чер 1–Чер 9; Б 1–Чер 4; Біл 5–Чер 4–Чер 6–Блак 2; 3 2–3 10; Біл 1–Блак 5–С 2; Чор 2–Чер 4	Друга половина II – перша половина III ст.
б	Чор 2–Блак 2; Чор 6–П 2–П 9–Блак 2; Ж 1–С 2; Блак 5–С 2–С 10; Чер 4–Блак 2; Біл 1–3 2; П 1–Ж 1; Чер 4–С 8; Біл 5–П 1; Чер 4–Блак 5; Чер 4–С 2; С 2–С 6; П 9–П 13–П 14	Друга половина II – IV ст.

Таблиця 13. Колірні гами композицій намистин в жіночих пізньосарматських похованнях.

Додаток Г. Люстрації

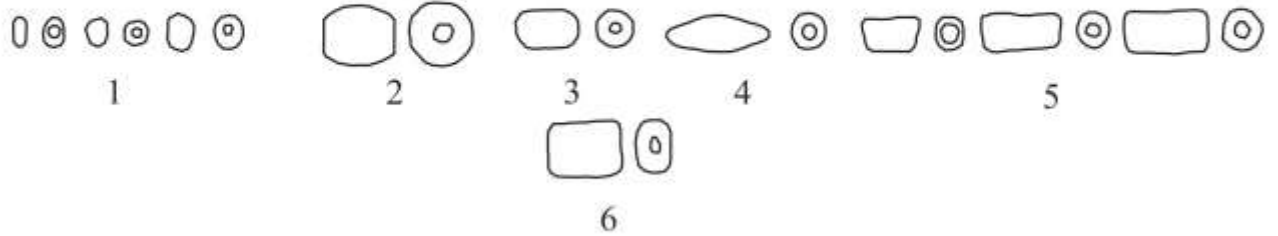
1 - Абганерово II к. 13, п. 1; 2-6 - Бокани п. 5, п. 6, п. 9, п. 10, п. 17; 7 - Височино V к. 2, п. 2; 8 - Дивізія к. 2, п. 1; 9-21 - Дружне склеп 18, п. В; мог. 21, п. Е; мог. 24; склеп 58, п. С; склеп 66, п. А, п. В; мог. 67, півн. підбій, п. 2; мог. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус); мог. 73, півн. підбій, п. В; мог. 73, півд. підбій, п. D; склеп 78, п. D; склеп 84, п. А, п. D; 22 - Мічуринське склеп 1, п. 1; 23 - Нагавський II к. 11, п. 1; 24-29 - Нейзац склеп 17, п. 1, п. 2; мог. 103 (двоє похованих); мог. 156; мог. 208, п. 1, п. 2; 30 - Новоолександрівка I к. 20, п. 1; 31 - Пашкани п. 1; 32 - Трушень п. 1; 33 - Чотири брати к. 3, п. 7.

Рис. 1. Карта-схема жіночих пізньосарматських поховань з території східно-європейського степу, залучених до дослідження.

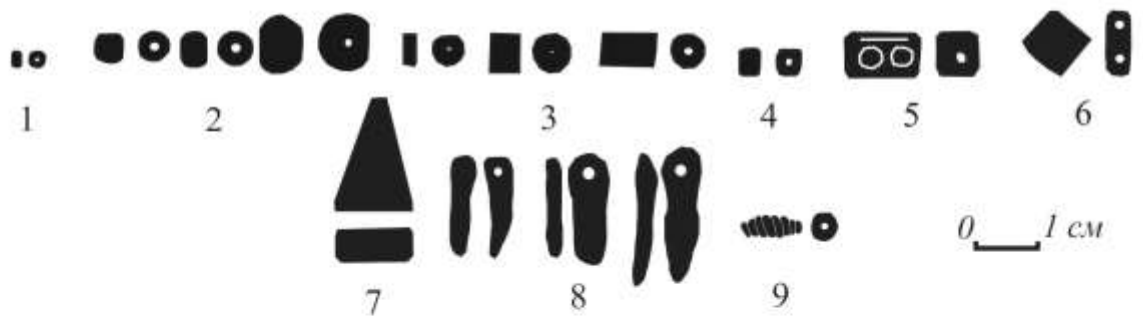
I. Безбарвні намистини

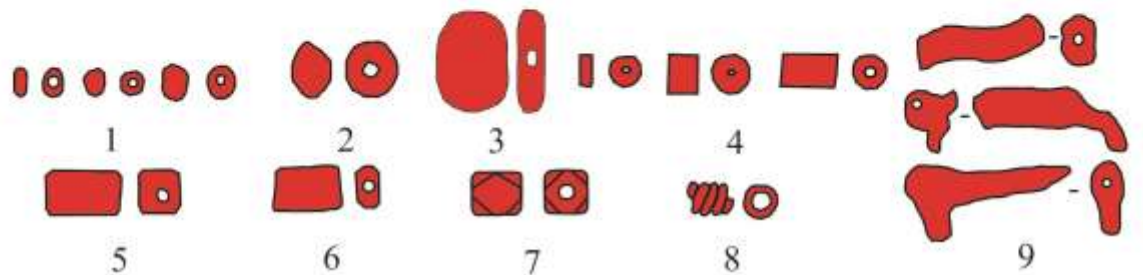
II. Намистини білого кольору

III. Намистини чорного кольору

IV. Намистини червоного кольору

V. Намистини помаранчевого кольору

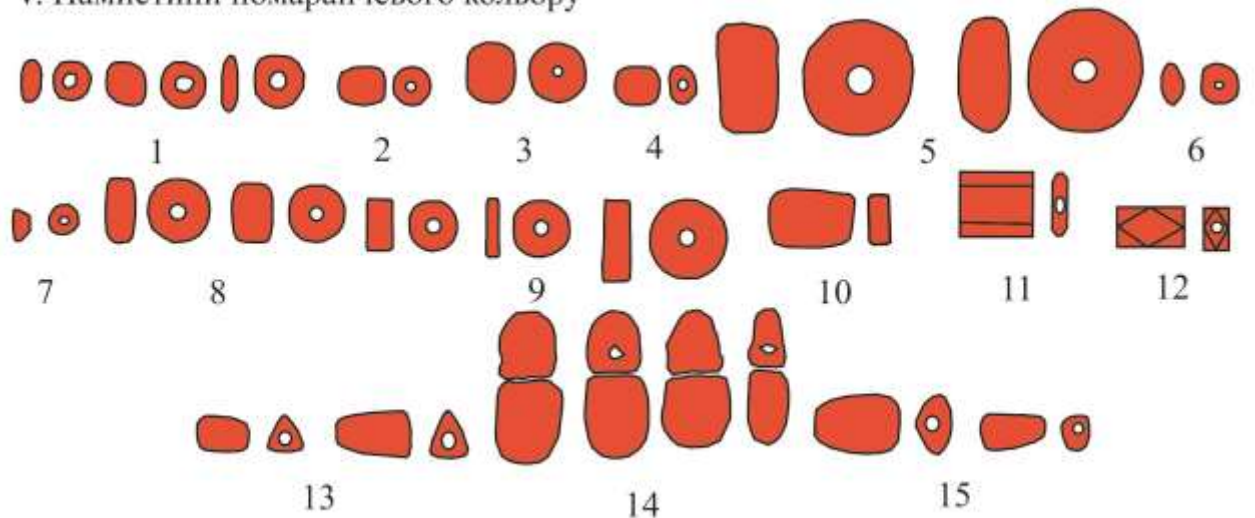
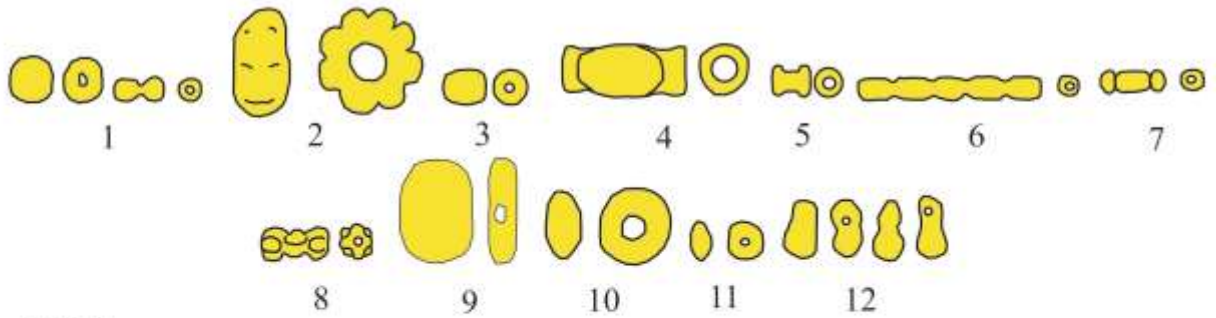
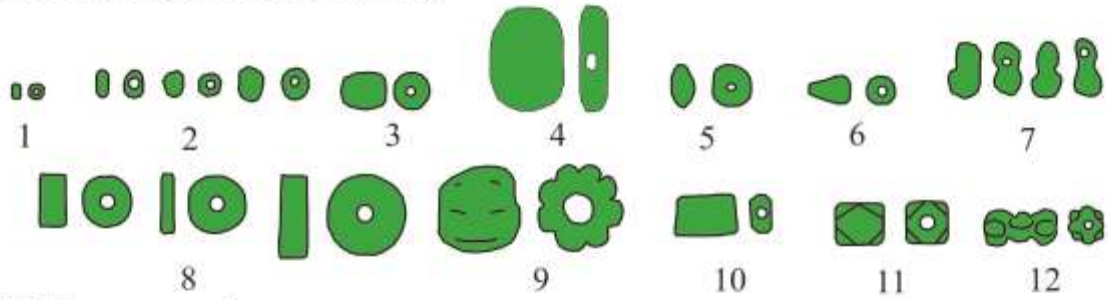

Рис 2. Типологічні ряди намистин (класи I - V)

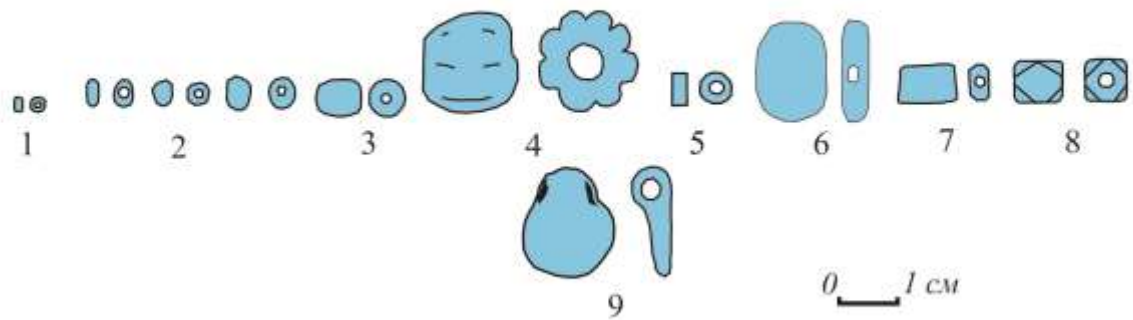
VI. Намистини жовтого кольору

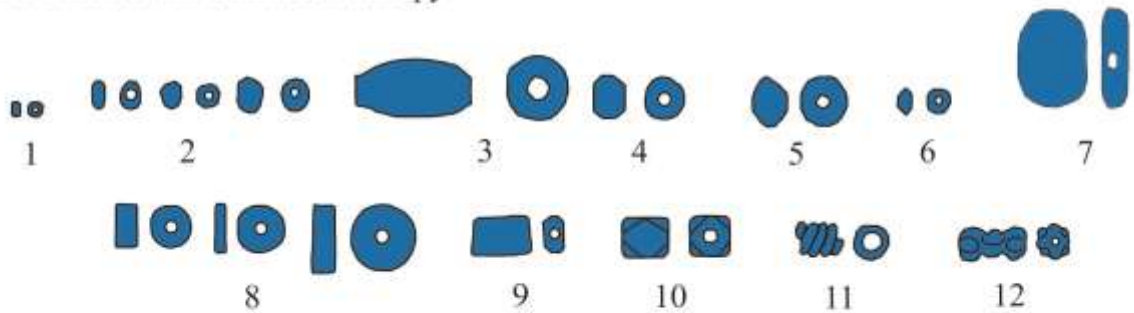
VII. Намистини зеленого кольору

VIII. Намистини блакитного кольору

IX. Намистини синього кольору

X. Намистини фіолетового кольору

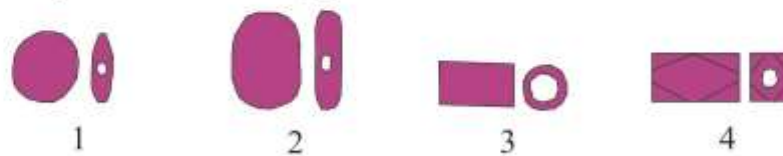
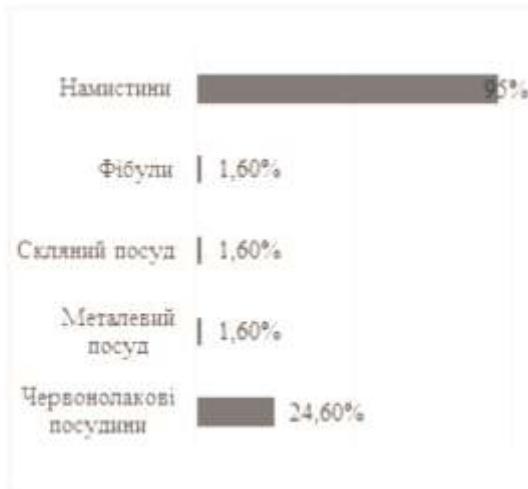

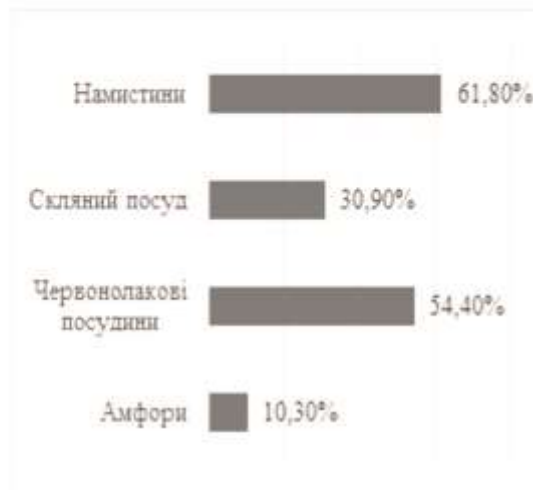
Рис 3. Типологічні ряди намистин (класи VI - X)

Дністровсько-Прутське міжріччя

Бужак

Крим

Нижній Дон

Рис. 4. Відсоткове співвідношення предметів імпорту в пізньосарматських комплексах

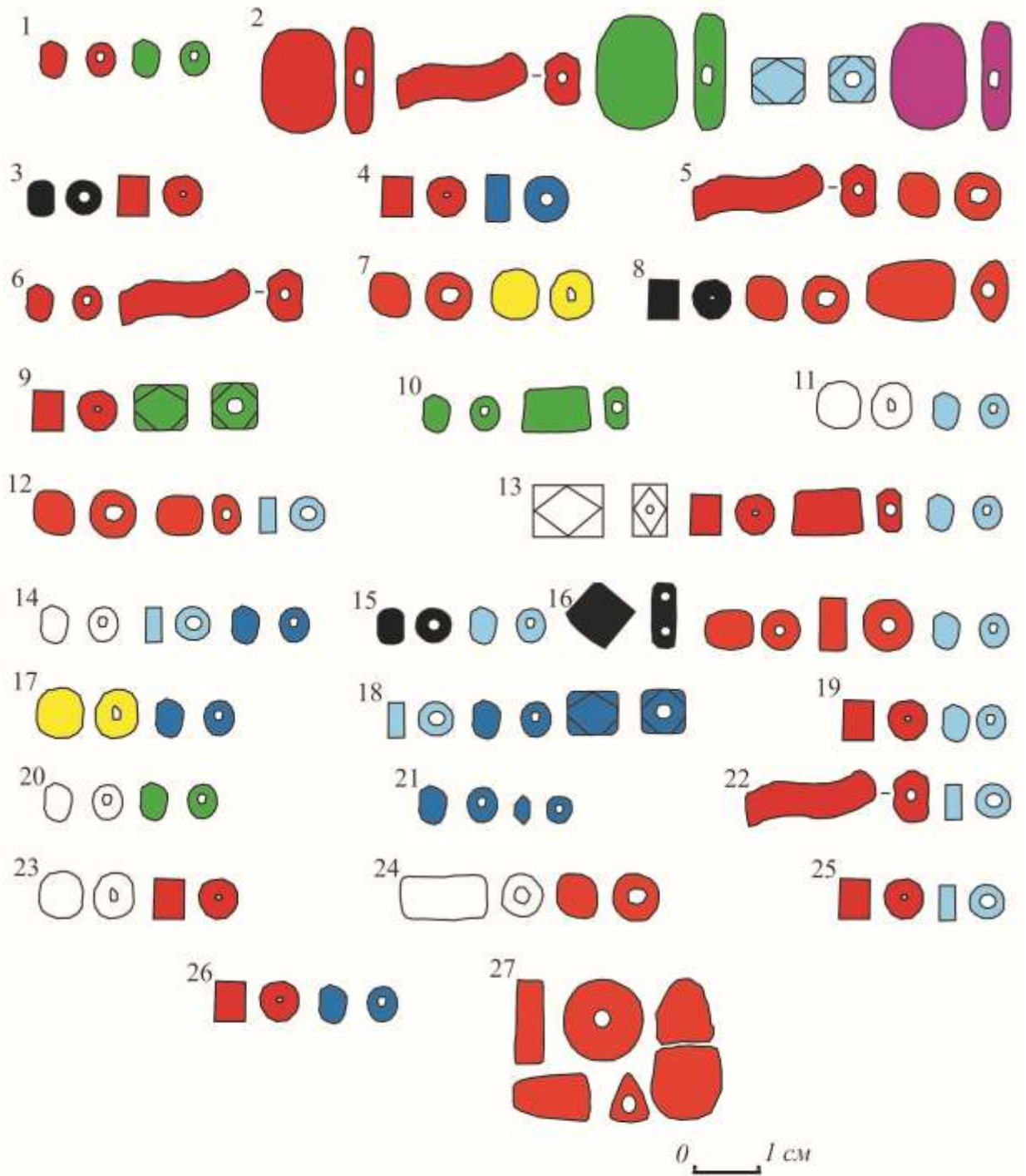

Рис. 5. Ланцюжки з типів намистин.

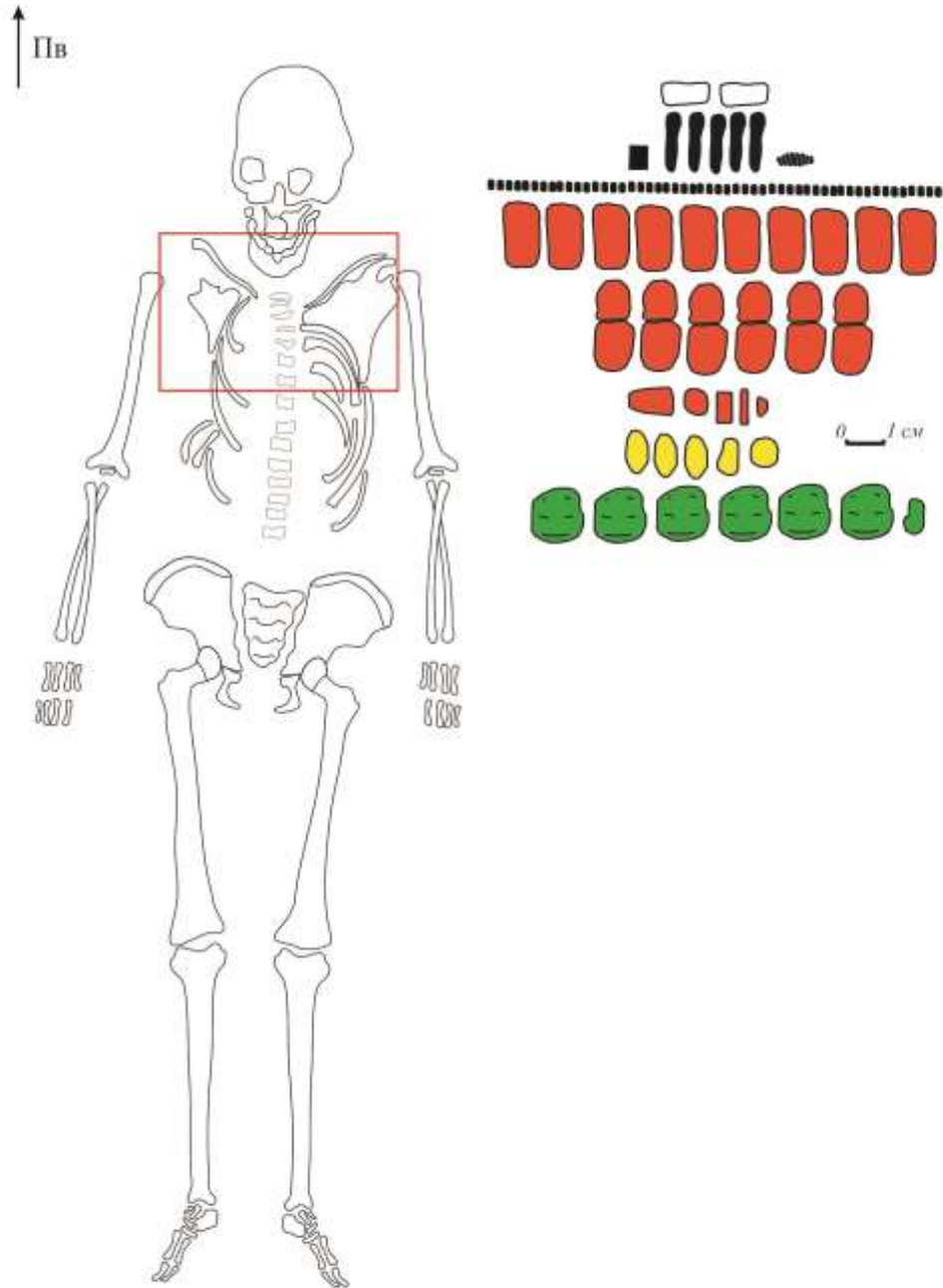

Рис 6. Розташування намистин (послідовність не встановлено)
в комплексі Абганеро ІІ к. 13, п. 1

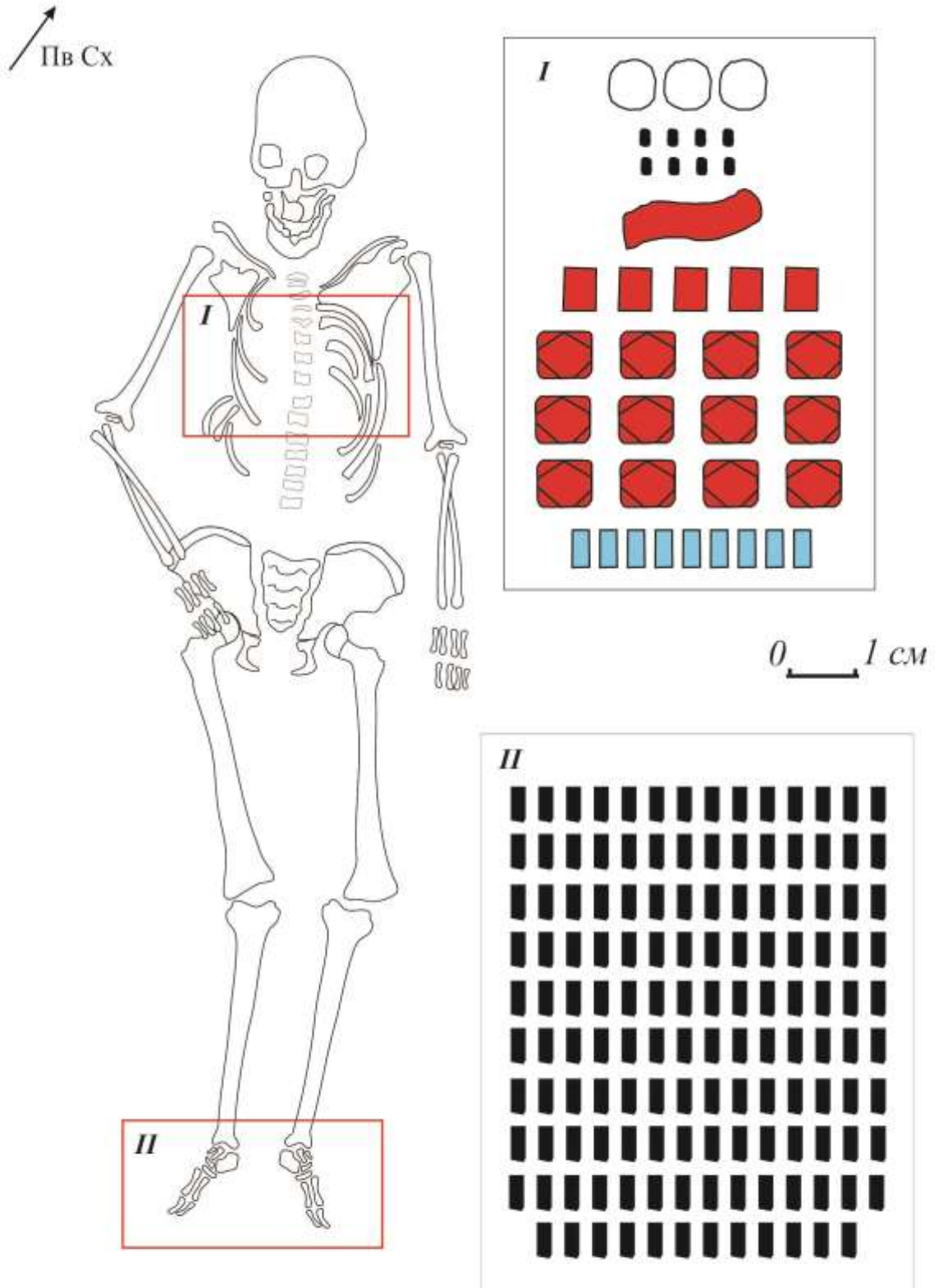

Рис. 7. Розташування намистин (послідовність не встановлено)
в комплексі Височино V к. 2, п. 2

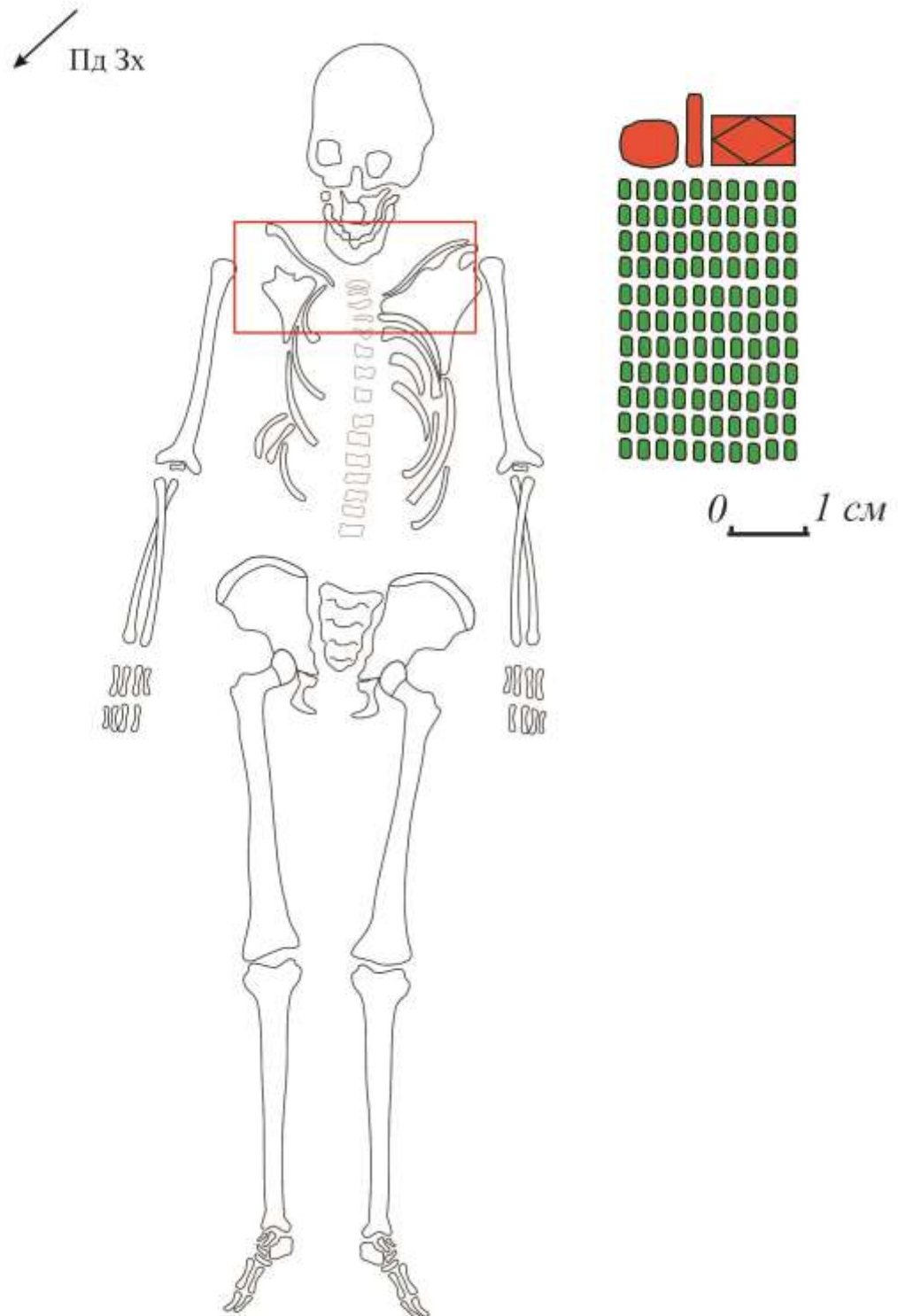

Рис. 8. Розташування намистин (послідовність не встановлено)
в комплексі Дружне м. 21, п. Е

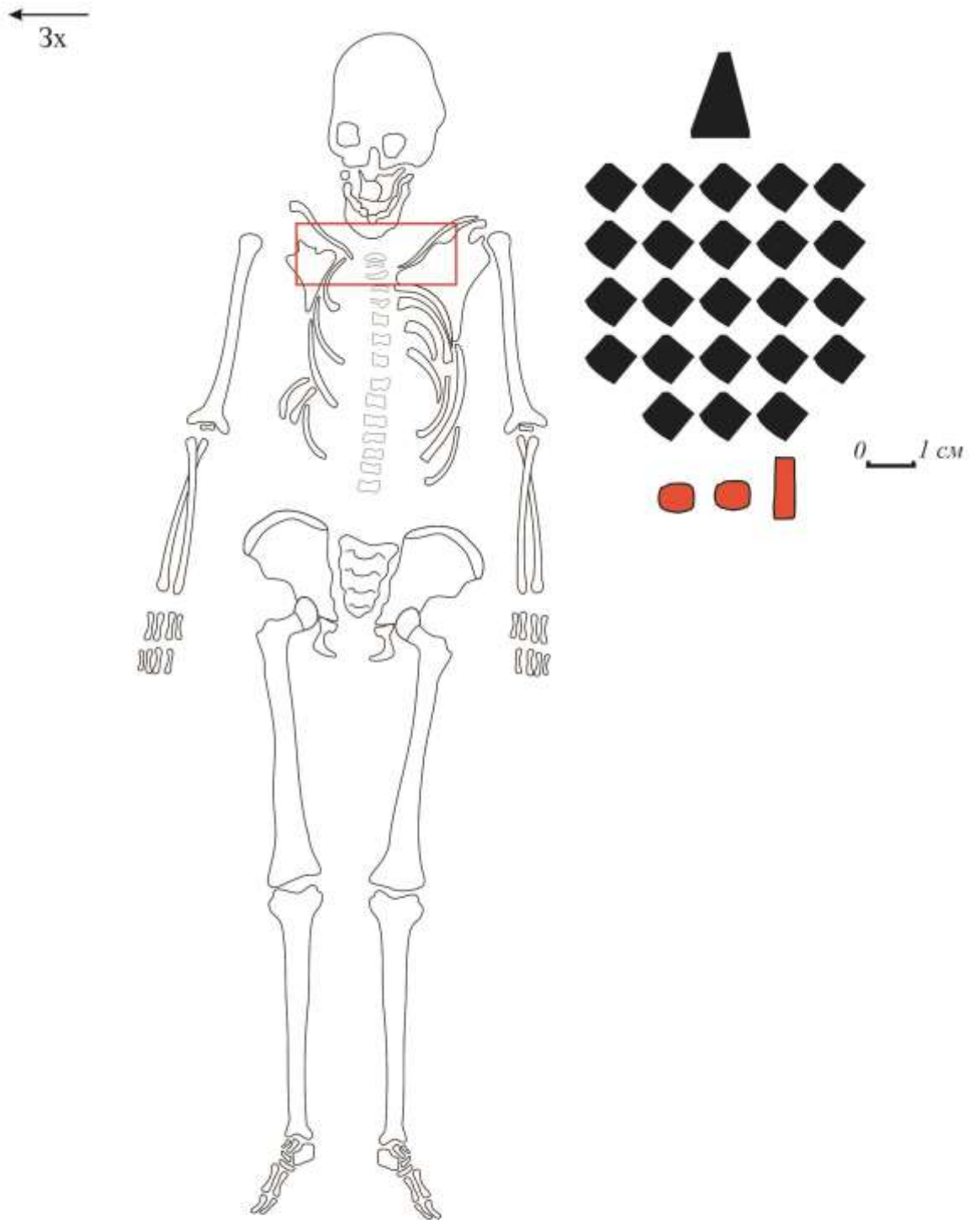

Рис. 9. Розташування намистин (послідовність не встановлено)
в комплексі Дружне м. 24

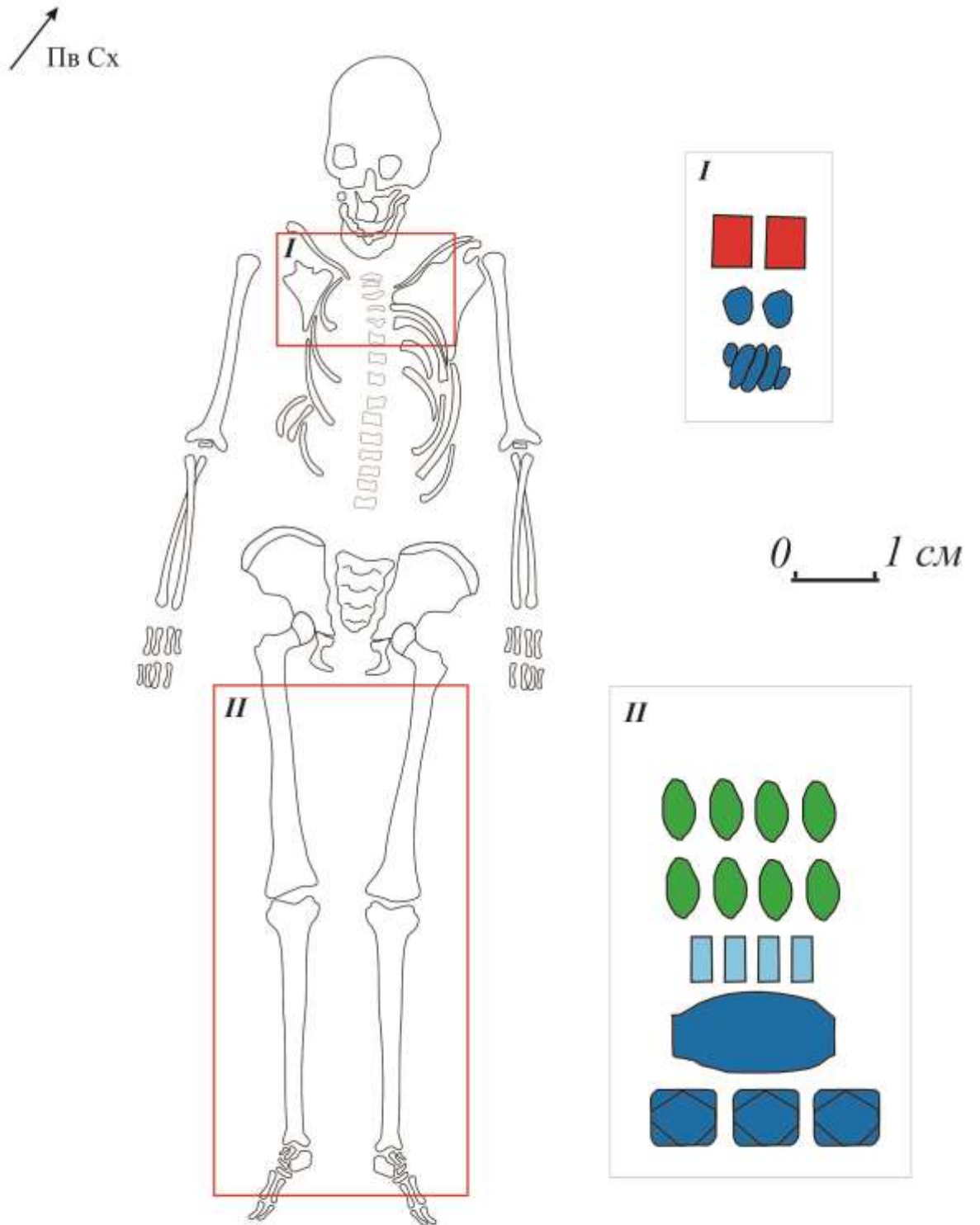

Рис. 10. Розташування намистин (послідовність не встановлено)
в комплексі Дружне м. 66, п. В

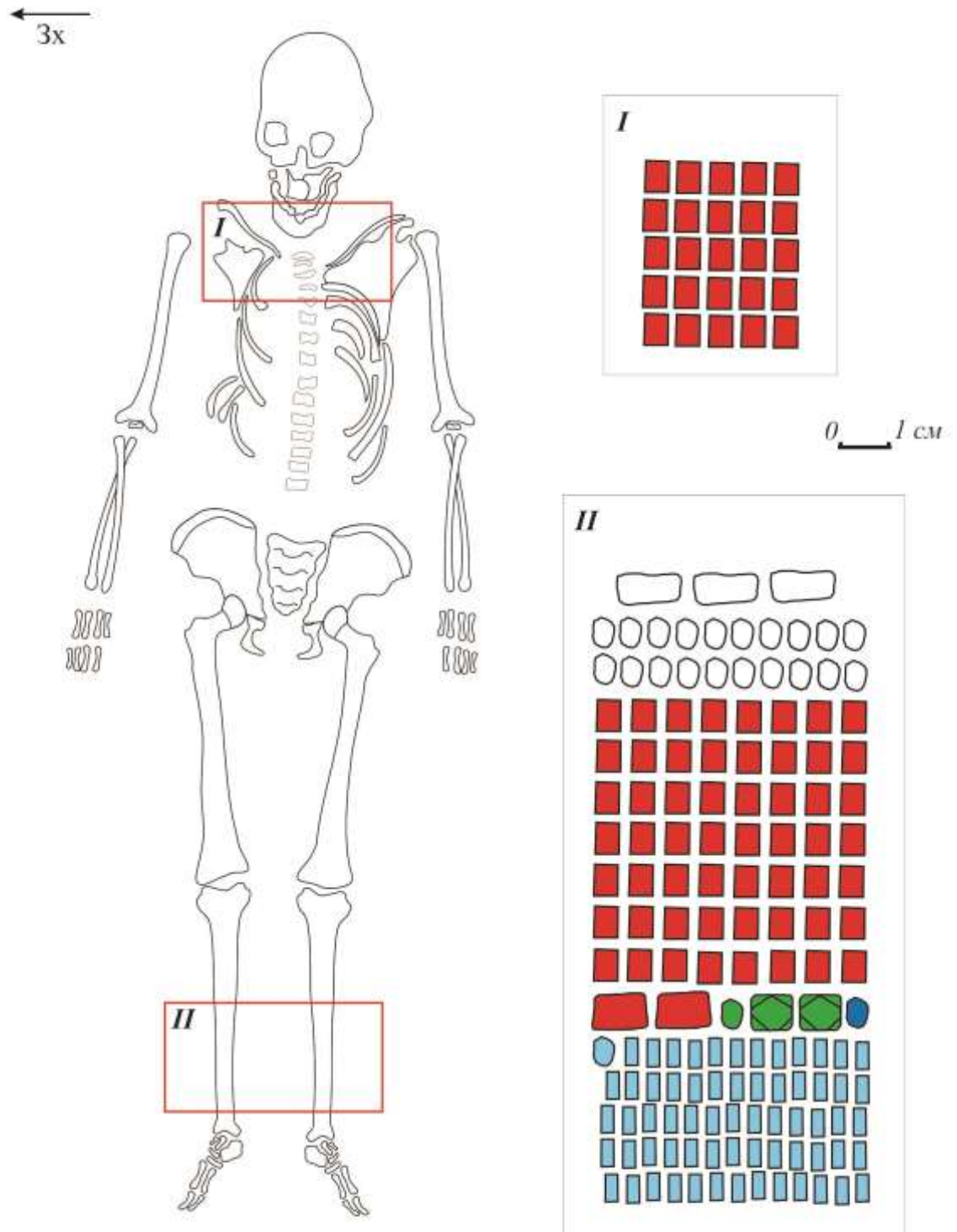

Рис. 11. Розташування намистин (послідовність не встановлено) в комплексі Дружне м. 67, півд. підбій, п. 3 (нижній ярус)

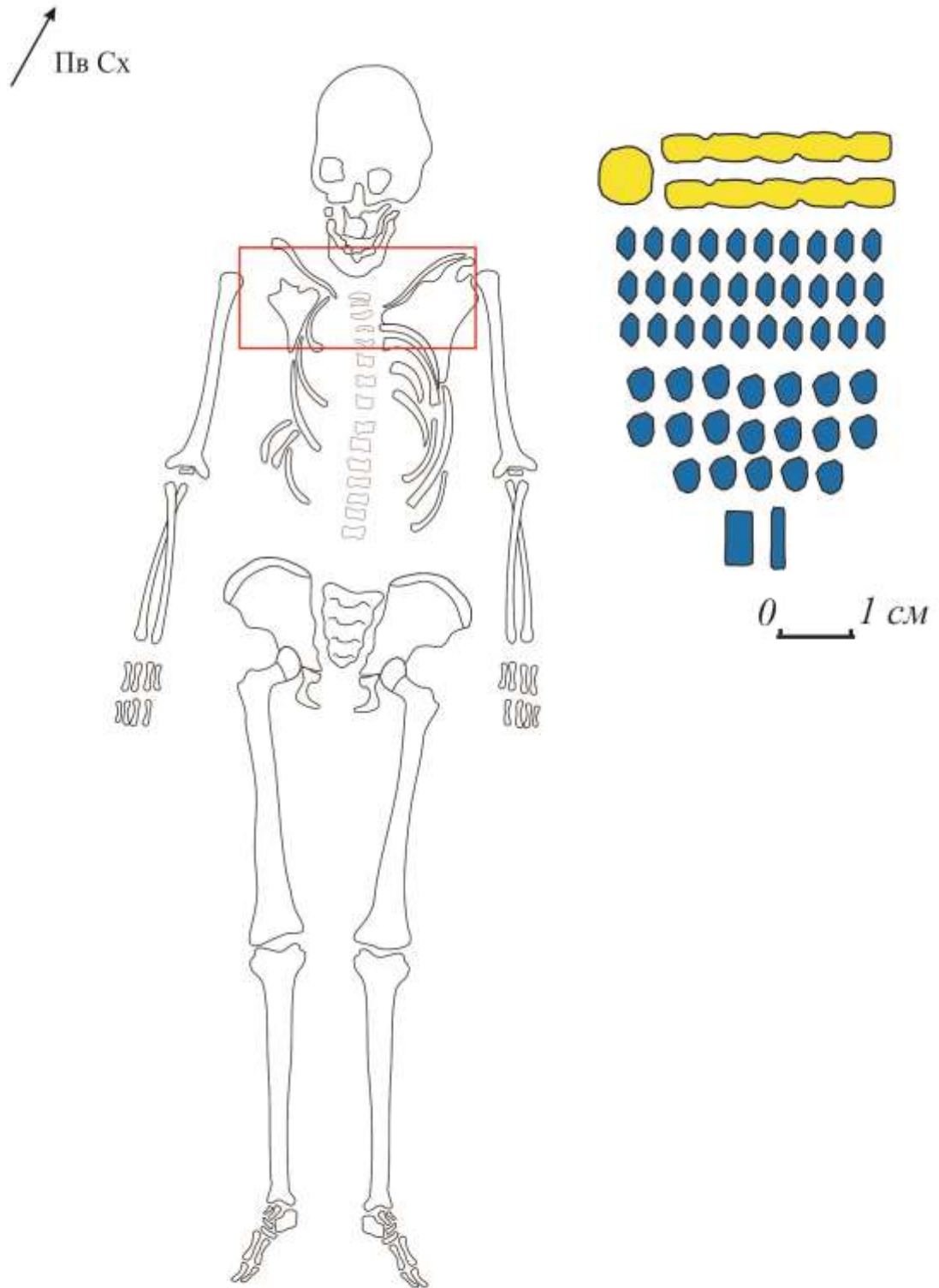

Рис. 13. Розташування намистин (послідовність не встановлено)
в комплексі Дружне мог. 73, півд. підбій, п. D

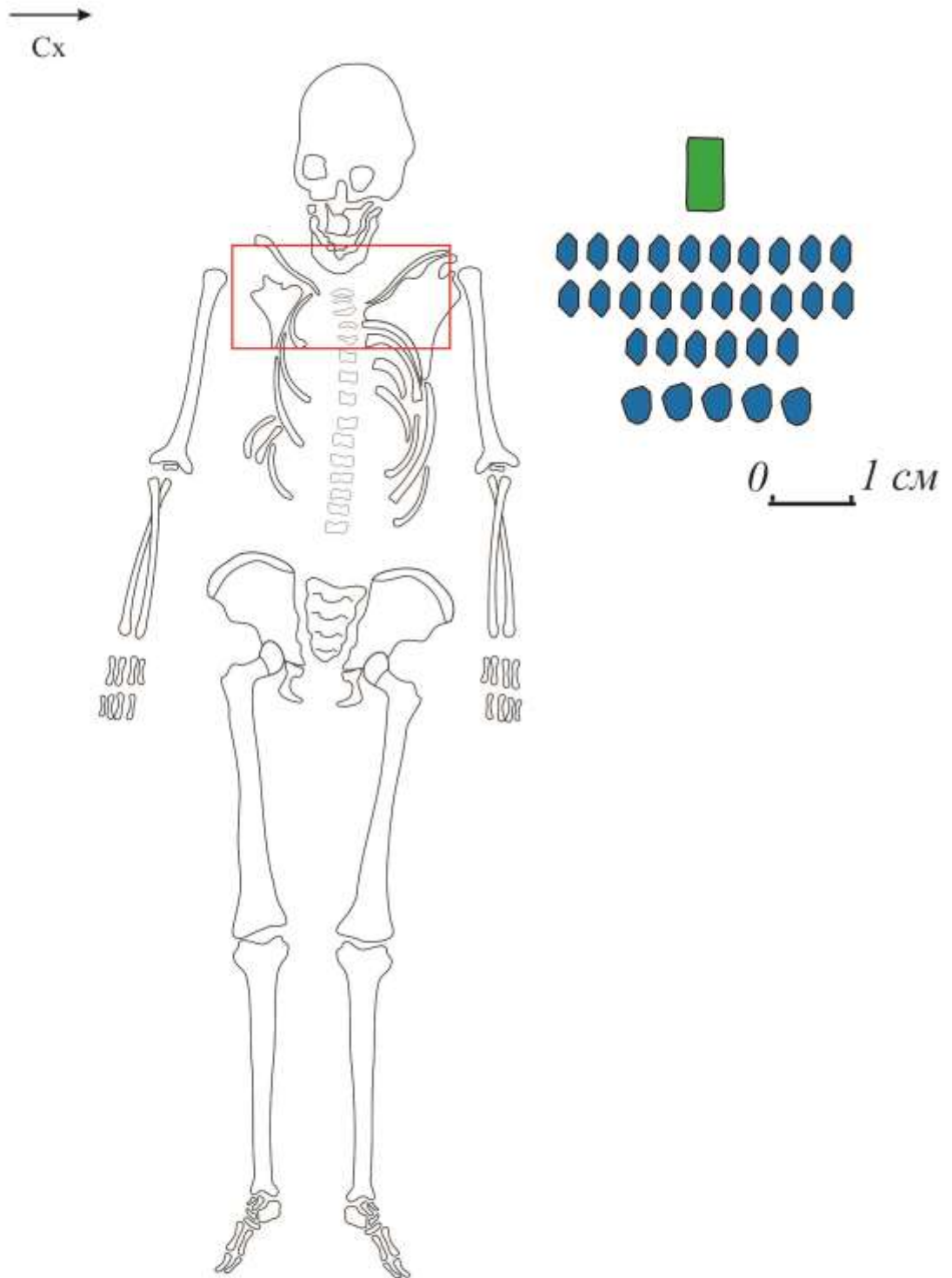

Рис. 14. Розташування намистин (послідовність не встановлено)
в комплексі Дружне склеп 78, п. D

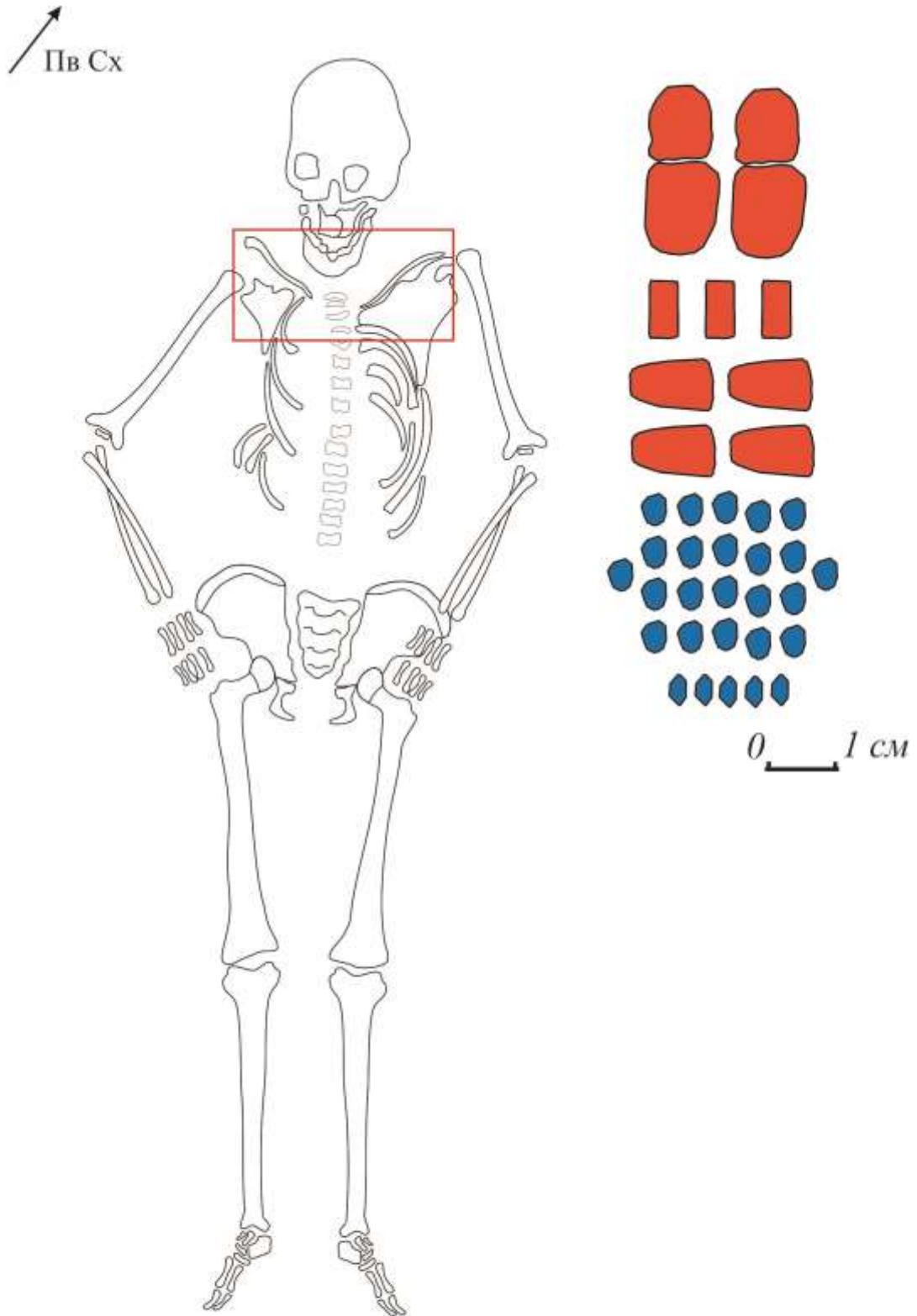

Рис. 15. Розташування намистин (послідовність не встановлено)
в комплексі Дружне склеп 84, п. D

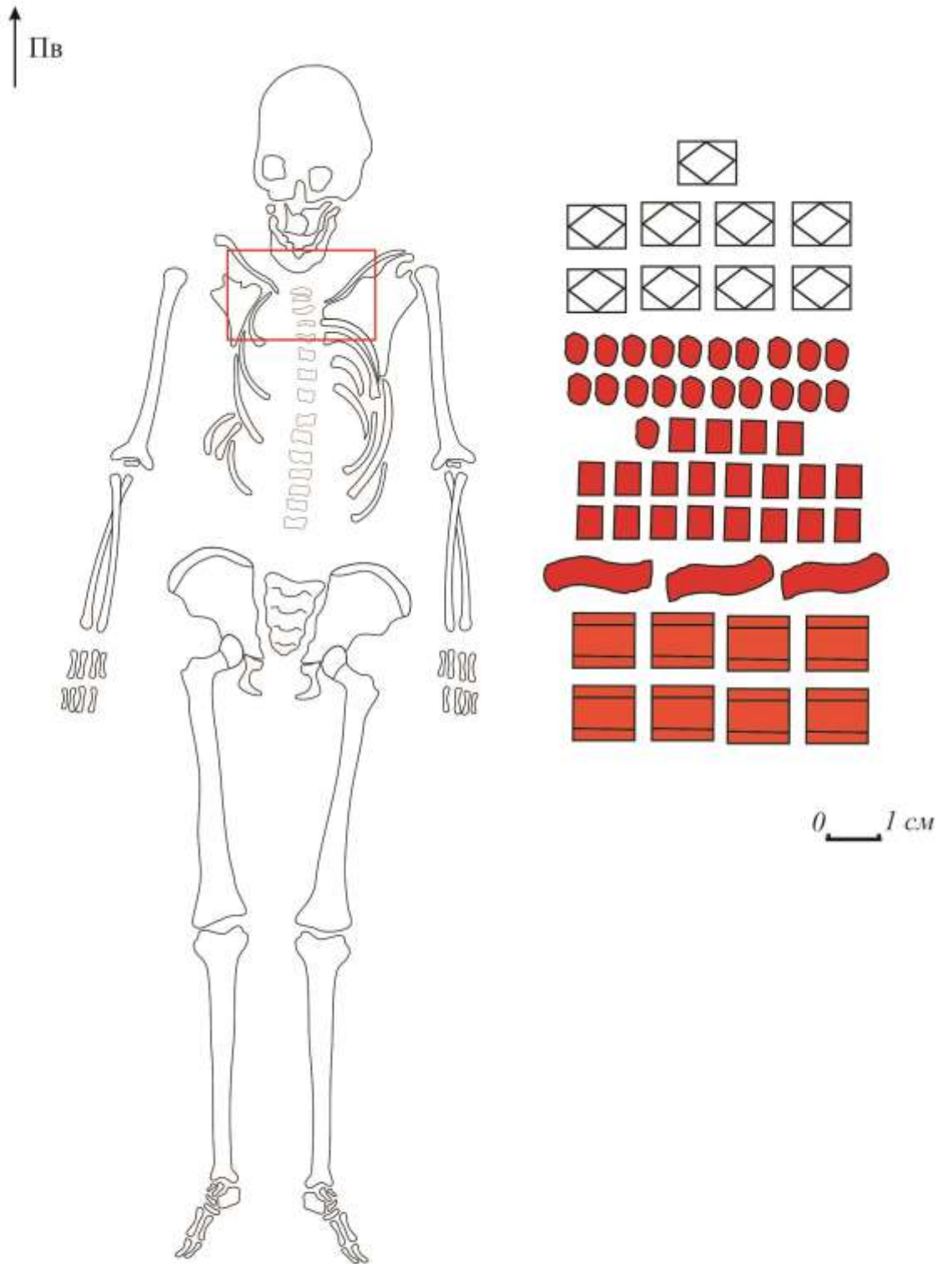

Рис. 16. Розташування намистин (послідовність не встановлено)
в комплексі Новоолександрівка I к. 20, п. 1

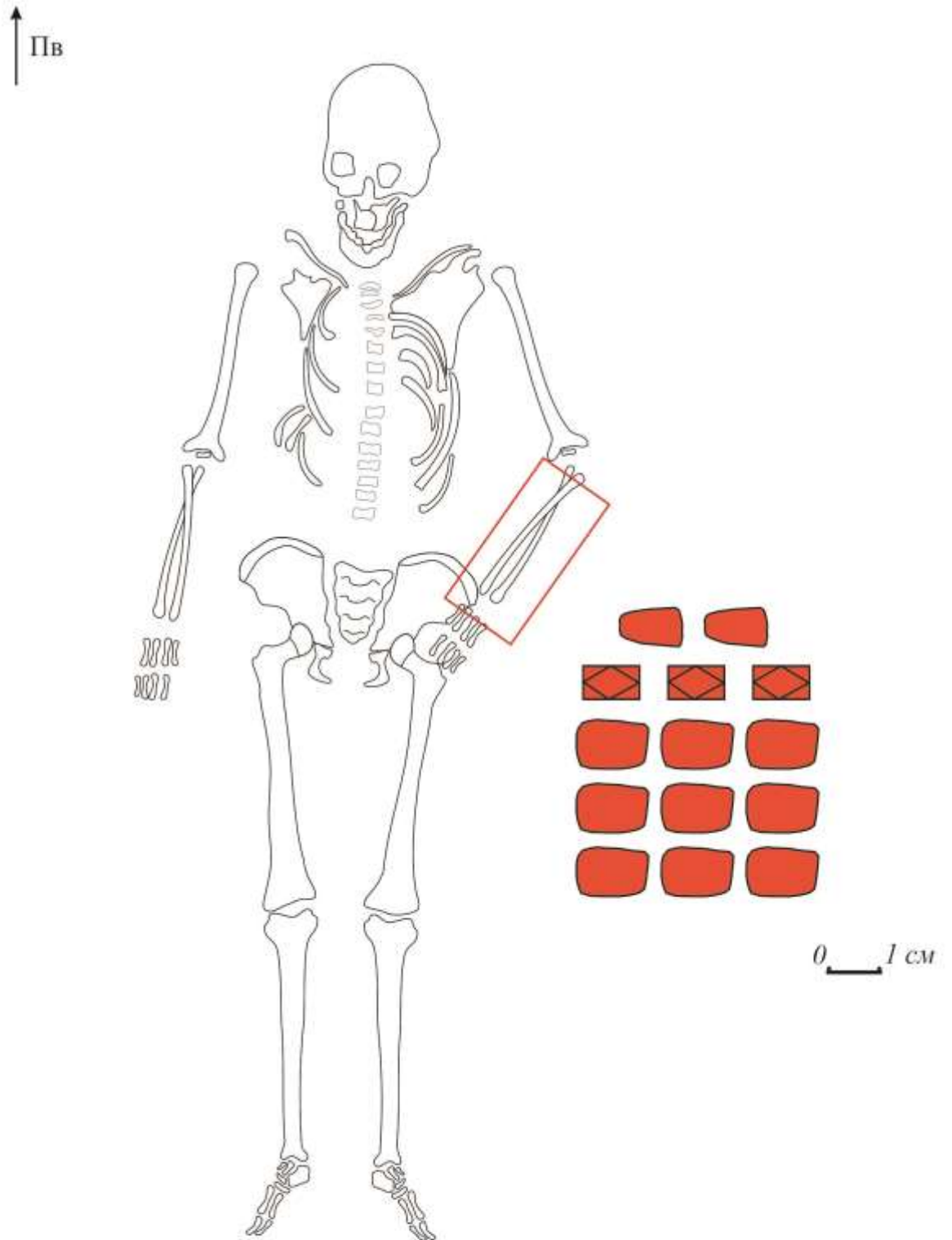

Рис. 17. Розташування намистин (послідовність не встановлено)
з комплексу Чотири брата к. 3, п. 7

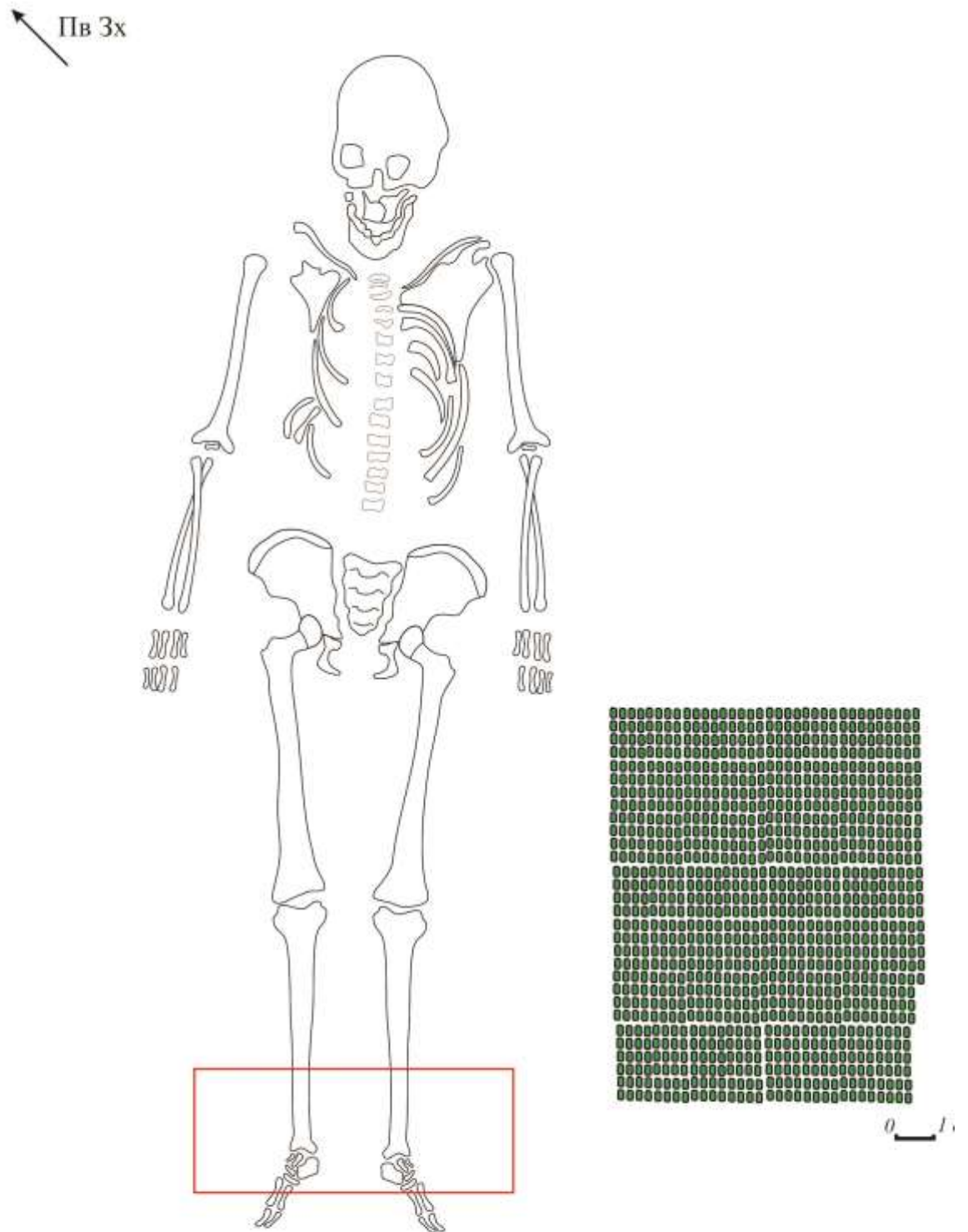

Рис. 18. Розташування намистин (послідовність не встановлено)
 в комплексі Нагавський II к. 11, п. 1